

GRATIS

DE CLUB VAN #12 ECHTE LEZERS

HET MAGAZINE

**GERWIN
VAN DER WERF**

SCHRIJVER VAN HET
BOEKENWEEKGESCHENK

LEES EEN EXCLUSIEF
VOORPROEFJE UIT HET
NIEUWE BOEK VAN
GEERT MAK

INTERVIEWS MET
LARS MYTTING
JUDITH KOELEMMEIJER

**WANT EEN ECHTE LEZER
HEEFT NOOIT GENOEG BOEKEN**

DE CLUB VAN
**ECHTE
LEZERS**

EDITORIAAL

Hoe herken je een Echte Lezer?

- 1. Een Echte Lezer weet meer*
- 2. Een Echte Lezer kijkt altijd in andermans boekenkast*
- 3. Een Echte Lezer gaat graag naar de boekhandel*

Beste Echte Lezer,

De Boekenweek bestaat 90 jaar en viert dit met een speciaal Boekenweekgeschenk, gekozen via een anonieme wedstrijd voor schrijvers. Bijna unaniem koos de vakjury het verhaal *De krater van Gerwin* van der Werf. In dit magazine vind je alvast een fragment van zijn laatste en veelgeprezen roman *Wilgeneiland*. Geert Mak vertelt in *Wisselwachter* over Harry Hopkins, de stille kracht achter Roosevelt. En *Beladen huis* is een schitterende memoir over de ruimte die een vrouw inneemt, in een relatie, gezin en de keuzes die we maken uit liefde.

We moeten ook afscheid nemen van hoofdredacteur Karlijn. Ze heeft zich met hart en ziel ingezet voor dit tijdschrift, altijd gedreven door haar liefde voor boeken en verhalen. Nu begint ze aan een nieuw hoofdstuk: ze gaat aan de slag in het basisonderwijs, waar ze haar passie voor lezen op een andere manier kan doorgeven. Waar ze hier lezers nieuwsgierig maakte naar nieuwe stemmen en verhalen, zal ze straks kinderen leren hoe woorden tot leven komen. We zullen haar missen, maar weten dat haar liefde voor literatuur nergens beter op zijn plek is dan daar.

Blader, lees en ontdek.

Veel leesplezier!

Tais

WANT EEN ECHTE LEZER
HEEFT NOOIT GENOEG
BOEKEN

MAAK KANS OP EEN BOEKENPAKKET TER WAARDE VAN €100,-!

*Kun je niet genoeg krijgen van boeken en wil je op
de hoogte blijven van het laatste nieuws, (win)acties
en sneakreviews?*

Meld je dan nu aan voor de nieuwsbrief van

De Club van Echte Lezers

en maak zo kans op een boekenpakket t.w.v. € 100,-.

*Aanmelden kan via **ATLASCONTACT.NL/NIEUWSBRIEF***

DIT MAGAZINE WORDT JE AANGEBODEN DOOR UITGEVERIJ ATLAS CONTACT

© 2025 alle auteurs en vertalers

Omslagontwerp Loudmouth

Omslagbeeld © Frank Ruiter

Ontwerp binnenwerk Wim ten Brinke

De leesfragmenten in dit magazine zijn veelal ongecorrigeerde voorpublicaties.

INHOUD

GERWIN VAN DER WERF WILGENEILAND Boekenweekauteur + leesfragment	4	PHILIP SNIJDER DE VERBINDINGEN Leesfragment	70
GEERT MAK WISSELWACHTER Vooruitblik	12	TESSA LEUWSHA BONI Leesfragment	80
PERCIVAL EVERETT JAMES Leesfragment Vertaald door: Peter Bergsma	18	FALUN ELLIE KOOS ROUWDOUWERS Leesfragment	88
CHRISTIEN BRINKGREVE BELADEN HUIS Leesfragment	24	JEAN-NOËL ORENGO DE ONGELUKKIGE LIEFDE VAN DE FÜHRER Leesfragment Vertaald door: Hans E. van Riemsdijk	96
MIRA ALUÇ SPROKKELAARS Leesfragment	30	ELIZABETH STROUT VERTEL ME ALLES Leesfragment Vertaald door: Inger Limburg & Lucie van Rooijen	104
ANN DE CRAEMER TAAL IS EEN KAT Verhaal	38	MENNO SCHILTHUIZEN DARWIN IN DE ACHTERTUIN Leesfragment	114
CALEB CARR MIJN LIEVE KATTENKOP Leesfragment Vertaald door: Frank Lekens & Tjadine Stheeman	42	LARS MYTTING HELLENACHT Interview + leesfragment Vertaald door: Paula Stevens	122
DIVERSE AUTEURS WERELDSTEDEN VAN DE LAGE LANDEN Leesfragment	50	SASKIA SCHEPERS ALS ALLE BREINEN LEREN Leesfragment	130
LEVI JACOBS WIE IK BEN Leesfragment	58	VONNE VAN DER MEER AAN HAAR LIPPEN Verhaal	138
JUDITH KOELEMEEIJER DE REDDING Interview	66		

Gerwin van der Werf is schrijver van het Boekenweekgeschenk *De krater!*

‘Het winnende manuscript van de schrijfwedstrijd voor de 90e Boekenweek vertelt een gelaagd verhaal over een tragikomische roadtrip van drie jongeren. De personages zijn volstrekt authentiek, geloofwaardig en ontroerend. De schrijfstijl is sprankelend en licht; maar achter de humor, nonchalance en flauwe grappen van de jongeren schuilt een groot verdriet, dat – net als een overwoekerde krater miljoenen jaren na een meteorietinslag – op het oog nauwelijks waarneembaar is. Als het verhaal ten einde is, had je als lezer nog best wel even verder met ze willen reizen...

We wensen alle lezers van Nederland net zoveel leesplezier als wij hebben gehad met *De krater* van Gerwin van der Werf.’

- jury Boekenweekgeschenk 2025

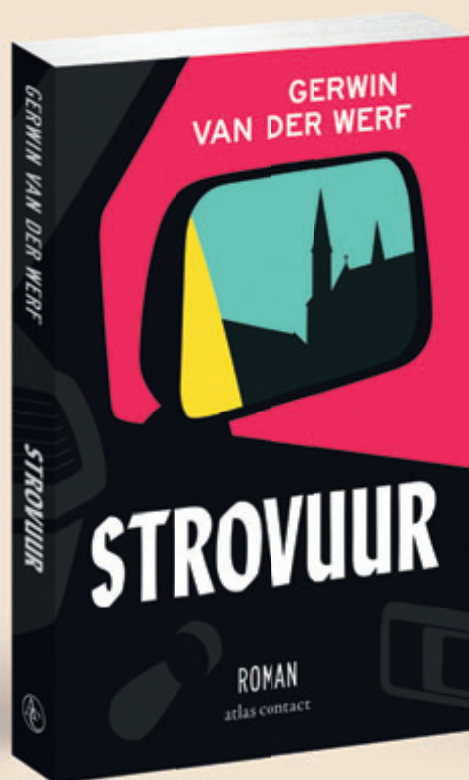
De Boekenweek viert haar 90e editie en dat belooft een feest te worden! Van 12 t/m 23 maart 2025 staat alles in het teken van verhalen, literatuur en ontdekking. Bij besteding van € 15 aan boeken ontvang je het exclusieve Boekenweekgeschenk *De krater*, geschreven door de winnaar van de schrijfwedstrijd: Gerwin van der Werf. En dit jaar heeft het cadeau een extra gouden randje: op de laatste zondag van de Boekenweek opent jouw Boekenweekgeschenk de deuren van diverse musea. Een prachtige kans om literatuur en kunst samen te beleven!

Duik in de meeslepende verhalen

Tiddo en Isa pikken een lifter op tijdens een reis door IJsland. De lifter raakt bevriend met het stel en reist langer mee dan gepland. Totdat een geheim leidt tot een wilde tocht, waarbij Tiddo alles op alles moet zetten om zijn verstand niet te verliezen.

‘Verrukkelijke, meeslepende roman, geschreven met lekkere, zuivere pen.’ – Trouw

Fay en haar opvliegende neef Elvin rijden in een krakkemikkige Mitsubishi naar Parijs. Maar pech en vreemde ontmoetingen veranderen hun reis in een beklemmende beproeving langs de rafelranden van het Vlaamse en Franse platteland.

‘Spitsvondige en ontroerende road novel.’ ●●●● – NRC

Longlist Libris Literatuur Prijs

van Gerwin van der Werf

Josie, een onervaren wiskunde-lerares, strijdt tegen chaos en onverschilligheid op een school in een achterstandswijk. Wanneer de rebelse Carmen haar om bijles vraagt, ontdekt Josie dat de uitdagingen dieper gaan dan ze had verwacht.

‘De droomfabriek is op meerdere niveaus te lezen. In alle gevallen lees je een gaaf boek.’ ●●●● – NRC

De dertienjarige Natan wil het mysterie ontrafelen rond de dood van een kluizenaar die op een woonboot in de Hollandse veenplassen woonde. De dorpsbewoners zitten daar helemaal niet op te wachten.

Een van de beste boeken van 2024 volgens Trouw

‘Gerwin van der Werf levert met Wilgeneiland wéér een zeer vermakelijke, spannende roman af.’ – Het Parool

WILGENEILAND

AALT

(1978)

Alles is hier water, het land zelf is water, de bodem is onvast en een mens hoeft maar een schop in de grond te steken, een plag los te wrikken, en hij heeft alweer natte voeten. Het regent al dagen, het moet toch een keer ophouden maar het houdt niet op. Het wilgeneiland is half ondergelopen en het water in de Zwarte Poel staat zo hoog dat het tegen de onderkant van de steiger klotst. Aan die steiger ligt maar één woonboot, een oude platte schuit met een houten opbouw waar het weer in is gaan zitten. Binnen sist een oude petroleumkachel, naast de kachel ligt een hond te snurken, gekras van een palletmes over een schilderdoek, regen tegen de ramen.

De schilder zet met olieverf vegen op een doek, laag over laag, zwart op zwart. Hij drinkt veel koffie, eet nauwelijks en stuurt de hond tweemaal per dag naar buiten zonder zelf mee te lopen. Hij kijkt naar zijn schilderij, het is alsof hij het niet zelf gemaakt heeft, wat is er toch gebeurd met hem? *Ik zal de hemel en aarde doen beven. Ik zal wegvagen...* Ik weet niet of ik het ga redden, zegt hij tegen de hond, ik weet het niet maar ik moet dit doen, snap je? Snap je dat?

De hond knikt.

Nee, natuurlijk niet. De hond knikt helemaal niet, de hond snurkt, hij is het zelf die knikt, alsof ze even van plaats zijn gewisseld. Hij is de hond en de hond is hem en ze snappen het allebei. In Oud Zweiland zeggen de mensen: van iedereen die hier niet helemaal thuishoort, is die man met die hond wel de vreemdste.

Aan de overzijde van de ronde veenplas, op de Poeldijk, draait de molen overuren om het overtollige water uit de achtergelegen polder weg te pompen. De mensen hier denken dat ze het water beheersen, maar dat is een misvatting, ze kunnen zichzelf niet eens beheersen.

Als de kerkklok vier uur slaat trekt hij zijn jas aan. De ijzerzaag ligt al een paar dagen midden op tafel, als een herinnering aan wat hij moet doen. Hij moet iets doen en nu is het tijd. Het is tien minuten roeien naar het haventje, dan vijf minuten lopen naar de kerk, vervolgens kost het hem naar schatting vijf minuten om met een doornatte jas boven in de toren bij het uurwerk te komen. Als dat volgens plan gaat heeft hij twintig minuten om de klus te klaren. Hij heeft berekend dat het in tien kan.

Braaf zijn, zegt hij tegen de hond, en hij stapt van boord, de regen in.

NATAN

1992

1

Er staat een jongen op de Poeldijk, hij kijkt uit over de polder. Hij slaat een vlieg van zijn arm, van zijn been, weer van zijn arm en daarna laat hij het maar. Het is zo'n jongen, oud genoeg om zich al verloren te voelen in de wereld en jong genoeg om desondanks te geloven dat hij het middelpunt is. Wie op de Poeldijk staat waant zich vanzelf het middelpunt, het hele land strekt zich voor je uit, de hele zomer ligt aan je voeten. De dagen zijn warm en lang, het is de tijd van klapprozen en fluitenkruid, van de grutto's die boven het weiland cirkelen om hun jongen te bewaken. Hij draait zich om naar het stille water, er dobberen eenden, futen, lelies en geheimen. Hij haalt een opschriftboekje en een potlood uit zijn achterzak, gaat zitten in het gras en slaat het boekje open op zijn knie. Er zoemt van alles rond zijn hoofd, bijen en hommels zweven van kruid naar kruid. Hij ziet een libelle, weg is-ie alweer, hij blaast een paar muggen voor zijn gezicht weg en schrijft drie regels op.

De rozen klappen

Het kruid fluit

De grutto blaast het liedje uit

Zijn vader heeft hem over de grutto's verteld, zijn vader is een autoriteit op het ge-

bied van grutto's en andere dingen in de polder. Over dat uitblazen is hij niet tevreden, het is kinderachtig en grutto's kunnen niet blazen. De eerste regels vindt hij goed bedacht en hij vindt ook dat wanneer je een gedicht van drie regels hebt er best één de minste mag zijn, alleen mag de minste regel niet te veel aandacht trekken. Hij vraagt zich af of hij naar de overkant van het meer kan zwemmen, het lijkt te doen maar als je eraan bent begonnen valt het vaak tegen.

Zijn ouders hebben een woonark gekocht, die ligt afgemeerd in de Zwarte Poel. Het is leuk om te zeggen: ik woon op een woonboot in de Zwarte Poel. Hij is nog niemand tegengekomen tegen wie hij dat zou kunnen zeggen. Vanaf de dijk kan hij zijn woonboot zien, de eerste in een rijtje van zes. Hij mist zijn fiets, die hebben ze in de opslag gedaan. 'Dat komt wel,' zei zijn vader toen hij ernaar vroeg, wanneer dat komt is onduidelijk, het klonk alsof het vanzelf zou gaan, je kijkt even niet en hup de fiets is er. Je kan hier ook niet echt fietsen, behalve kilometerslang rechtdoor tot je eindelijk in de stad bent.

De rozen klappen

Voor het kruid dat fluit

De grutto zwaait de kievit uit

Dat is een flinke verbetering. Even is hij tevreden en niet eenzaam. Hij wil vanaf de dijk steentjes in het water gooien, hij wil rimpels in het oppervlak maken, maar er zijn geen steentjes. Nieuw riet, fier en frisgroen, verdringt de oude, dorre stengels.

Tussen de zuidelijke oever waar het dorp ligt en de noordoever met de woonarken ligt het wilgeneiland. Een oude woonboot ligt daar scheef in het water tussen het riet.

*De rozen klappen
Het kruid dat fluit
De grutto lacht de koeien uit*

Twijfel, hij weet niet of het gedicht beter is geworden of juist slechter. Hij is die klappende rozen al een beetje zat. En grutto's maken wel een pesterig geluid als ze boven het weiland cirkelen, grut-to, grut-to, maar waarom zouden ze de koeien uitlachen? Van zijn aanvankelijke bravoure is weinig over. Schrijven is een verschrikkelijk geklungel met woorden. Woorden zijn niks, ze bestaan niet eens echt, je kan ze zelfverzinnen en dan nóg krijg je ze niet klein want je weet nooit precies wat ze gaan doen. Hij steekt het opschrijfboekje terug in zijn achterzak, trekt aan een stengel fluitenkruid, de wortels verzetten zich, hij maakt zich kwaad en wint het, knarsend komen de wortels uit de grond. Hij zwaait de plant wild om zich heen, weg, ga weg, zegt hij tegen zijn eigen stomme gedicht.

'Wat doe jij?'

De stem van een meisje. Hij zag haar helemaal niet aankomen en nu staat hij voor gek met z'n geroep en dat slappe fluitenkruid in zijn handen. Hij gooit het achter zich en wrijft zijn handen schoon alsof hij iets heeft begraven.

'Wat doe jij hiero?' vraagt ze nogmaals.

'Hiero?'

Vreemde woorden vindt hij leuk, soms brengen ze hem in de war, misschien moet hij dat zeggen. Misschien moet hij dat juist niet zeggen.

'Wat is hiero?' herhaalt hij.

Het meisje kijkt omhoog en trekt haar fijne rimpeltjes in haar voorhoofd. Haar ravenzwarte, steile haar krult vlak boven haar schouders naar buiten. Ze heeft grote donkere ogen die door de oogleden iets Aziatisch hebben. Verder is ze jongensachtig, net zo groot als hij, ouder dan hij, twee jaar of zo, vermoedt hij, hoewel het misschien zijn onzekerheid is die daar spreekt.

'Hoe bedoel je, "wat is hiero"?'

Ze gaat in het gras zitten, tegen de dijk met haar gezicht naar het water.

'Eigenlijk is het best een goede vraag,' zegt ze dan.

Hij denkt dat het de bedoeling is dat hij ook gaat zitten. Hij gaat zitten, niet echt naast haar, maar drie meter verder. Hij heeft niet gedoucht vanmorgen, soms doet hij alsof hij doucht, dan zet hij een stap naar achteren en laat water over zijn voeten en zijn handen lopen. De douche op de woonboot is piepklein en er komt een pisstraaltje uit. Nu heeft hij spijt dat hij niet heeft gedoucht.

'Gele lis,' zegt het meisje. Ze wijst naar de rietachtige stengels langs de waterkant waar grote gele bloemen aan zitten. 'Dat is hiero. Om maar wat te noemen. Mooi hè? Ik vind het mooi. Het bloeit maar kort.'

Ze spreekt snel, de woorden komen scherp en toch zangerig uit haar mond.

'Ja. Mooi.'

Hij heeft nog nooit van gele lis gehoord, hij moet dat onthouden. Hij wil het opschrijfboekje uit zijn achterzak halen, maar hij denkt dat ze dat gek zal vinden, misschien denkt ze dat hij een bekeuring wil uitschrijven. Op de school in de stad, waar hij nu vanaf is, vonden ze zijn boekje belachelijk, ze wilden het steeds afpakken, de meiden

uit nieuwsgierigheid en de jongens gewoon om het afpakken zelf. Het is ze een keer gelukt, toen is hij in een nieuw boekje begonnen.

‘Ik ben Marie.’

Ze kijkt hem niet aan, ze kijkt naar het water of naar de gele lis. Marie... er klopt iets niet, misschien liegt ze, het is een te gewone naam voor haar.

‘Nu moet jij zeggen hoe jij heet.’

‘Natan.’

Ze begint te neuriën, en dan te zingen, Natan, Na-tan, de eerste lettergreep hoog en de tweede laag, een beetje als een grutto maar dan mooi op toon.

‘Ik word kunstenaar,’ zegt ze. ‘Beeldhouwer.’

‘Ik word dichter.’

Hij flapt het er zomaar uit, vanwege dat ‘beeldhouwer’, wat nog vreemder en mooier is dan dichter.

Ze kijkt hem nog steeds niet aan, terwijl hij wel steeds kijkt. Haar neus is wonderlijk klein, haar kin rond, ze heeft smalle lippen. Ze neuriet gewoon door, het lijkt alsof het riet meewuift met haar gezang.

‘Je moet op school zitten,’ zegt ze dan. ‘Waarom zit je niet op school?’

‘Wij zijn net verhuisd, en het is al bijna vakantie.’

‘Ja, nou en?’

‘Ik ga na de zomer naar een andere school. Die laatste weken hoef ik niet meer naar m’n oude school van m’n moeder.’

‘O, leuke moeder.’

‘En jij dan?’ vraagt hij, losjes geworden

door Maries vrijmoedigheid.

‘Ik hoef niet naar school van mezelf.’

Ze is hem in alles de baas, maar hij heeft nog een troef.

‘Ik woon op een woonboot.’

Hij wappert met zijn arm richting de poel, alsof het hele meer zijn woning is.

‘O, lachen. Op die boot?’

Ze wijst naar het wilgeneiland, naar de oude scheve boot.

‘Nee, die niet, daar, meer deze kant op zeg maar, het is de eerste van het rijtje.’

‘O, De Locomotief.’

Ze staat op, gaat op haar knieën voor hem zitten, ze lacht, ze heeft kleine witte tanden. Ook haar handen zijn klein, ze houdt ze omhoog en strekt haar wijsvingers. Hij moet nu blijkbaar extra goed opletten.

‘Luister Natan de Dichter. Ik ga je een geheim verklappen! Twee geheimen. Over hiero.’

Ze laat haar armen zakken, kijkt schichtig om zich heen, het kan toneelspel zijn. Hij hoopt van niet. Dan ziet hij iemand op de steiger van een woonboot lopen, zij ziet het ook, het is de boot naast die van Natan.

‘Kijk! Je buurman. Ken je je buurman al?’

Natan schudt zijn hoofd. Ze zwaait in de richting van de man, die kijkt niet, hij is bezig met een kano die aan zijn woonboot vastligt.

‘Jezus!’ roept ze over het water, en nog een keer. ‘Zo heet hij,’ zegt ze tegen Natan. ‘Jij woont naast Jezus.’

Dit boek is reeds verschenen

GEERT MAK

Foto: © Vincent Mentzel

Geert Mak is een van de meest gelauwerde non-fictieschrijvers van Nederland.

Hij werd onder meer bekroond met de Leipziger Buchpreis, de Gouden Ganzenveer, de oeuverprijs van het Cultuurfonds en de NS Publieksprijs.

Van zijn hand verschenen onder meer de internationale bestsellers *Hoe God verdween uit Jorwert*, *De eeuw van mijn vader*, *In Europa*, *Reizen zonder John*, *De levens van Jan Six* en *Grote verwachtingen*.

WISSELWACHTER

Wisselwachter in het kort:

In Europa kent bijna niemand hem. Toch hoort Harry Hopkins bij de handvol mensen die bepalend waren voor het lot van ons continent en van ons land. Hopkins was een voormalige welzijnswerker in de armste buurten van New York. Uiteindelijk werd hij de rechterhand van president Roosevelt, raakte bevriend met Churchill en onderhandelde met Stalin. Hij werd de stuwende kracht achter de New Deal en, na 1940, achter het geallieerde bondgenootschap dat uiteindelijk nazi-Duitsland op de knieën kreeg.

Het wervelende *Wisselwachter* gaat over de grote politieke bewegingen van de jaren dertig en veertig, over gecompliceerde onderhandelingen tussen de grootmachten en, altijd weer, botsende belangen. Tegelijk vertelt Geert Mak een intieme geschiedenis van een politieke familie, de vrouwen en mannen die in die jaren het Witte Huis bevolkten, van de uitgesproken Eleanor Roosevelt en haar vriendinnen tot de slimme alleskunner Missy LeHand, de secretaresse en 'tweede echtgenote' van de president. Op ongekende wijze schetst Mak het beeld van een tijd vol dilemma's over democratie,

EEN GRANDIOOS
NIEUW BOEK
VAN GEERT MAK

Geert Mak Wisselwachter

AMERIKA - EUROPA 1933-1945

artas contact

economie en oorlog. Het zijn vraagstukken die ons, in deze jaren, maar al te bekend voorkomen.

'Geert Mak is de geschiedenisleraar die we allemaal graag willen hebben.'

– *Financial Times*

VOORUITBLIK

De geschiedenis had hen verteerd, ze leefden nog op de geest, allebei, maar dat ze zo snel zouden sterven, ze hadden geen idee. De conferentie, de laatste, was min of meer geslaagd. Hopkins had de grondlijnen bepaald, de onderhandelingen bijgestuurd met kleine notities – ‘Wat hij nu zegt, daar zit iets achter wat we niet weten, misschien vanavond?’ – en president Roosevelt had meer dan ooit op zijn kompas gevaren. De fronten lagen vast, er was gesproken over een nieuwe internationale orde, dit was de finale. Stalin was meer dan tevreden. Churchill zweeg, meer had er daar op Jalta niet ingezet.

En nu voeren ze naar huis op de Quincy, een van de machtigste kruisers van de vloot. Drie torpedobootjagers zigzagden voor hen uit, een scherm tegen vijandelijke onderzeeërs, een vierde jager cirkelde daaromheen, boven hun hoofd dreunde een escorte van zeker vier Amerikaanse Lightnings en een Britse Vickers Wellington. Aan boord heerste een euforische stemming: dit wordt het begin van een nieuwe wereld. De felicitatietelegrammen stroomden binnen. Maar de hoofdrolspelers zwegen.

De officiële verslagen van dit soort bijeenkomsten worden altijd met zoveel omzichtigheid geschreven dat het onderliggende drama grotendeels verborgen blijft. Het blijven altijd droge en ingehouden stukken. Toch kun je, schreef een deelnemer later, die verslagen niet lezen ‘zonder het gevoel dat er Titanen aan de gang waren die de toekomstige gang van een hele planeet bepaalden’. En alleen al

die druk, al die jaren, had hen gesloopt.

De lijfarts van Winston Churchill, Charles McMoran Wilson – beter bekend als Lord Moran –, noteerde het in zijn dagboek, in nuchtere zinnen. De premier was rusteloos en koortsig, de kwaliteit van zijn werk was de laatste maanden sterk achteruitgegaan, zijn staf klaagde dat de oude man wel erg ‘woordenrijk’ was geworden. Roosevelt gaf de arts nog maar een paar maanden te leven. Hij was een zware hartpatiënt, hij wuifde dat weg, zoals altijd, maar iedereen die hem zag schrok. ‘Voor een dokter is het duidelijk dat de president doodziek is,’ schreef de arts. ‘De mens sluit echter zijn ogen voor wat hij niet wenst te zien en de Amerikanen hier kunnen er niet toe komen om dat toe te geven.’

Harry Hopkins, zijn meest naaste adviseur, was er volgens de arts minstens zo erg aan toe. ‘Lichamelijk staat hij met één been in het graf. Hij zag er akelig uit – zijn huid zit als geelwit perkament strak over zijn beenderen gespannen.’ Zo had zijn zoon hem een paar dagen eerder ook gefotografeerd, op de terugreis vanaf Jalta in de oude treinwagon van de tsaar: een wit en mager gezicht boven de lakens, met ergens nog een scheve glimlach. Hij had zich letterlijk doodgewerkt.

Zijn eeuwig hongerige lichaam hunkerde naar vrede en rust. Maar stil was het hier op de Quincy nooit en nergens, in deze drijvende stalen stad met zijn kapsalon, zijn eigen bioscoop en zijn volledig uitgeruste operatiekamer, met zijn intercoms en gierende ventilatoren, met de alarmbellen die je elke keer een stomp in je maag gaven, met die alom aanwezige machinekamer, met die vijf-

tienhonderd strak geschoren manschappen die zich, roepend en bevelend, voortdurend door de nauwe gangen persten.

De president was er verzot op. Het leven van zo'n schip bracht hem, even, terug op aarde en hij kon zich niet voorstellen dat iemand die vreugde niet met hem wilde delen. Maar Hopkins lag stil in zijn kooi, kon zich bijna niet meer bewegen, hij leefde grotendeels op pijnstillers, plasma en leverextract, zijn darmen – zijn eeuwige kwelling – namen bijna niets meer op.

Zijn gedachten dwaalden maar wat rond. Toen hij er een half jaar eerder in een ziekenhuis net zo bijlag biechtte hij aan een collega dat hij eindeloos lag te piekeren over wat er deze jaren goed en fout was gegaan, hoe problemen kwamen en gingen en hoe het allemaal, ogenschijnlijk, vanzelf was gegaan: de enorme tekorten aan militair materieel die als door een wonder waren veranderd in overschotten, de militaire leiders die, totaal onvoorbereid, opdoken en die in staat bleken om ongekend nieuwe situaties naar hun hand te zetten.

Maar tegelijk wist hij hoe het vaak een dubbelte op zijn kant was geweest. Vier maanden voor Pearl Harbor had het Congres bijna besloten om het leger weer te ontbinden, de motie kwam welgeteld één stem tekort. En in de zomer van '42 waren de Amerikaanse generaals de permanente dwarsliggerij van Winston en de Britten zo zat dat ze de geplande invasie van West-Europa voorlopig wilden vergeten en alle prioriteit wilden verschuiven naar Japan en de Pacific, de bevrijding van Europa zou dan weer pas rond 1948 in beeld komen.

Gelukkig konden hij en de president dat snel terugdraaien: Duitsland was en bleef veel gevaarlijker dan Japan. Maar hadden de

Britten, met hun beweringen dat een invasie in '42 of '43 totaal onverantwoord was, ook niet gelijk gehad? Hadden de Amerikanen op dat moment ooit met succes het Kanaal kunnen oversteken, zonder een solide voorbereiding en zonder de gevechtservaring die ze in Noord-Afrika en Sicilië zouden opdoen tegen die zeldzaam efficiënte en geharde Duitsers? Het zou een slachting zijn geworden. Ja, hij had, net als de president, ook hard geroepen dat die invasie er nog in '42 moest komen, of hooguit in '43. Als hij toen zijn zin had gekregen...

Harry Loyd Hopkins. In Europa kent bijna niemand hem. Toch hoort hij bij de handvol mensen die, vanuit de verte, bepalend waren voor het lot van ons continent, van ons land, van onze dierbaren en onszelf. Tijdens de oorlogsjaren gold hij in de kleine wereld van internationale diplomaten en politici, als de belangrijkste Amerikaan na Roosevelt samen met opperbevelhebber Marshall. Hopkins was een wisselwachter, niet meer dan dat, maar op vitale momenten was hij wel de man die, achter de schermen, geschiedenis schreef.

Zelf liep ik hem min of meer bij toeval tegen het lijf. Toen ik een artikel schreef over Martha Gellhorn, de legendarische oorlogsverslaggeefster, bleek dat ze haar loopbaan was begonnen in de crisisjaren, als een soort verkennervoor het Witte Huis. Zij was nog jong, ze trok door het hele land, praatte met iedereen, en brief na brief rapporteerde ze haar bevindingen aan een mistige maar altijd nieuwsgierige topfunctionaris, de grote man achter de New Deal: 'My dear mr. Hopkins.'

Toen ik, jaren later, schreef over Engeland tijdens de Tweede Wereldoorlog, trof ik hem opnieuw. Hij was begin '41 – Amerika was nog neutraal – als persoonlijke gezant van

president Roosevelt naar Churchill gestuurd om te kijken welke hulp en samenwerking er al mogelijk waren. Met deze man kon Churchill eindelijk al zijn zorgen delen, de eenzame premier was zo gelukkig met zijn komst dat hij 's avonds laat, na hun zoveelste gesprek, rondedansjes maakte op de muziek van de Amerikaanse grammofoonplaten die Hopkins had meegenomen.

Daarna zag ik hem telkens opnieuw opduiken, op staatsfoto's vaak op de tweede rij, lang, mager, een beetje scheef, wat slobberig in de kleren. Hij was een voormalige welzijnswerker, charmant, maar niet altijd aardig. Hij was een gedreven idealist, maar hij kon vloeken als een dragonder en manipuleren als de beste jongleur. Hij was ongenadig ambitieus, hij had een unieke positie, ongekend in de Amerikaanse geschiedenis, hij was in feite chef-staf en nationale veiligheidsadviseur in een, in de machinekamer van de oorlog was hij een van de centrale figuren. Toch had hij vrijwel nooit een officiële functie.

Jarenlang woonde hij in het Witte Huis, een paar deuren vanaf de president. Hele ochtenden werkte hij daar vanuit zijn bed, bezaaid met papieren en sigarettenas. Nooit bezat hij een eigen auto. Nooit was hij eigenaar van een huis, hoe klein ook. Bijna al die jaren werkte hij voor een salaris dat lager lag dan toen hij zijn loopbaan begon. Hij had ondertussen wel de beschikking over miljarden dollars, en tijdens de oorlog zelfs tientallen miljarden. Hij bezat, vertelde zijn kleindochter me, welgeteld twee pakken.

Roosevelt en hij hadden nu zo'n twaalf jaar met elkaar opgetrokken. Ze hadden samen overlegd en gestreden, ze hadden samen de crisis, de grote oorlog en drie verkiezingscampagnes doorstaan, ze hadden samen ge-

vist en gepokerd, ze waren zeldzaam close, ze begrepen elkaar met een half woord, ze genoten van elkaars gezelschap, maar waren ze vrienden? 'De president heeft geen vrienden,' zeiden de mensen die hem kenden. Zelfs zijn vrouw zei dat: 'Franklin heeft geen vrienden.' Zij was, na de dood van zijn moeder, nog de enige op aarde die 'Franklin' mocht zeggen.

Roosevelt was niet zo'n piekeraar. Gulzig omarmde hij de wereld. Hij hield van reizen, van het vreemde, van alles wat hem, al was het voor even, uittilde boven de beperkingen van zijn handicap. Op zondagmiddagen zat hij vaak dromend boven zijn oneindige postzegelverzameling, verlangend naar al die exotische plaatsen.

Ze waren vanuit Jalta teruggevlogen naar Egypte en daar aan boord gestapt van de Quincy. Na een exotische ontmoeting in de Bittermeren met de woestijnvorst Saoed – er was daar een fabelachtige olievoorraad aangetroffen –, voeren ze nu via het Suezkanaal en Alexandrië naar Algiers. De president zou daar de Franse leider ontmoeten, de charismatische generaal die nog altijd in de waan leefde dat hij, en hij alleen, zijn land had bevrijd. De generaal zou de afspraak op het laatste moment afzeggen: in het slotcommuniqué van de conferentie was zijn naam niet genoemd.

In de haven van Alexandrië kwam Churchill nog even langs. Een uur lang zaten de president en Hopkins in de zon met hem te praten, onder andere over de ontwikkeling van dat supergeheime wapen, de atoombom. De Britten wilden daarin, na de oorlog, ook een rol spelen. 'Geen enkel probleem', zei de president. In zijn hut werd een lunch geserveerd, het was een familiale bijeenkomst met Anna – de dochter en vaste begeleidster van de president –, en Churchills zoon en dochter, Ran-

dolph en Sarah. Daarna nam Winston afscheid. Hij zou Hopkins en de president nooit meer terugzien.

De onttakeling van Roosevelt's binnenwereld was toen al gaande. Generaal 'Pa' Watson, de alom aanwezige adjudant, de fysieke steun en toeverlaat van de president, kreeg een hersenbloeding en belandde in een zuurstoftent in het lazaret, diep onder in het schip. Watson was in de kleine kring rondom de president een centrale figuur, iedereen mocht hem. Hopkins ging, zo ziek als hij was, toch telkens bij hem langs, 'tot de dag dat hij niemand meer herkende.' Watson bezweek bij Gibraltar.

Hopkins zou, zo was de bedoeling, op de Quincy mee naar New York varen, de president en hij konden onderweg in alle rust werken aan de toespraak voor het Congres over de resultaten van de conferentie. Maar vlak voor hun aankomst in Algiers dook Hopkins op uit zijn hut, schoof aan op het dek bij Anna en de president en zei dat hij iets op zijn hart had: 'Ik ben ziek, werkelijk ziek.' Hij wilde in Algiers van boord stappen en daarna, via de Azoren, terugvliegen. Hij had rust nodig, en een ziekenhuisbed.

De president snapte er niets van, waar kon je beter tot rust komen dan op een schip? En hij had juist nu Hopkins nodig, die was overal bij geweest. 'Hopkins verveelde zich,' zou hij zeggen. In zijn eeuwige optimisme had hij geen enkel oog voor de toestand waarin zijn trouwe metgezel zich in werkelijkheid bevond: Hopkins moet, gezien de medicatie die hij kreeg, inderdaad zeer ziek zijn geweest. Hij was de voorgaande drie weken meer dan acht kilo kwijtgeraakt. Het was de eerste keer dat hij 'nee' zei.

Anna ging nog eens bij hem langs, wilde hij

echt niet? De president had hem zo nodig. Weer was het nee. 'Werkelijk, Anna,' zei Hopkins, 'ik ben te ziek om te werken. Ik meen het... Zeg tegen je vader dat hij Sam Rosenman (ook een vertrouwde speechschrijver) laat komen. Die zit in Londen, die kan zo naar Algiers vliegen.'

Anna ging weer naar boven, naar het wonderige dek waar haar vader zat, gewikkeld in zijn marinecape. 'Hopkins geeft niet toe.' De president, zuchtend: 'Let him go.' Hij moet het gevoeld hebben als desertie, hij was op zijn zwakste moment verraden en in de steek gelaten. Hoe uitgeput ze ook waren, samen hadden ze tot het einde moeten gaan – en inderdaad droeg de Congrestoespraak die hij samen met Anna en Rosenman in elkaar sleutelde alle sporen van haast en vermoeidheid.

Een kort en koel afscheid. Hopkins liep naar de president om gedag te zeggen, de president hief zijn hand op, zei 'Goodbye' en keerde zich weer naar zijn werk. Ze zouden elkaar nooit meer zien.

Het was 18 februari 1945.

Van Winston had Hopkins, met de anderen, al afscheid genomen in Alexandrië. Ook dat was voorgoed. Een jaar later leefde hij niet meer. Een diep geroerde Churchill schreef na Hopkins' dood:

'Een sterke, heldere, fiere vlam heeft een kwetsbaar lichaam opgebrand. Weinig mensen weten beter dan ik welke diensten hij de wereld leverde. Hij was een ware leider, en in vuur en wijsheid in tijden van crisis is hij zelden overtroffen. We zullen nooit meer iemand zoals hij zien.'

Daarvan was geen woord overdreven.

Dit boek verschijnt in april

PERCIVAL EVERETT

Foto: © Michael Avedon

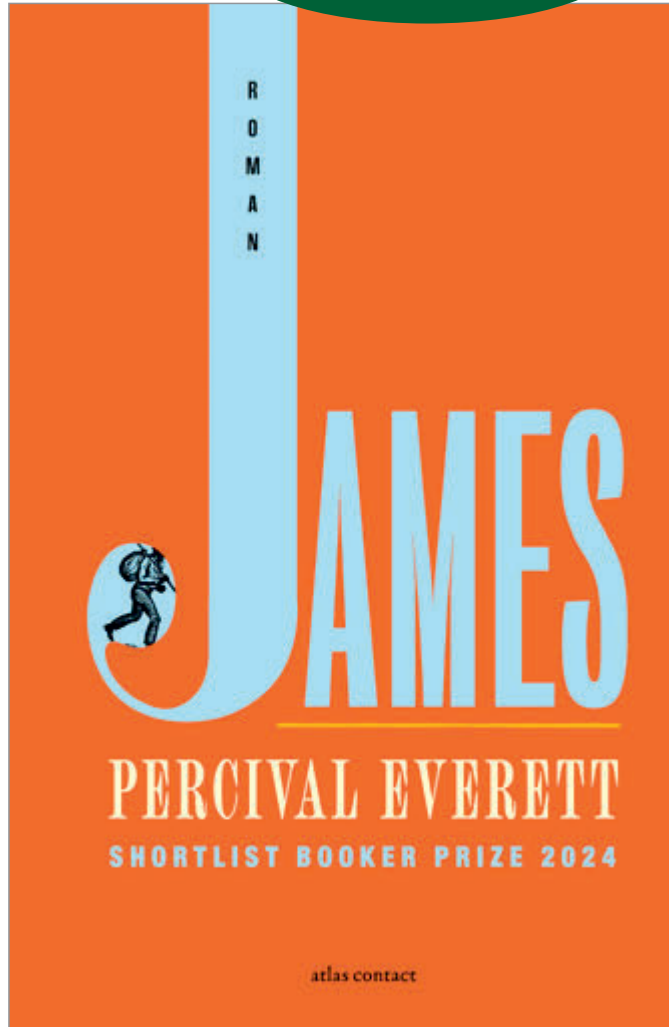
Percival Everett is schrijver en professor Amerikaanse literatuur in Californië. *James* werd bekroond met de National Book Award 2024 en de Kirkus Prize for Fiction 2024 en stond op de shortlist van de Booker Prize 2024. *American Fiction*, de verfilming van zijn roman *Erasure*, werd in 2024 bekroond met een Oscar voor het beste bewerkte scenario. Met deze vertaling van *James*, door Peter Bergsma, verschijnt Percival Everett voor het eerst in het Nederlands.

JAMES

James in het kort:

James is een geestige, wrange en huiveringwekkende hervertelling van *De avonturen van Huckleberry Finn* vanuit het perspectief van de slaafgemaakte 'Jim'. Wanneer Jim hoort dat hij binnenkort verkocht zal worden, en voor altijd gescheiden van zijn vrouw en kind, ontsnapt hij naar een eiland in de rivier de Mississippi. Daar treft hij de witte jongen Huck, die zijn eigen dood in scène heeft gezet om te ontsnappen aan zijn gewelddadige vader. Het is het begin van het bekende legendarische avontuur: samen vluchten ze op een krakkemikkig vlot over de verraderlijke rivier, richting de vrijheid. Maar in de versie van Everett neemt hun tocht een aantal grimmige wendingen. Jim neemt het heft in eigen hand, vastberaden om zijn gezin te bevrijden. En zijn band met Huck komt in een nieuw licht te staan.

WINNAAR NATIONAL
BOOK AWARD 2024

Over *James*:

‘Tamelijk briljante satirische hervertelling.’ – *Het Parool*

Die avond ging ik met Lizzie en zes andere kinderen in onze hut zitten om taalles te geven. Dat was onontbeerlijk. Om je veilig door de wereld te kunnen bewegen was je afhankelijk van taalbeheersing, van welbespraaktheid. De kleintjes zaten op de aangestampte aardenvloer en ik zat op een van onze twee zelfgemaakte krukken. Het gat in het dak trok de rook van het vuur aan dat midden in de hut brandde.

‘Papa, waarom moeten we dit leren?’

‘Witte mensen verwachten dat we op een bepaalde manier klinken en het is alleen maar goed als we ze niet teleurstellen,’ zei ik. ‘De enigen die eronder lijden wanneer witte mensen het gevoel hebben dat ze minderwaardig zijn, zijn wijzelf. Misschien moet ik zeggen: “wanneer ze zich niet meerderwaardig voelen.” Dus laten we even stilstaan bij enkele basisregels.’

‘Geen oogcontact maken,’ zei een jongen.

‘Heel goed, Virgil.’

‘Nooit als eerste praten,’ zei een meisje.

‘Dat klopt, February,’ zei ik.

Lizzie keek naar de andere kinderen en toen weer naar mij. ‘Nooit rechtstreeks over ’n onderwerp beginnen als je met ’n andere slaaf praat,’ zei ze.

‘Hoe noemen we dat?’ vroeg ik.

In koor zeiden ze: ‘Versluieren.’

‘Uitstekend.’ Ze waren ingenomen met zichzelf, en ik liet dat gevoel even hangen. ‘Laten we ’n paar situatiegebonden vertalingen proberen. Eerst iets extreems. Je loopt door de straat en je ziet dat de keuken van mevrouw Holiday in brand staat. Ze staat in haar tuin, met haar rug naar haar

huis, en merkt niets. Hoe zeg je het haar?’

‘Brand, brand,’ zei January.

‘Rechtstreeks. En dat is bijna juist,’ zei ik.

De jongste van het stel, de lange en mager Rachel van vijf, zei: ‘Heremetijd, m’frou! Kijk nou toch eris!’

‘Perfect,’ zei ik. ‘Waarom is dat precies goed?’

Lizzie stak haar hand op. ‘Omdat we het aan de witten moeten overlaten om het probleem te benoemen.’

‘En waarom is dat?’ vroeg ik.

February zei: ‘Omdat ze alles eerder moeten weten dan wij. Omdat ze alles moeten benoemen.’

‘Mooi, mooi. Jullie zijn allemaal goed bij de les vandaag. Oké, laten we ons nu voorstellen dat de vlam in de pan is geslagen. Ze is vergeten dat er spek op het vuur stond. Mevrouw Holiday staat op het punt om er water op te gooien. Wat zeg je dan, Rachel?’

Rachel was even stil. ‘M’frou, dat water maak ’t ergerder!’

‘Natuurlijk, dat is waar, maar wat is ’t probleem daarvan?’

Virgil zei: ‘Je zegt tegen haar dat ze iets verkeerd doet.’

Ik knikte. ‘Dus wat zeg je dan?’

Lizzie keek naar het plafond en zei terwijl ze de zaak nog overdacht: ‘Wilt u dat ik wat zand ga scheppen?’

‘Goede benadering, maar je hebt het niet vertaald.’

Ze knikte. ‘O, gossiemijne, m’frou, sal ik soms wat sand scheppe?’

‘Goed zo.’

‘Al die s’en zijn moeilijk uit te spreken.’ Dit

is Glory, het oudste kind. ‘Vier s’en.’

‘Dat is waar,’ zei ik. ‘Maar ’t is niet erg als je erover struikelt. Dat is zelfs goed. S-sal ik s-soms wat s-sand s-scheppe, m’frou Holiday?’

‘En als ze het niet begrijpen?’ vroeg Lizzie.

‘Dat geeft niet. Laten ze maar hun best doen om je te begrijpen. Mompel af en toe om ze het genoeg te doen tegen je te zeggen dat je niet zo moet mompelen. Ze vinden het leuk om je te verbeteren en te denken dat je dom bent. Denk eraan, hoe meer ze ervoor kiezen niet te willen luisteren, des te meer kunnen we achter hun rug om tegen elkaar zeggen.’

‘Waarom heeft God het zo gewild?’ vroeg Rachel. ‘Dat zij meesters zijn en wij slaven?’

‘Er is geen God, kind. Godsdienst bestaat maar die God van hen niet. Volgens hun godsdienst krijgen wij op het eind onze beloning. Maar over hun straf wordt kennelijk niets gezegd. Maar als we in hun buurt zijn, geloven we in God. O gottegot, wat benne we toch gelofeg. Godsdienst is alleen maar een hulpmiddel van ze om alles in de hand te houden en om aan te hangen als het ze uitkomt.’

‘Toch moet er wat zijn,’ zei Virgil.

‘Het spijt me, Virgil. Misschien heb je gelijk. Misschien is er een hogere macht, kinderen, maar dat is niet hun witte God. Maar hoe meer je over God en Jezus en hemel en hel praat, hoe fijner ze zich voelen.’

In koor zeiden de kinderen: ‘En hoe fijner ze zich voelen, hoe veiliger zijn wij.’

‘February, vertaal dat eens.’

‘Hoe fijnder ze d’r eige voele, hoe feilgerder benne wij.’

‘Goed zo.’

Huck trof me terwijl ik zakken kippenvoer van het vierwielige karretje naar de schuur achter het huis van weduwe Douglas sjouwde. Hij was aandachtig iets aan het bestuderen en ik kon wel zien dat hij wilde praten.

‘Wat hejje op je lever, Huck?’

‘Bidden,’ zei hij. ‘Bid jij wel ’s?’

‘Zeker te wete, ik doe niet anders.’

‘Wat bid je dan?’ vroeg hij.

‘Ik bid van alles en nog wat. Ik heb ’s gebede dat kleine February beterder werd toen ze ziek was.’

‘Hielp dat?’

‘Nou, ze is wel beterder geworden.’ Ik ging op het karretje zitten en keek naar de lucht.

‘Ik heb ’s om rege gebede.’

‘Hielp dat ook?’

‘Nou, ’t ging wel regene. Niet meteen, maar op ’t end wel.’

‘Hoe weet je nou dat dat door God komt?’

‘Da kekke niet wete. Maar alles is toch God ze werk? Wie laat ’t anders regene?’

Huck pakte een steen, bestudeerde hem een tijdje in zijn hand en gooide hem toen naar een eekhoorn op een hoge iepentak.

‘Zal ik eris zegge wat ik denk?’

Huck keek me aan.

‘Ik denk dat je mot bidde voor de mense om je heen die wille dat je bidt. Bid zodat juffrouw Watson of weduwe Douglas je horen en vraag iets van Jezus waarvan je weet dat ze ’t wille. Dat maak je leve ’n stuk simpelder.’

‘Misschien wel.’

‘Gooi d’r afen toe wat tussedoor as ’n nieuwe vishengel of zo zodat ze je kenne uitkaffere.’

Huck knikte. ‘Daar zit wat in. Jim, geloof jij in God?’

‘Nou, zeker te wete. Als d’r geen God is,

hoe komme we dan an dit prachtleve? Zo, ga nou maar gauw spele.'

Ik keek hoe Huck de straat uit rende en uit het zicht verdween toen hij de hoek voor het grote huis van rechter Thatcher omsloeg. Net toen ik op het punt stond de laatste zak op mijn schouder te hijsen dook Oude Luke achter me op.

'Je laat me schrikken,' zei ik.

'Sorry.' Hij maakte een sprongetje en ging met zijn korte lijf op de laadvloer van de kar zitten. 'Wat moest dat ettertje?'

'Het is een beste knul,' zei ik. 'Hij probeert gewoon van alles uit te vogelen. Net als wij, denk ik.'

'Heb je gehoord van die broeder McIntosh in St. Louis?'

Ik schudde mijn hoofd.

'Vrij man. Zo licht van kleur als jij. Hij raakte slaags in de haven en de politie kwam hem oppakken. Hij vroeg waar dat vechten hem op zou komen te staan. Een van de agenten zei dat ze hem waarschijnlijk zouden ophangen. De broeder geloofde hem. Waarom zou hij niet? Hij trok zijn mes en stak op allebei in.'

Er kwam een witte man aanlopen die om een of andere reden het paard bestudeerde dat voor het karretje was gespannen. Luke stopte met praten. We probeerden geen oogcontact met de man te maken. We hadden gepraat dus we moesten blijven praten.

'Ga door,' zei ik tegen Luke.

'Nou goed dan. Dus die zwarte aap schiet 'n steegie in as 'n duvel op 'n bezemsteel. Met die flikke op ze hiele. Ze hadde 'm zo-wat bij ze kladde.'

Ik knikte.

'Hela!' schreeuwde de witte man.

'M'neer?' zei ik.

'Is deze knol hier van juffrouw Watson?'

'Nee, m'neer. De kar is van juffrouw Watson. Die knol van weduwe Douglas.'

'Denk je dat ze 'm wil verkopen?'

'Zou'k nie wete, m'neer.'

'Vraag 't haar als je haar ziet.'

'Za'k doen, m'neer.'

De man keek nog een keer naar het paard, sperde met zijn vingers de lippen van het dier open en liep toen door.

'Wat moet zo'n idioot nou met een paard? Hij weet niks van paarden af,' zei Luke.

'Dat beest is minstens honderd en krijgt deze kar amper nog vooruit als hij droog en leeg is.'

'Witte mensen kopen graag spullen,' zei Luke.

'Nou, wat is er met die McIntosh gebeurd?' vroeg ik.

'Ze haalden hem in en ketenden hem vast aan een eikenboom, maakten een stapel van stokken onder hem en verbrandden hem levend. Ik hoorde dat hij gilde dat iemand hem moest komen doodschieten. Mannen gilden terug dat ze de eerste zouden doodschieten die het zou wagen hem uit zijn lijden te verlossen.'

Ik werd er onpasselijk van, maar het was niet heel anders dan veel andere verhalen die ik had gehoord. Toch voelde de dag warmer aan en ik besepte hoe plakkerig ik was van het zweet. 'Een vreselijke manier om aan je eind te komen,' zei ik.

'Een goeie manier zal er wel niet zijn,' zei Luke.

'Dat weet ik zo net nog niet.'

'Hoe bedoel je?' vroeg Luke.

'Nou, we gaan allemaal dood. Misschien zijn niet alle manieren om dood te gaan zo slecht. Misschien is er een manier om dood te gaan waar ik vrede mee zal hebben.'

'Je kletst maar wat.'

Ik lachte.

Luke schudde zijn hoofd. 'Dat was nog niet het ergste. Er gaan elke dag zwarte mensen dood, dat weet je. Het ergste was nog dat de rechter tegen de jury zei dat het om een massaal vergrijp ging en dat ze dus niemand specifiek in staat van beschuldiging mochten stellen.'

'Lieve hemel,' zei ik. 'Slavernij.'

'Wat je zegt,' zei Luke. 'Als ze je maar met genoeg mensen vermoorden, gaan ze vrijuit. Raad eens hoe die rechter heette.'

Ik wachtte.

'Wetteloos.'

'Denk je dat wij ooit in een stad als St. Louis of New Orleans zullen komen?' vroeg ik hem.

'As we benne gaan hemele,' zei hij met een knipoog.

We moesten lachen en toen zagen we verderop op de weg een witte man. Er was niets wat witte mensen zo ergerde als een stel lachende slaven. Ik vermoed dat ze bang waren dat we ze uitlachten of dat het ze gewoon tegenstond dat we plezier hadden. Hoe dan ook, we hielden ons niet bijtijds in en trokken dus zijn aandacht. Hij had ons gehoord en liep onze kant op.

'Waarom staan jullie te giechelen als 'n stel bakvissen?' vroeg hij.

Ik had de man eerder gezien, maar ik kon hem niet thuisbrengen. Hij probeerde zich

het air van een gevaarlijk persoon aan te meten. Dat maakte me zowel banger als minder bang voor hem.

'We vroege ons eige af of 't waar was,' zei Luke.

'Of wat waar was?' vroeg de man.

'We vroege ons eige af of de strate in New Orleans echt van goud benne gemaak, zoas ze zegge,' zei Luke en hij keek naar mij.

'En as dat niet waar is of dan as de strate blank komme te staan, ze blank komme te staan van de whisky. Ik heb nog nooit whisky op, nee m'neer, maar 't ziet d'r donders lekker uit.' Ik wendde me tot Luke. 'Lijk 't jou niet lekker, Luke?'

Ik had op datzelfde moment even het idee dat de man zag dat we hem voor de gek hielden, maar hij moest vreselijk lachen en zei: 'Het ziet er lekker uit omdat het lekker is, jongens.' Bulderend van de lach liep hij verder.

'Nu gaat hij dronken worden, niet zozeer omdat hij het kan, maar omdat wij het niet kunnen,' zei ik.

Luke grinnikte. 'Dus als we hem later rond zien waggelen en zichzelf voor schut zien zetten, zal dat dan een geval zijn van proleptische ironie of van dramatische ironie?'

'Dat kan allebei.'

'Dat zou pas ironisch zijn.'

Dit boek is reeds verschenen

CHRISTIEN BRINKGREVE

Foto: © Inez Agnese

Christien Brinkgreve is emeritus hoogleraar Sociale Wetenschappen. Naast haar universitaire werk heeft ze altijd geschreven voor een breder publiek. Zo schreef ze onder meer *Het verlangen naar gezag*, *Het raadsel van goed en kwaad* en *De ruimte van Herman Hertzberger*.

BELADEN HUIS

Beladen huis in het kort:

Wil jij niet ook iets zeggen, was me gevraagd. Ik kon het niet. Het enige wat ik had kunnen zeggen was: je hebt het ons heel moeilijk gemaakt, maar we hielden toch van je. 'Dat kan niet,' zei de vriendin die de bijeenkomst leidde, 'dan kun je maar beter niets zeggen.' De woorden komen nu pas, nu een jaar verstreken is.

Beladen huis is het relaas van een vrouw na het overlijden van haar man. Na zijn dood dringt tot haar door dat hun huis overwoekerd is geraakt met spullen en zwaarmoedigheid. Terwijl zij de kamers opruimt, ontstaat langzaam weer ruimte in haar gevoelens voor hem. Ze wil terugvinden hoe hij ooit was, hoe zij ooit was en begrijpen waarom hun leven samen is gelopen zoals het is gelopen. Herinneringen komen terug, de doorwerking van het verleden wordt zichtbaar, materiële en psychische verwerking gaan hand in hand.

Beladen huis is een moedige memoir over de ruimte die je inneemt in een relatie, in een gezin, in de maatschappij, als moeder en als vrouw, over eenzaamheid, angst en de keuzes die we maken uit liefde.

'EEN INTIEM VERSLAG VAN
EEN VERWIJDERING BINNEN
HET HUWELIJK.' – TROUW

Over *Beladen huis*:

'Haarscherp, ragfijn en pijnlijk actueel: waarom is juist in de liefde gelijkwaardigheid tussen mannen en vrouwen nog ver te zoeken?' – Lotte Houwink ten Cate

BELADEN HUIS

1

De foto van de begrafenis: ik zie mijzelf daar staan, kan er lang naar kijken, als naar een vreemde. Ben ik dat? Ben ik er wel bij?

Vóór mij staat de kist, daarin mijn overleden man, naast mij staan onze zonen, zijn dochters en kleindochter dichtbij. Ik voel weer de steunende hand op mijn schouder van mijn zusje achter me.

Ik zie hoe na de toespraken van vrienden en de kinderen, na de muziek die vooral geen klassieke muziek moest zijn, de kist wordt opgetild door zonen en neven en zich een lange stoet in beweging zet.

Het is begin maart, koud en helder, begin maart, net als bij de begrafenis van mijn moeder die op een dag na een jaar eerder overleed. De ervaringen vallen over elkaar heen: hetzelfde licht, dezelfde begrafenisondernemer, dezelfde familie om me heen. Maar nu is het mijn man, en loop ik gestut door mijn schoondochters voor aan de stoet. Ik voel hun armen om me heen en voel me beschut in de kilte van de dood.

Ik zie vrienden, bekenden, halfbekenden, vroegere collega's, schimmen uit een soms ver verleden. Alles staat helder op mijn netvlies. Hoe de mensen aangeslagen in de zaal zitten: de liefde en waardering voor hem is voelbaar. Hoe in de tussenruimte waar familie en intieme vrienden elkaar van tevoren treffen een goede vriendin van ons me bijna smekend vroeg of het einde niet toch goed was geweest. Nee, had ik gezegd, en vraag me dat nu alsjeblieft niet want anders ga ik huilen.

Huilen deed ik toch, bij de toespraken van de vier kinderen, aangedaan door hun oprechtheid, hun verlangen naar hun moeilijk bereikbare vader, ieder op een eigen manier, met eigen pijn en verdriet, allen liefdevol. Wil jij niet ook iets zeggen, was me gevraagd. Ik kon het niet. Ik liet dit aan de kinderen en vrienden over. Het enige wat ik had kunnen zeggen was: je hebt het ons heel moeilijk gemaakt, maar we hielden toch van je. 'Dat kan niet,' zei de vriendin die de bijeenkomst leidde, 'dan kun je maar beter niets zeggen.'

De woorden komen nu pas, nu een jaar verstreken is.

Ik kijk weer naar de foto. 'Je zag eruit als een oudere Franse actrice,' had mijn oudste zusje naderhand tegen me gezegd, rechtstreeks als ze altijd is. 'Je stond daar als een personage in een Griekse tragedie,' mailde een vriendin me. 'Aangetast, aangedaan, met een blik die verder ging dan het moment.'

Ik denk dat dat klopt: ik was erbij, en er niet bij. Ik denk dat het opging voor de lange periode die hieraan voorafging. Wie was hij? Met wie had ik geleefd? En ook: waar was ik gebleven, wie was ik? Waar was ik in verzeild geraakt?

3

Het gevoel van stagnatie begon in de weken na de begrafenis langzamerhand te wijken, alleen wist ik niet hoe en waar te beginnen. Wil je niet ergens anders gaan

wonen, vroeg mijn zusje, er is zoveel zwaar-
te en verdriet in dit huis, dat krijg je er niet
uit. Ik voelde de verleiding om weg te vlie-
gen en elders neer te strijken, in een scho-
ne en opgeknapt woning. Om daar mijn le-
ven opnieuw op te pakken. Maar iets hield
me tegen: ik had hier een klus te klaren, ik
had het huis verwaarloosd, en ook mijzelf.
Ik moest mijn plaats terugkrijgen. Niet weer
wegvluchten zoals ik tot nu toe had gedaan.
Ik was goed in ontsnappen, zei mijn ande-
re zusje. Maar dan liet ik iets onopgelost,
besepte ik. Ik had nu de mogelijkheid om
herstelwerk te verrichten, het huis opnieuw
een kans te geven, en ook mijzelf, in dit
huis, op die plek. Ik moest terug in de tijd,
terughalen wat ooit was. Opruimen was ook
het opdelven van eerdere lagen.

Ik dwaalde wekenlang door het huis, din-
gen oppakkend die ik onderweg tegen-
kwam. De sporen van zijn leven: de school-
schriften, de jarenlange noteringen van
voetbalopstellingen, de schriften met zijn
filmrecensies en foto's van filmsterren, met
de vermeldingen van nieuwe muziekal-
bums, van blues, jazz, reggae, alles minuti-
eus en overzichtelijk opgeschreven in dat
precieze handschrift. Ik kon het niet lang
achter elkaar doen.

Ik zie hem zitten als schooljongen en op-
groeïende man: zijn behoefte aan vastleg-
gen, noteren, bewaren, schrift na schrift,
jaar na jaar. Zijn leven is weer in één klap
aanwezig in het mijne. Al zijn dit de sporen
van voor mijn tijd, ik zie het als fundamen-
ten van het bouwwerk dat zijn latere leven
is geworden. Dit waren zijn manieren om
houvast te krijgen, greep op het bestaan, or-
de in de chaos. Ik herken de vroege sporen
van wat zich ook de jaren daarna, tot het bit-
tere eind, heeft voortgezet in de noteringen

van voetbaluitslagen, de beoordelingen van
films. Veel daarvan is doorgegaan in de kin-
deren: de liefde voor film en muziek, bij de
jongens de liefde voor voetbal. Het zijn we-
relden waar ik voor een deel buiten viel.

★

In onze begintijd, eind jaren zeventig, liet
hij me veel horen: muziek die ik niet kende,
weemoedige vitale blues, gospels, muzi-
kantengroepjes als de Staple Singers – de
poes die hij van de kinderen een paar jaar
geleden kreeg werd vernoemd naar Mavis
Staples. Ik voelde het enorme belang van
muziek in zijn leven, iets wat hij met zijn
jongere zusje deelde. Het verruimde mijn
wereld die voornamelijk gevormd was door
klassieke muziek. Hij was enthousiast over
kleine onbekende bandjes als de Jug Stom-
pers.

Voor een radio-uitzending over het tijd-
schrift waarvan ik in de redactie zat wilde ik
hun muziek als openingstune gebruiken.
De anderen vonden het een beetje raar, dit
plotselinge andere geluid aangebracht door
een nieuwe figuur in mijn leven, maar ik zet-
te door: ik was erg van hem onder de in-
druk, bewonderde zijn heldere en concieze
taal, de scherpte van zijn blik.

Hij had iets raadselachtigs, was onplaats-
baar, wat ik aantrekkelijk vond. Hij hoorde
bij een intellectueel-artistische voorhoede,
schreef over blues en jazz, maakte, met an-
deren, de *Haagse Post* tot een spraakmakend
blad met nieuwe vormen van journalistiek,
en bleef tegelijk iets autonooms houden,
niet in te lijven bij welke groep dan ook. En
iets voornaams. Hij had de precisie van de
jurist die hij was en tegelijk een scherp oog
voor verschuivingen in macht, belangen en

omgangsvormen. Hij intrigeerde me: wat hij zei en deed, de breedheid van zijn interesses en talenten, de rollen die hij in films speelde, zijn radiowerk. Ik hield van zijn stem, en van dat mooie karakteristieke hoofd van hem. Maar wat me vooral veel deed was hoe hij kon luisteren, zijn aandacht voor mij en waar ik mee worstelde; lichtvoetig was ik niet in die tijd, dat gaf een band. We waren erg geïnteresseerd in elkaars werelden, ook de binnenwerelden van angsten en somberheden. Dat had ik nog niet eerder zo meegemaakt. Dat was een vorm van intimiteit die ik niet goed kende, en fijn vond.

31

De kelder was neutraler terrein, maar ook hier lagen, ondergronds, sporen van ons samenleven.

Ik open de deur naar de kelder, sinds kort opgeruimd en fris geveerd door de buurvrouw, vliegenblauw zoals ik ooit zag op Griekse eilanden. Met kracht stijgt opeens uit de fundamenteën van het huis een herinnering op: de ondergelopen kelder. De kelder was A's gebied. Ik kwam er niet graag, beducht voor wat ik aan zou kunnen treffen. Maar de kelder liep onder. Er moest iets met de kelder. We hadden het erover, maar er gebeurde niets. We moesten iets doen, vond ik, en ik bleef zitten aan de keukentafel. 'Laat nu maar even,' zei A met een gebaar alsof hij dat er niet ook nog bij kon hebben, 'dat komt wel.' 'Wanneer dan?' vroeg ik, een vraag die hem, zoals verwacht, irriteerde.

Doe dan zelf iets, zou ik mezelf nu willen toeroepen. Beweeg, handel, zit daar niet zo stil en bevangen.

De kelder liep verder onder, er gebeurde niets. Er stond van alles, maar wat precies? Ik ging niet kijken om poolshoogte te nemen.

Ik weet niet meer hoe lang we met de ondergelopen kelder leefden. We hielden de kelderdeur zoveel mogelijk dicht, alsof je daarmee het onheil weg kunt houden. Het weten en de deur dichthouden: voor mij is dit symbolisch voor hoe we toen daar leefden.

Het werd te erg: de lucht, het gevoel op stijgend water te leven dat we er niet onder konden houden. De kelder werd leeggehaald door kloeki mannen in grote laarzen, er kwam een ongelofelijke troep uit van half vergane dingen die voor zover niet meteen weg gekieperd zolang in de tuin gedeponeerd werden. A sloot zich op in zijn werk-kamer, kon deze chaos en ontwrichting niet aan. Hij wilde het huis niet verlaten, zijn laatste bastion waarvan de fundamenteën nu zichtbaar waren ondergelopen. De operatie tastte hem aan, ravage van buiten en van binnen.

Wat me nu vooral bezighoudt is mijn eigen verlamming. Waarom kon ik dit niet daadkrachtiger aanpakken? Was zijn zwaarmoedigheid zo onder mijn huid gekropen dat ik daar maar alleen bewegingsloos zat, alsof ik er niet bij was? Ik kijk naar mezelf met lichte ontzetting. Ik kon het aan niemand uitleggen. Ik begreep het zelf ook niet goed. 'Depressie verlamt,' vertelt een bevriende psychiater, 'er verandert iets in je affectieve klimaat.' Ze kende hem, had hem lang van de zijlijn meegemaakt als voorzitter, schrijver, redacteur; ze had hem toen na jaren een keer zien staan, bij onze voordeur, schrok: er hing zo'n somberheid om hem heen dat

ze instinctief zich ervan weg had bewogen.

Het woord depressie viel, het viel vaker bij bevriende psychiaters. Zeiden ze dat ook tegen hem of alleen tegen mij? Een vraag die vreemd genoeg nu pas in me opkomt. Ze vroegen me of hij antidepressiva gebruikte, nee, dat wilde hij niet. Als ik die mogelijkheid opperde woof hij die geïrriteerd weg. Hij was niet depressief, zei hij dan, hij was gewoon somber, en daar had hij alle reden toe.

Er waren vaker mensen die ongerust tegen mij zeiden dat ze hem gehuld in intense zwaarmoedigheid hadden zien fietsen. Of er iets gebeurd was. Als ik hem dat vertelde deed hij het af met de zin: dat is mijn gewone gezicht.

Het was waar dat dit vaker zijn gewone gezicht was, maar zo was het niet altijd, en ook niet altijd geweest. Laatst was ik met mijn jongste zoon naar een oude bekende in Friesland die een tijdlang jaarlijks een aantal vrienden uitnodigde om paling te eten, een vrolijk gezelschap, er werd altijd veel ge-

lachen en gedronken, veel verhalen over en weer. Hij vertelde mijn zoon hoe A dan genoot van het eten en de verhalen, en zelf ook een gangmaker kon zijn met onverwachte vragen en opmerkingen. 'Hij was een levensgenieter.' Mijn zoon dacht hier even over na, en zei toen, met de precisie die hem eigen is: nee, dat was hij niet. Hij was wel een genieter van lekker eten en goed gezelschap.

Dat kan dus, die sterke afwisseling in één persoon van lichtheid en humor en aan de andere kant zwaarmoedigheid. Ik ben blij dat ik ook deze lichte momenten weer terugkrijg: ik zit weer aan die tafel, toen en nu, en doe me tegoed aan het eten, het gezelschap en de herinnering. Ik mis zijn humor, zijn onverwachte en vaak rake opmerkingen. Het valt me moeilijker één persoon van te maken, zo verschillend als zijn kanten konden zijn. En zo abrupt de omslag.

Dit boek is reeds verschenen

MIRA ALUÇ

Foto: © Tatjana Almuli

Mira Aluç studeerde beeldende kunst en filosofie. Ze publiceerde essays en korte verhalen in *De Gids*, *Tirade*, *De Revisor* en *De Nederlandse Boekengids*. In 2022 was ze finalist van de Joost Zwagerman Essayprijs.

Eerder werd zij opgenomen in *Rebel Rebel*, een bloemlezing van nieuw talent – Tzum noemde haar verhaal een van de beste.

Sprokkelaars is Aluç' debuut.

SPROKKELAARS

Sprokkelaars in het kort:

Sprankelend debuut over identiteit, klasse, werk en een door keuzestress verlamde generatie.

Sprokkelaars schetst een levendig, teder portret van mensen in een schemerwereld.

Afgestudeerd, maar zonder toekomstperspectief, werkt Jong als kassamedewerker in de partijloods van zijn wat zonderlinge oom. Wat begint als een tussenbaantje, dreigt uit te monden in een tragische besluiteloosheid.

In haar diepmenselijke debuut stelt Mira Aluç wezenlijke vragen over identiteit, sociale ongelijkheid en werk. Welke ervaringen vormen je, en kun je die ooit écht achter je laten? Bovenal schetst ze met *Sprokkelaars* een levendig en teder portret van mensen in een schemerwereld.

‘*Sprokkelaars* is een intelligente, scherp geobserveerde, helder geschreven en bovenal integere en liefdevolle roman over mensen voor wie gezien worden geen recht is, over de tijdelijke troost van spullen in een tragikomische wereld – en daarmee over het leven zelf.’

– Wyske Versteeg

EEN LEVENDIG EN TEDER
PORTRET VAN MENSEN IN
EEN SCHEMERWERELD

Mira Aluç
SPROKKELAARS

ROMAN atlas contact

‘Een kleine, bevlogen roman over mensen die zich niet laten kennen.’

– Het Parool

PROLOOG

Jaren later zoek ik naar een schoenmakersbon, maar wat ik vind is het opgevouwen briefje bij de bankpassen in het achtervak van mijn portemonnee. Ik dacht dat ik het had weggegooid, net als de gebreide handschoenen, die naar zweet en frituurvet roken. Om de zoveel tijd denk ik eraan, zonder op zoek te gaan. De directe herinneringen en associaties zwermen in mijn hoofd als muggen op een warme zomeravond. Ik kan niet naar een klosje paars naaigaren kijken zonder Lunya's zorgzame blik voor me te zien. Elke kaassoufflé die ik eet, komt van Henny. In een bushokje hangt een advertentie voor Cartierzonnebrillen en ik denk aan Turgay. Ik vouw het briefje open, lees het en realiseer me dat dit het enige tastbare ding is dat ik aan het industrieterrein heb overgehouden. Die notitie bevat alles: de pijn, het dagelijkse sloven en bovenal de verwondering.

'Hoe kwam je daar terecht?' vragen mensen als ik vertel dat ik bijna tien jaar geleden, vlak na mijn afstuderen, in een partijhandel werkte. Ze proberen het te verbergen, maar ik hoor de minachting in hun toon.

De partijhandel was gehuisvest in een loods op een vergeten industrieterrein tussen twee steden. Er lag een volledige wereld in het kluitje oude bedrijfspanden, geasfalteerde wegen en kale grasvelden. Ik antwoord eerlijk en vertel dat de partijhandel van mijn oom was.

Ik denk vaak aan mijn oom en de andere mensen van het industrieterrein. Ze moes-

ten me niet. Ik was het onbekende neefje uit de kleine stad, een jongen met het diploma van een studie die hun niets zei. Het diploma en de bijbehorende kennis waren van buiten en bestonden daarbinnen niet. De buitenwereld drong hooguit door in de spullen, in de leveringen aan de op het terrein gevestigde bedrijven. In koelkasten en ovens, inductieplaten en daarvoor geschikte pannen. Theeserviezen en slaapkamersets. Kratten frisdrank om de bruiloften in het zalencentrum te bevoorraden.

De vondst van het briefje is onverwacht. Ik ben tien jaar verder en heb de baan en het huis waarvoor ik bestemd was. Er zijn geen sporen die leiden naar een verduisterde geldsom en een lap grond, waar nu hedendaagse uitvoeringen van jarendertigwoningen staan. Die zes maanden in de partijloods heb ik uit mijn levensloop gesneden, maar weggoaien kan ik ze niet.

Ik kijk liever dan ik doe. Als kind maakte me dat meegaand, tegelijkertijd was het zorgelijk. Op straat bleef ik zomaar stilstaan, starend naar het wisselende stoplicht tot de juf me aan mijn arm meetrok. Een glas met de Looney Tunes stukgeslagen op de gangtegels, de val door mij veroorzaakt, maar daar staat me niets van bij. Ik onthoud details, geen gebeurtenissen. De eerste keer veters strikken of de kaarsjes op mijn zesde verjaardagstaart uitblazen; ik weet het niet meer. De fysieke sensatie, vermengd met verrukking, kan ik me inbeelden, maar ik herinner me alleen wat er daarna kwam, de

reactie van anderen. Een bemoedigend maar afwezig 'goedzo', een hand die vette kaarsrook wegwuift.

Wanneer mijn moeder op de bank een tijdschrift las, bestudeerde ik haar vanaf mijn speeltapijt met wegenprint en zag een volmaakte rust. Zonder te stoppen met lezen, pakte ze een glas thee van de salontafel en dronk kleine slokjes. De zon door het raam scheen zacht op haar gezicht en ze ging compleet op in het decor. Voor mij waren dat kenmerken van volwassen worden en ik vertrouwde erop dat ook ik met de jaren zou samenvallen met mijn omgeving. Maar dat gebeurde niet. Het enige wat het leven schenkt, is een lichaam en ademhaling.

De verklaring voor mijn zwaarte zoek ik in kleine voorvallen. Het brandweerautootje dat tegen mijn hoofd stootte, waarna ik ter observatie in het ziekenhuis moest blijven. De nachtzuster die me elk uur wakker maakte en vroeg hoe oud ik was. Die keer dat mijn melkbeker was leeggegoten en gevuld met urine. De geur trok er niet meer uit. Klasgenoten die tien meter voor me fietsten en me pas begroetten bij de fietsenstalling. De jongen met wie ik een schoolbank deelde, maar nooit dromen en gedachten mee uitwisselde. Na de middelbare school vertrok hij naar een universiteitsstad in het noorden van het land. Een paar maanden later hoorde ik dat hij onder invloed van een balkon was gevallen en verongelukt. Het gerucht ging dat hij was gesprongen. Toen ik zijn overlijdensbericht las, voelde ik geen emotie of medeleven, maar vroeg ik me af wat eenvoudiger was, jezelf kennen of de ander?

Vraag ik de mensen om me heen mij te omschrijven, dan breng ik ze in verlegenheid. 'Een gewone jongen,' antwoorden ze. Ze generen zich omdat ze *gewoon* niet kunnen

duiden. Doorsnee is geen compliment. Je leven moet exceptioneel zijn. Op zijn minst één eigenschap vergaren die je onderscheidt van de rest. Ik zie bij anderen hun ziel door de huid schijnen en vraag me af waarom mij dat niet lukt.

Een groots mens zijn is niet hetzelfde als een luid mens zijn. Ik heb een hekel aan mensen die zich uitgesproken kenbaar maken. Mensen die een fles vruchtensap al openmaken voor het afrekenen. Moeders die bevriend zijn met basisschooljuffen. Motorrijders met hun harde, lawaaiige uitlaat. Mensen die over de rij van de viskraam heen roepen dat het wel erg lang duurt. Mannen die zelfverzekerd naar voren stappen als een goochelaar zijn publiek vraagt om een vrijwilliger. Het zijn mensen die denken dat gezien worden een recht is. Ze hebben het mis. Je kunt eisen wat je wilt, maar erkenning komt niet voor iedereen. De grootste mensen verdwijnen geruisloos, dat heb ik zelf gezien.

Het is makkelijk om de mensen van het industrieterrein op te voeren als karikatuur of ze te reduceren tot een archetype. Daarmee wordt voor buitenstaanders begrijpelijk waar ik werkte. Een circus met clowns, koorddansers en dansende beren. Maar dat zou de mensen met wie ik heb gewerkt, die voor me hebben gezorgd, geweld aandoen. Ik wil niet de onbeholpen eikel zijn die mijn oom probeerde uit me weg te werken.

Wie ik ben, weet ik niet. Ik doe pogingen te bedenken wat, maar kom niet verder dan de gegevens uit mijn paspoort. Mijn identiteit kan ik niet ontlenen aan mijn beroep. Ik zou volmondig willen zeggen dat ik bakker of stratenmaker ben. Dat gespierde armen en eeltige knieën verraden dat de jarenlange arbeid in het lichaam is getrokken. Maar

ik kan alleen duiden wat ik niet ben. Ik ben geen professor of voetballer, geen kunstenaar of postbode. Geen beginner, want ik had al het nodige eelt op mijn hart toen dit verhaal begon. Geen alwetende verteller; daarvoor weet ik te weinig wat er precies is gebeurd.

Pas nu, jaren later en alles voorbij, vraag ik me af of de loods meer was dan een gebeurtenis die ik onderging. Of er waarde en betekenis zaten in die herfst en winter die in mijn geheugen zijn verteerd tot flarden en losse snippers. Leven is vuil en gelaagd, je probeert het goed te doen, maar maakt brokken. Daarna realiseer je je dat de waarheid meerdere kanten heeft. Degenen die zich door de teleurstelling heen weten te slaan, krijgen nu – eindelijk – alle ruimte. Het zijn niet mijn verhalen die ik deel, dus ik twijfel of ik de aangewezen persoon ben om ze te vertellen, maar ik was daar en ben sindsdien nooit meer dezelfde geweest.

★

‘Makkelijk toch?’ zei mijn oom, toen hij de oude kassa opstartte, het wisselgeld in de verschillende vakjes van de geldlade telde, voordeed hoe je een doos pennen afrekende, met een cijfercode en het plotse openspringen van de geldlade de dagelijkse kosten van een pakje sigaretten invoerde, en de kassa weer afsloot.

‘En nu jij, Jong.’

Mijn oom noemde me altijd Jong, wat voelde alsof hij mijn hoofd onder zijn arm nam en zijn knokkels hard en liefkozend over mijn schedel wreef. Hij gaf me een stickerapparaat, een tang waarmee je in één keer een hele rits oranje stickers plakte. Aan de onderkant van het apparaat hing een lange

sliert restpapier. Hij scheurde de sliert af en liet hem op de grond vallen.

‘Je moet zo plakken dat de prijs duidelijk zichtbaar is,’ legde hij uit. ‘Doe voor de zekerheid drie stickers per ding, dan ontstaat daar geen misverstand over. Het laatste wat ik wil, is een onzinverhaal van een of andere Mirjam aanhoren, die niet begrijpt hoeveel iets kost. Ik wil geen discussie. Het is kopen of niet kopen.’

Hij nam me mee naar een donker hok met vuilcontainers en de zoete stank van afval.

‘Begin hier maar mee.’ Hij knikte naar een doos en liet me alleen. Ongeprijsde marshmallows in de vorm van een sneeuwvlok. Snowmallows, stond er op de puntzak. Buiten was het tweeëndertig graden. De volgende dag zou de hitte breken met onweer, maar nu was het drukkend en klam.

Het stickerapparaat voelde zwaar, te zwaar om met één hand goed vast te houden, als een atlas of volle waterkan die je pols doet trillen. Ik haalde de trekker over, voelde de weerstand en draaide het apparaat om. Een sticker met €0,50 erop stak uit de opening aan de onderkant. Ik wreef het stickerapparaat over een zak Snowmallows, plakte er drie, de laatste ondersteboven. Met de zak onder mijn arm prijsde ik een volgende. De vloer van het hok was vuil, betonnen platen met gruis, slierten stickerpapier en uitgedrukte sigaretten. Ik liet de Snowmallows in een halflege doos musketkransen vallen, de chocolade gesmolten tot een bruine massa. Waar had mijn oom midden in de zomer dit wintersnoep vandaan gehaald?

★

Mijn oom was een vreemde snuiter, daar hadden mijn ouders gelijk in. Zijn aanwe-

zigheid drukte een stempel op kringverjaardagen. Met zijn komst veranderde de sfeer in de woonkamer. Hij deed niet veel, zat in zijn stoel met een advocaatje, maar mijn moeder en oma manoeuvreerden om hem heen. Boden hem leverworst en blokjes kaas aan, die hij met vieze vingers vol rouwranden van de schaal pakte. Dwingend gaven ze hem een servetje dat hij niet gebruikte. Ik hoopte dat hij snel wegging, zodat iedereen weer normaal deed.

Hij zei dingen die ik niet begreep of maar half verstond, uitspraken die hij rondstrooide in de hoop dat ze bleven hangen. ‘Niet elke schoonmaker is een poët, maar een schoonmaker is wel een mens en ze zouden dat moeten zien in plaats van poëten te zoeken in elke schoonmaker.’ Hij hoopte op bijval voor zijn aforismen, maar die kwam niet. Na afloop werd er over hem geroddeld. Honend vroeg een vriend van mijn vader of mijn oom er de volgende verjaardag weer zou zijn.

★

Mijn oom probeerde het me naar de zin te maken en ik mocht iets lekkers pakken. Dit was als kind mijn droom geweest. Toen ik niet meer in Sinterklaas geloofde en in datzelfde jaar vlak achter elkaar mijn grootouders stierven, stopte de gezamenlijke viering van de feestdagen. Mijn oom kwam niet meer op bezoek, maar mijn moeder nam me mee naar zijn loods. Voor mij was het een enorme snoepwinkel. Op de toonbank kwam alles voorbij wat ik lekker vond. Witte chocolade en honingdrop. Kaaschips en groene griezelketchup. Het waren korte bezoeken. Mijn oom was aan het werk en mijn moeder probeerde een gesprek met

hem te voeren. Aan het einde kregen ze stevast een flinke discussie omdat mijn moeder een aantal artikelen – toiletpullen en schoonmaakproducten, nooit blikjes 7-Up, borstplaat, gele paaskoekjes, knakworst of een kilo kokindjes – wilde kopen. Mijn oom stond dat niet toe, hij wilde ze cadeau doen. De laatste zinnen van hun gesprek sprak mijn moeder op fluisterton en ze vroeg mijn oom zachter te spreken. ‘Ik heb niets te verbergen,’ antwoordde hij dan luid. Uit het pad haalde ik een pak Café Noir en pakte een mok uit de keukenkast boven het aanrecht. Daarin stond een willekeurige verzameling koppen op een vuile, kleverige plank. Ik morste koffie op de betonvloer en de toonbank.

‘Baris drinkt alleen dat suiker-en-caféïne-bocht waar die op een dag scheel van kijkt.’

‘Koffie is gezelliger,’ zei ik en nam een slok. Bitter, maar toch slap.

In het laatste jaar van mijn studie had ik als vrijwilliger op een opleidingsbeurs voor scholieren gestaan. Achter het kartonnen schot van Maritieme Techniek stond een gigantische, elektrische samowar. Met elke kop werd de koffie bitterder en mijn houding naar mijn studie grimmiger. Wat had ik die scholieren te vertellen? Ik studeerde omdat het gewenst was, de studiekeuze gemaakt op basis van mijn hoogste eindexamencijfer, een 7,3 voor economie. Eenmaal op de universiteit bleek ik voor geen enkele subdiscipline aanleg te hebben. Het was niet dat mijn studie me niet interesseerde, maar de abstracte theorieën die ik uit mijn hoofd leerde, vonden geen grond. Het was platte kennis. Ik leerde een taal maar gebruikte hem niet. Ik bootste de klanken na, maar had geen idee wat ze betekenden. Toch vond ik het fijn om ermee bezig te zijn.

De woorden en getallen verdrongen voor een paar uur een constante, dreigende klop in mijn hoofd.

Mijn oom at het hele pak koffiekoekjes leeg. In zijn kopje dreven zompige, afgebroken kruimels. Hij zei me nog iets uit te zoeken. Ik koos voor suikerperziken. Tussen duim en wijsvinger kneep hij het snoepje samen alsof hij de elasticiteit controleerde. Daarna gooide hij het weg.

Zijn verzoek was lief maar stuntelig. De laatste keer dat we samen tijd hadden doorgebracht, was ik een kind. Ons contact ging vanaf dat punt verder en negeerde de tussenliggende jaren; de jaren waarin ik naast het waarnemen van de buitenwereld iets begon te begrijpen van die buitenwereld. De tijd waarin naast mijn ik, degene waarmee al mijn zinnen begonnen, een tweede ik zich aftekende. Deze ik begreep dat er voor gevoelens als boosheid, verdriet en geluk een reden moest zijn en begreep wanneer volwassenen luisterden of ja zeiden tot ik mijn mond hield.

‘De enige sinterklaasavond die ik me goed

herinner,’ zei ik tegen hem, ‘is die met de kartonnen doos.’ We haalden herinneringen op aan de feestdagen. Een kerstavond waarop de Viennetta zo bevroren was dat mijn opa het elektrische vleesmes gebruikte om hem aan te snijden. Mijn oom had de slappe lach gekregen en werd door mijn oma naar buiten gestuurd. De volwassen man, begin veertig met een terugtrekkende haarlijn, kreeg straf. Op het donkere tuinpad leek hij heel even op een groot klein jongetje. Ik vroeg hem naar de verdere familie.

‘Die heb nu een tuintje op zijn buik,’ zei hij over de jongere broer van mijn oma. ‘Ik kreeg de kaart een paar jaar terug.’ Mijn oom leek opgelucht toen de bron van ons gesprek was uitgeput. Hij vertelde me over zijn loods, de spullen en hun oorsprong, maar vroeg niets over mijn leven, de studie, mijn hobby’s en interesses, vrienden of geliefdes. Al weet ik niet eens of ik een antwoord had gehad.

Dit boek is reeds verschenen

WINNAAR NATUURBOEKENPRIS 2024

Aard van het beestje

van Caspar Janssen

met illustraties van Margot Holtman

ANN DE CRAEMER

Foto: © Thomas Nolf

Ann De Craemer (1981) studeerde Germaanse taal- en letterkunde en is Master in American Studies. Ze schrijft zowel non-fictie als romans. Voor haar prozadebuut *Vurige tong* kreeg ze de Bronzen Uil Publieksprijs. Over taal schreef ze met Jan Hautekiet *Heerlijk helder. Weg met kromcommunicatie!*; *Craemers West-Vlaams Vergeetwoordenboek* en *Groot Vlaams Wielerwoordenboek* met Michel Wuyts. Ze werkt ook als copywriter, eindredacteur en journaliste. Haar meest recente roman is *Hersenorkaan*.

TAAL IS EEN KAT

Taal is een kat in het kort:

‘Een tweede moeder is precies wat onze taal voor mij is. Ik grijp naar de schoonheid van haar woorden zoals ik vroeger op de arm van mijn moeder naar de glimmende kralen van haar halsketting graaide.’

Taal is altijd in beweging, ze is lenig, eigenzinnig en speelt als een kat, en niemand kan dat zo vurig ontleden en aanmoedigen als Ann De Craemer. In haar honderden columns voor onder meer *De Morgen* en *Onze Taal* verwonderde zij zich over de schoonheid, de humor en de beweeglijkheid van de Nederlandse taal. Of het nu gaat om varianten in dialecten, verschillen tussen het harde Hollands en het omfloerste Vlaams of de vaagtaal van politici, ze beschouwt ze met een vrolijke en aanstekelijke nieuwsgierigheid.

In *Taal is een kat* nodigt De Craemer de lezer uit alle schitterende en ontroerende facetten van onze taal in nieuw licht en volle glorie te aanschouwen.

DE SCHITTERENDE
LENIGHEID VAN TAAL

TAAL IS EEN KAT

IJSBERGTHEORIE

Als mensen vragen wat ik belangrijk vind in mijn geschreven taal, of het nu over romans, columns of mails gaat, dan heb ik een kort antwoord: beknoptheid. Over mijn boeken krijg ik vaak het compliment dat ze lezen als een trein. Mensen denken dat zoiets betekent dat het schrijven ervan heel gemakkelijk ging, maar zo simpel is het niet: omdat ik streef naar maximale eenvoud, zijn er vaak vier of vijf versies van een manuscript, waarin telkens meer geschrapt wordt. Nathaniel Hawthorne verwoordde het prachtig: ‘Easy reading is damn hard writing.’

Mijn grote voorbeeld als het aankomt op literaire stijl is Willem Elsschot. Er is geen schrijver in de Nederlandstalige literatuur die met zo weinig woorden zoveel kon zeggen. Zijn tijdgenoot Paul van Ostaijen schreef daarover dit: ‘Er is iets in Elsschots werk dat zo nuchter en precies is, dat het zijn poëzie vindt in wat hij niet schrijft.’ Bij Elsschot staat alles in dienst van de gedachte, zonder tierlantijntjes. Zelf zou hij daarover relativerend gezegd hebben: ‘Mijn stijl is ontstaan door luiheid. Ik had geen zin om langdradig te zijn.’ Ik geloof hem niet, want het kost minder tijd om met veel franjes te schrijven dan om beknopt te zijn. Mijn favoriete boek van Elsschot is *Het dwaallicht* (1946). Ook daarin laat hij de ballast van overdadige beschrijvingen achterwege en richt hij zich op de essentie van het verhaal. In plaats van eindeloze details zien we de contouren van een simpele maar tragische

menselijke zoektocht. Zijn stijl is bijna kaal, maar juist daardoor weten de emoties die tussen de regels door sijpelen je dieper te raken. Lees zijn openingszinnen:

‘Een ellendige Novemberavond, met een motregen die de dappersten van de straat veegt. En mijn stamkroeg ligt, helaas, te ver in ’t Westen om op te tornen tegen dat kille gordijn. Voor het eerst sedert zeer lang, want de jaren vlieden, zal ik ditmaal naar huis gaan, waar mijn ontijdige intrede beschouwd zal worden als een stap op de weg die tot inkeer leidt.’

Daar staat geen woord te veel in.

Elsschot staat in een lange traditie van schrijvers die kiezen voor soberheid. Ernest Hemingway bijvoorbeeld ontwikkelde zijn beroemde ‘ijsbergtheorie’: wat niet wordt gezegd, is net zo belangrijk als wat wel wordt geschreven. Zijn theorie is ook bekend als de ‘theorie van het weglaten’ en komt uit zijn verhandeling over stierenvechten, *Death in the Afternoon* (1932): ‘Als een schrijver van proza goed weet waar hij over schrijft, kan hij dingen weglaten, en de lezer zal dan, als de schrijver waarachtig genoeg schrijft, die dingen even goed kunnen aanvoelen als wanneer de schrijver het allemaal had uitgelegd. Een ijsberg beweegt zo waardig omdat maar een achtste deel ervan boven het water uitsteekt.’

In werken zoals *The Old Man and the Sea* (1952) laat Hemingway zien hoe krachtig en vol emoties een beknopte zin kan zijn. De lezer vult in wat er onder het oppervlak borrelt, en dat is vaak veel indringender dan wanneer alles expliciet wordt uitgelegd.

Ook Raymond Carver, meester van het korte verhaal, wist met minimale middelen maximale impact te bereiken. Zijn zinnen zijn eenvoudig, maar dat maakt ze des te sterker. Het alledaagse en het dramatische zijn bij Carver een en dezelfde stroom, gevangen in een paar sobere zinnen die lang nazinderen.

Ik eindig met het briljantste kortste verhaal ooit, dat vaak aan Hemingway wordt toegeschreven: 'For sale: baby shoes, never worn.'

Dit boek is reeds verschenen

MIJN LIEVE KATTENKOP

'Het meest briljante
kattenportret
in de literatuur-
geschiedenis.'
- *People Magazine*

CALEB CARR

MIJN LIEVE KATTENKOP

CALEB CARR

Mijn lieve kattenkop in het kort:

Al sinds zijn turbulente jeugd met een gewelddadige vader koestert schrijver Caleb Carr een speciale band met katten. Ze bieden troost en slepen hem door menig dieptepunt heen, tot in zijn volwassen jaren en het begin van zijn schrijverscarrière. Als hij verhuist naar het platteland beleeft hij de meest bijzondere kattenliefde van allemaal met Masha, een verwaarloosde Siberische boskat uit het asiel. Masha blaast en vecht met haar verzorgers, maar om de een of andere reden kiest ze Carr als haar redder. En wordt zij die van hem. Zeven-tien jaar lang vormen ze een onafscheidelijk paar: Masha heerst over het huis en de omliggende velden, Carr over zijn studeerkamer. Als zij op haar avonturen in en rond het huis gewond raakt, mag alleen Carr haar verzorgen. Wanneer zijn fysieke kwalen weer oplaaien, wijkt Masha niet van zijn zijde. En zo worden ze samen ouder, en gebrekkiger, totdat het ondenkbare zich aankondigt.

‘EEN VOORTREFFELIJKE
BESPIEGELING OVER HET
SAMENZIJN MET EEN DIER. [...] PRACHTIG.’
– THE GUARDIAN

Over *Mijn lieve kattenkop*:

‘De emotionele investering (en de benodigde hoeveelheid zakdoeken) meer dan waard.’ – *The Washington Post*

Caleb Carr vergaarde internationale roem in de jaren negentig met de bestseller *The Alienist* (vertaald als *De ontmaskering*). Hij schreef daarna onder andere *De witte engel* en was universitair docent militaire geschiedenis. Carr overleed eind mei 2024, in het huis dat hij jarenlang met Masha heeft gedeeld.

MIJN LIEVE KATTENKOP

‘U MOET DIE KAT NEMEN!’

Toen de medewerkster dichterbij kwam, zag ik dat haar behoedzaamheid niets te maken had met spanning maar eerder met pure angst. ‘Die daar,’ zei ik, wijzend naar de kooi van de blonde kat. ‘Mag ik even kennis met haar maken?’

‘O ja, die,’ antwoordde de medewerkster aarzelend. ‘Ehhh...’

Ik probeerde haar blik te duiden. ‘Is er een probleem? Komen de katten uit dat ene huis nog niet voor adoptie in aanmerking?’

Ik was verrast door haar reactie: ‘Nee, nee. Die kat komt niet uit het huis van die vrouw. Ze komt ergens anders vandaan – een gezin had haar bij de verhuizing opgesloten achtergelaten in hun appartement. Daar zat ze dagenlang, met niet veel te eten en dat weinige voer was ook vrij snel op. We kregen een melding van de burens die na een tijdje gemiauw hoorden en enorm lawaai.’

‘Lawaai?’

‘Ja, geraas en gebonk. Ze wilde er echt heel graag uit.’

‘Dat kan ik me voorstellen,’ zei ik en ik keek nog eens naar de kat: de reusachtige ogen leken me nog smekender aan te kijken en ik had nog meer met haar te doen. Maar ze straalde ook onverzettelijke trots uit. Ik moest die mededeling even verwerken. ‘Hoe kan iemand haar gewoon áchterlaten, en dan nog opsluiten ook?’

‘Tja, dat komt vrij veel voor helaas,’ zei de medewerkster. ‘Afin, als u wilt, kan ik haar naar de bezoekersruimte brengen en dan

kunt u daarna een besluit nemen.’ Ze begon een paar kooien te verplaatsen om de blonde kat vrij te krijgen. ‘En neemt u vooral rustig de tijd!’ voegde de medewerkster eraan toe: het klonk eerder als een dringend verzoek dan als een uitnodiging, vond ik. En misschien had de medewerkster dat zelf ook door want ze voegde er haastig aan toe: ‘Zoals u ziet hebben we het nogal druk...’ Maar ook dat was niet waar het om ging, die indruk kreeg ik tenminste: ze wilde dat ik echt alle tijd van de wereld nam om te beslissen of ik die kat nam – maar de reden ervan ontging me.

We liepen door de gang naar een grote ruimte met fauteuils en een bank, plus een aantal beklede klimmeubels met slaapplekken voor de katten. ‘Wanneer is ze hier opgenomen?’ vroeg ik. ‘Dat kan nog niet zo lang zijn want ze ziet er prachtig uit. Je zou denken dat er vast mensen geïnteresseerd in haar waren.’

‘Dat zou je inderdaad denken...’ begon de vrouw, maar toen stakte ze ineens. ‘Maar ze zit hier al... een tijdje.’

Dat leek me vreemd. ‘Is ze van een bepaald ras? Zo ziet ze er wel uit.’

‘Volgens een van de dierenartsen is ze bijna honderd procent Siberisch.’

Siberisch? Van dat ras had ik nog nooit gehoord. Maar het leek me niet het goede moment om door te vragen. De vrouw, die nog steeds niet op haar gemak leek, ging me voor de bezoekersruimte in en gebaarde dat

ik op de bank moest gaan zitten.

‘Oké!’ zei ze toen ik zat en ze de kooi naast me had gezet, waarbij ze ervoor zorgde dat ze ongehinderd een sprintje naar de deur kon trekken. ‘Goed, daar gaat-ie...’

Ze keek even achter zich om er zeker van te zijn dat de deur nog openstond en daarna maakte ze de vergrendeling van de kooi los en liep haastig achteruit, alsof ze zojuist een tikkende bom had neergelegd. ‘Zoals ik al zei, neemt u rustig de tijd!’ drukte ze me op het hart, en toen stormde ze de gang in en trok de deur achter zich dicht.

Het was allemaal erg verwarrend, maar toen ik eenmaal alleen met de kat in de kamer was, zette ik het deurtje wijd open en daar kwam ze naar buiten gestapt, voorzichtig maar onverschrokken, met een geïnteresseerde blik keek ze om zich heen en naar mij. Het was duidelijk dat ze de ruimte al kende; ze had zich snel georiënteerd en vervolgens richtte ze die grote goud-met-zwarte ogen op mij. Ik mompelde iets van een begroeting, liet haar aan mijn hand ruiken voordat ik haar aaide; en het volgende moment was het hek van de dam, ik mocht haar niet alleen aaien maar ze sprong ook op de rugleuning van de bank zodat ze een betere indruk van me kon krijgen. Ze zette haar grote voorpoten op mijn hoofd terwijl ze op een plukje van mijn haar kauwde (ook weer zo’n geurproef uitgevoerd door het orgaan van Jacobson). Daarna sprong ze van de rugleuning en duwde of, liever gezegd, knalde met haar voorhoofd tegen dat van mij en draaide haar kop alle kanten op om me, vriendelijk maar dwingend, te overtuigen. Ten slotte hield ze haar doorslaggevende pitch.

Ze begon rond te rennen en sprong op elk meubelstuk en elke klimpaal in de ka-

mer, waarna ze steeds weer bij me terugkwam alsof ze wilde demonstreren dat ze in topconditie was en klaar voor vertrek. Ze maakte zelfs met haar achterpoten een stuiter sprong tegen de muur, als een ware acrobaat, wat alle katten in principe natuurlijk zijn. Ze was opvallend lenig en ik ontdekte al snel hoe dat kwam. Haar staart was meer dan een donzige borstel, onder de dikke vacht bevond zich een ongewoon stevig ahangsel, dat ze gebruikte als tegenwicht. Daarin leek ze meer op een sneeuwluipaard dan op een huiskat (de Sibeer vertoont inderdaad wel meer overeenkomsten met de sneeuwluipaard, waarvan het een miniatuur-versie is). De staart van een kat is anders dan die van een hond: in feite fungeert hij als een vijfde poot die direct is verbonden met de ruggengraat en het centrale zenuwstelsel. Dankzij die beweeglijke staart kunnen ze zich razendsnel verplaatsen en tegelijk hun evenwicht bewaren. Maar de meeste huiskatten hebben een dunnere staart dan deze circusartiest; wat voor soort de Sibeer ook precies was, het leek me een vrij recente toevoeging aan de familie der huiskatten.

Als de Sibeer tenminste een beetje gedomesticeerd was, want dit gouden exemplaar bleef maar woeste doch perfect beheerste capriolen uithalen zonder één keer een uitglijder te maken, zoals je vaak ziet op die grappige kattenfilmpjes op internet. Terwijl zij aan het rondrennen was, moedigde ik haar aan door, allengs luider, *woesj* te roepen. Die geluidjes en mijn prijzende woorden vatte ze terecht op als bijval, waardoor ze nog actiever werd. Ik begon mijn *woesj* af te wisselen met *wiesj*, *sjesj* en uiteindelijk *sjasj*, kijkend op welke klanken ze het best reageerde.

Dit was geen willekeurige handelingenreeks. Tijdens mijn leven met katten had ik iets fundamenteels ontdekt over het proces van een naam voor ze bedenken: je moet ze volop mogelijkheden voorschotelen, nadrukkelijk allerlei medeklinkers en vooral klinkers uitspreken en dan zul je zien dat ze vanzelf een naam uitkiezen aan de hand van hun voorkeur voor bepaalde klanken. Als ze eenmaal hun keus hebben gemaakt, zullen ze net zo sterk reageren op die naam als een hond doet (of ze daarna ook braaf doen wat je vraagt is een tweede). Dat maar zo weinig katten dat gedrag vertonen komt doordat mensen ze, geef toe, namen opdringen die niet passen bij hun karakter – namen die over het algemeen veel langer en veel idiotischer en beledigender zijn dan hondennamen. Korte, goed herkenbare klanken scoren het best: zo heette mijn vorige kat Suki, een gestileerde vorm van *sokay* – *it's okay* – en een zeer karakteristieke tweeklank. Elke keer als ze in de war leek of beducht voor iets in haar nieuwe huis, of als ze naar de dierenarts moest (of waar dan ook naartoe), zei ik een paar keer achter elkaar haar naam en daar leek ze kalm van te worden. Nu deed dat keuzeprocess zich opnieuw voor en bleek deze Siberische kat een sterke voorkeur te hebben voor de *sjasj*-klank, zodat zich uiteindelijk een naam vormde die niet alleen fonetisch bij haar paste maar ook recht deed aan haar afkomst: *Masha*.

Het moge duidelijk zijn dat ik al min of meer had besloten om haar mee naar huis te nemen. En ook zij leek niets liever te willen, daarom was het geruststellend dat ze al zo goed op haar nieuwe naam reageerde. Al deze factoren culmineerden in de verheugende constatering dat ze van haar vrijheid genoot maar het ook fijn vond om na elke

luchtsprong weer naar mij toe te komen, en dan keek ze me aan – of op me neer als ze toevallig boven op een mensen- of kattenmeubel was geland – met die heen en weer schietende, alles in zich opnemende, onderzoekende ogen van haar. Daarin lag een smeekbede om aandacht besloten maar ook een bevestiging van haar enorme zelfvertrouwen en behendigheid: je zou het bijna flirten kunnen noemen, dat had ik al eerder bij katten meegemaakt, alleen had dit exemplaar niets terughoudends of bescheiden over zich. Sterker nog, deze jonge Siberische deed alles met overgave; toch kon ik me niet aan de indruk onttrekken dat ze me het hof aan het maken was, dat ze me met alle middelen probeerde over te halen het besluit te nemen dat zij allang had genomen.

Voor de sceptici onder ons: katten zijn niet alleen gevoelig voor feromonen maar ook voor het geslacht van de persoon met wie ze van doen hebben. Dat is een belangrijk element in onze interactie met ze, of we het nu willen of niet, en is medebepalend voor hoe ze op ons reageren. Wat deze kat betreft, die had al snel in de smiezen dat ik een man was, zij het met een lichte afwijking: van een zeer geleerde arts had ik ooit te horen gekregen dat ik, naast de gebruikelijke mannelijke hormonen, een ongewoon hoog percentage vrouwelijke hormonen had, en katten staan erom bekend dat ze mensen van het vrouwelijk geslacht meestal direct vertrouwen, omdat vrouwen van oudsher zorgzamer zijn voor katten en minder geneigd zijn ze te mishandelen. Was het deze combinatie van chemische stoffen die het wilde instinct van de Sibeer had geprikkeld en haar ertoe aanzette om ervoor te zorgen dat ik haar mee naar huis nam?

Hoe het ook zij, haar pogingen deden er eigenlijk al niet meer toe, al probeerde ik haar ook niet tegen te houden: ze was niet meer te stuiten en breidde haar tactiek uit met zachte, liefdevolle beetjes die niet echt pijn deden, ze waren eerder een bevestiging van onze wederzijdse interesse en bedoeld om me aan te sporen de deal zo snel mogelijk te beklinken. Afen toe verdween ze even uit het zicht, waarna ze weer tevoorschijn kwam om te kijken waar ik was, bijna glimlachend (ze had een lichte overbeet waardoor haar snuit meer dan gemiddeld die bekende ‘kattenglimlach’ had die bijna alle katachtigen vertonen), om dan weer naar een andere plek te sprinten waar ze hetzelfde deed. Of ze ging rechtop zitten met een hoge borstkas – ze had een witte bef – en keek vervolgens even achterom naar mij om zich dan weer vlug af te wenden.

Het zit niet in het instinct van katten om te staren: ze houden er in het algemeen niet van om aangestaard te worden of zelf te staren, tenminste niet langdurig, omdat staren typisch is voor het gedrag van zowel roofdier als prooi tijdens de jacht. Maar die afkeer kan soms omslaan in het tegendeel als de kat zich op zijn gemak voelt bij iemand; en naarmate deze Siberische dame me telkens iets langer durfde aan te kijken, begreep ik dat we dat punt al bijna hadden bereikt. Ze had haar hele show sowieso in een razend tempo uitgevoerd, een vertoning waaruit haar grote kracht bleek, die ze al eerder had laten zien in haar behendige sprongen. Ze kwam steeds naar me toe om geaaid te worden – opnieuw probeerde ze me te ‘claimen’ door met haar flank langs me te strijken zodat haar geur aan me bleef hangen en door ruw kopjes te geven tegen mijn handen en lichaam, eveneens om haar

geur af te geven – en demonstreerde dan elke keer de opvallende kracht van haar schouderdspieren, die ik zelfs door haar dikke vacht heen kon voelen. (Al snel ontdekte ik dat Siberische katten een vacht hebben die uit drie lagen bestaat, bedoeld als bescherming tegen de extreme kou in hun land van herkomst.) Uit verschillende dingen bleek dat haar eerste gunstige indruk van me – die ze al op de gang had vastgesteld met behulp van allerlei zintuiglijke waarnemingen die mij en de meeste mensen ontgaan – nog eens was bevestigd. En ondertussen had haar gedrag me duidelijk gemaakt dat deze kat een onlosmakelijk deel van mijn toekomst ging vormen.

Om kort te gaan, vanaf het moment dat ik haar zag was ik door haar betoverd; ik was onder de indruk van haar behendige capriolen, waaruit haar kracht, haar intelligentie en haar bedoelingen spraken – en daar kwam nog het element taal bij.

Er zijn maar weinig katten die de drang hebben om met mensen te praten. Sommige eeuwenoude rassen – Abessijnen en Siamezen – werden vroeger gebruikt als waak-katten, vanwege hun neiging te praten tegen iedereen die hun huis betreedt, ook vreemden (een kenmerk dat nog steeds bij deze rassen aanwezig is). Maar de meeste katten, vooral de katten die nog niet zo lang zijn gedomesticeerd, miauwen tegen ons omdat ze dat ook tegen hun kittens doen. En zo zien katten ons mensen ook: als naïeve of onnozele kinderen die voor naderend gevaar gewaarschuwd moeten worden of bepaalde instructies moeten krijgen.

Te veel mensen verkeren in de veronderstelling dat die instructies voornamelijk bestaan uit ons leren wanneer en hoe de kat zijn eten opgediend wil hebben. Maar kat-

ten beginnen vaak een gesprek als blijk van vertrouwen, om ons duidelijk te maken dat ze behoefte hebben aan communicatie en fysieke interactie – twee belangrijke zaken die door de mens vaak onderschat worden – of aan het uitwisselen van informatie, zoals hun simpele wens om opgemerkt te worden. En elke kat heeft zijn eigen stem; de manier waarop ze praten kan sterk verschillen in toon en klank, soms lijken ze zelfs, bijna griezelig, mensentaal te spre-

ken. Hoe intelligenter de kat, hoe eerder dit spraakvermogen zich zal manifesteren, maar het begint allemaal met vertrouwen. En om welke redenen dan ook (en in de loop der jaren zou ik amper de tijd krijgen om die redenen te onderzoeken) had deze Siberische kat besloten dat ik voldoende te vertrouwen was om al bij onze eerste kennismaking een praatje mee te beginnen.

Dit boek verschijnt in april

LONGLIST LIBRIS LITERATUUR PRIJS 2025

‘In taal die de weelde van de natuur kan evenaren, vertelt Mariken Heitman het verhaal van iets dat groter is dan de mens.’ ●●●● – NRC

‘Over het aantasten en willen vasthouden van identiteit, de complexiteit van leven. Over, uiteindelijk, loslaten en of je je daarmee kunt verzoenen. Mariken Heitman heeft dat wonderschoon beschreven.’
– *Het Parool*

‘Je kunt niet in *Rouwdouwers* bladeren zonder het (weer) te gaan lezen. Een rauwer, pijnlijker debuut dan *Rouwdouwers* lees je zelden.’ ●●●● – NRC

Een van de beste boeken van 2024 volgens *Het Parool*

**Prachtig geïllustreerde uitgave over de
rijke internationale geschiedenis van
Nederlandse en Belgische steden, van
Brugge tot Breda, van Deventer tot Doornik
en van Amsterdam tot Aalst.**

MET ONDER ANDERE:

AALST	IEPER
ALKMAAR	KAMERIK
ALMERE	LEIDEN
AMSTERDAM	LEUVEN
ANTWERPEN	LUIK
ARRAS	LUXEMBURG
BREDA	MAASTRICHT
BRUGGE	MIDDELBURG
BRUSSEL	NIEUWPOORT
DEN HAAG	NIJMEGEN
DEVENTER	OOSTENDE
DORDRECHT	OUDENAARDE
GENT	ROTTERDAM
GRONINGEN	WAGeningen
HASSELT	ZWINSTEDEN

Beeld: Atlas Goetghebuer, Stadsarchief Gent

WERELDSTEDEN VAN DE LAGE LANDEN

Wereldsteden van de Lage Landen in het kort:

Steden: ze bruisen van economische dynamiek, vormen het kloppend hart van culturele ontwikkeling en zijn dé plek waar mensen en ideeën samenkomen. De stad vormt een knooppunt van verbindingen met de rest van de wereld – en juist dat maakt steden zo interessant.

In *Wereldsteden van de Lage Landen* vertellen vooraanstaande Nederlandse en Belgische historici over vijftig steden die bij uitstek een ‘wereldstad’ waren. Klein of groot, beroemd of vergeten, oud of nieuw, in dit verrassende boek wordt duidelijk hoe Nederlandse en Belgische steden internationale vervlechtingen hebben belichaamd en bevorderd. Zo was Brugge in de 15e eeuw internationaal toonaangevend voor de schilderkunst. De jeneverhandel van Schiedam was direct verbonden met de slaven handel in West-Afrika. Kameerijk en Atrecht waren al in de 12e eeuw hotspots voor religieuze dissiden ten uit heel Europa. En de bouw van Almere was onderdeel van een internationale architectonische revolutie. Op die manier bieden de minige-

HOE ONZE STEDEN DE
WERELDGESCHIEDENIS
HEBBEN BEPAALD

schiedenissen in dit boek een onderhoudende en leerzame kijk op zowel de historische als hedendaagse werkelijkheid.

Wereldsteden van de Lage Landen staat onder redactie van Nadia Bouras (Universiteit Leiden), Jan Hein Furnée (Radboud Universiteit Nijmegen), Hilde Greefs (Universiteit Antwerpen), Jelle Haemers (KU Leuven), Manon van der Heijden (Universiteit Leiden) en Anne-Laure van Bruane (Universiteit Gent).

WERELDSTEDEN VAN DE LAGE LANDEN

SCHIEDAM

JENEVER IN DE TRANS- ATLANTISCHE SLAVENHANDEL

Schiedam is in West-Afrika synoniem met zijn bekendste exportproduct: jenever. Schiedams gedistilleerd heeft er tegenwoordig een belangrijke rol als plengoffer en relatiegeschenk. Maar uit nieuw onderzoek blijkt een lange voorgeschiedenis van jenever als consumptiemiddel voor slaafgemaakten op plantages en ruilmiddel in de achttiende-eeuwse trans-Atlantische slavenhandel.

In september 1791 steeg de prijs van jenever op de Schiedamse beurs binnen enkele dagen zo hard, dat zelfs de oudste branders zich geen vergelijkbare piek konden herinneren. Een aantal grote Franse bestellingen klopten de verkoopprijzen tot ongekende hoogte op. Waar de jeneverprijzen per ‘stuk’ (zo’n 220 liter) in de jaren daarvoor zelden boven de 8 gulden uitkwamen, bereikte de prijs op 13 oktober een hoogtepunt van 13 gulden. De waarde van branderijen waar de dranken werden geproduceerd en aandelen in de graanmolens voor de industrie stegen dat najaar mee met de hausse. De leden van het brandersgilde in de stad hadden een opvallende verklaring voor deze prijsstijging: de Franse bestellingen waren bestemd voor West-Indië, waar de slaven op plantages ge-

zonder zouden blijven van Schiedamse jenever dan van andere sterkedranken. De hausse duurde ruim een maand en maakt duidelijk hoe de lokale jeneverindustrie in Schiedam een wereldwijde afzetmarkt had. De verklaring van de branders laat zien dat zij zich bewust waren van de mondiale consumptie van hun product, en dus ook van het gebruik door slaafgemaakten op plantages.

Behalve als consumptiemiddel op plantages speelde jenever nog een andere rol in de koloniale slavernij: als ruilmiddel in de slavenhandel. Met de term koloniale slavernij wordt hier de sterk gecommercialiseerde vorm van slavernij bedoeld, die gepaard ging met de wereldwijde expansie van Europese staten tussen de vijftiende en negentiende eeuw. Grote aantallen slaafgemaakten uit Afrika werden naar Europese koloniën in Amerika verscheept. Het Nederlandse aandeel in deze slavenhandel kent twee periodes: van circa 1621 tot 1730 domineerde de West-Indische Compagnie (WIC) de slavenhandel dankzij een monopolie op de handel met West-Afrika en de Caraïben. Nadat dit monopolie in 1730 werd opgeheven, richtte een aantal particuliere maatschappijen zich voortvarend op de slavenhandel. Zo specialiseerde de Middelburgsche Commercie Compagnie (MCC) zich vanaf 1740 vooral in deze handel en kocht de firma tussen 1732 en 1804 naar schatting 32 000 mensen uit Afrika om als slaven te verhandelen. Daarnaast heeft de

Rotterdamse firma Coopstad en Rochussen tussen 1747 en 1777 zo'n 65 keer een slaven-schip uitgerust, waarmee het bijna 23 000 slaafgemaakte Afrikanen vervoerde. De inkoop van deze mensen gebeurde met ruilgoederen, zoals textiel en wapens. Maar ook alcohol, waaronder Schiedams gedistilleerd, was een ruilmiddel dat zowel de WIC als de particuliere slavenhandelaren gedurende de achttiende eeuw vaak gebruikten.

SCHIEDAM ALS 'ZWART NAZARETH'

Sterkedrank was in de trans-Atlantische vaart populair omdat het langer houdbaar is dan dranken met een lager alcoholpercentage. Daarom was het in de zeventiende en achttiende eeuw vaak een voedingsmiddel aan boord. Jenever werd ook een geneeskundige werking toegeschreven, het zou onder meer scheurbuik voorkomen. Handelaren gebruikten gedistilleerd daarnaast als handelswaar en als relatiegeschenk. Tot het einde van de zeventiende eeuw werd in Holland vooral brandewijn gestookt uit (Franse) druivenwijn. Door de Frans-Nederlandse oorlog (1672-1679) stegen de prijzen vanwege importverboden en stapten producenten over op mout- of korenwijn, gestookt van gemoute granen en gist. Na verloop van tijd concentreerde de productie hiervan zich in buursteden van de grote havensteden Amsterdam en Rotterdam, die de vervuilende alcoholindustrie uit hun stad weerden. Weesp en vooral Schiedam werden zo belangrijke jeneverproducenten. Schiedam dankt zijn bijnaam 'zwart Nazareth' aan de grote hoeveelheden roet en as

die de jeneverbranderijen over de stad spuwden.

Al snel was de productie van gedistilleerd in Schiedam steeds meer voor de export bestemd. In 1699 waren 'de bezittingen der Oost- en Westindische Compagnieën, [en] ook Duitschland, Vlaanderen, Brabant, Schotland, zelfs de landen en steden om de Oostzee' belangrijke afzetmarkten, zo blijkt uit een gezamenlijk verzoek van de Schiedamse branders. In 1771 was 15 procent van de totale Zuid-Hollandse productie voldoende voor de gehele binnenlandse consumptie en was de resterende 85 procent dus voor de export bestemd. De jeneverindustrie zorgde ervoor dat Schiedam tijdens de achttiende eeuw grote welvaart kende, in tegenstelling tot de meeste andere Hollandse steden. De grootse neoclassicistische gebouwen die aan het einde van deze eeuw in de stad zijn gebouwd getuigen nog steeds van de enorme opbrengsten uit de productie van gedistilleerd. Zo'n gebouw is de Korenbeurs uit 1783, een uitbreiding van de oude beurs waar Schiedamse gildeleden granen inkochten en hun gedistilleerd verhandelden. Rotterdamse drankmakelaars domineerden de inkoop op de Schiedamse markt en verkochten de gedistilleerde dranken weer door. De administraties van slavenhandelaren en deze drankmakelaars brengen duidelijk aan het licht welke banden Schiedam had met de trans-Atlantische slavenhandel.

ALCOHOL ALS LEVENS- ÉN RUILMIDDEL

Al voordat Europese sterkedrank via de handel werd geïntroduceerd, produceerden en

consumeerden mensen in West-Afrika alcohol. Deze dranken werden vaak uit honing of andere landbouwproducten gebrouwen, kenden een laag alcoholpercentage en waren vanwege de beperkte houdbaarheid meestal gereserveerd voor ceremoniële of rituele gelegenheden. Portugese handelslieden exporteerden vanaf de vijftiende eeuw wijn naar West-Afrika en andere Europese handelaren volgden snel. In de reisverslagen van de Fransman François Froger uit 1699 toont een ets een Europese handelaar die een lokale leider in Senegal sterkedrank als cadeau aanbiedt. Sommige historici suggereren dat Nederlandse kooplieden in het gebied de gewoonte van sterkedrank als relatiegeschenk, *dashee*, hebben geïntroduceerd om daarmee te concurreren met de meer gevestigde Portugese handelscontacten. De soort drank die slavenhandelaren als *dashee* en als ruilmiddel gebruikten, verschilt per nationaliteit en veranderde in de loop der tijd. Van Portugezen is bekend dat zij voornamelijk rum inzetten, die werd gestookt uit het suikerafval van plantages in Amerika. De Britse slavenhandelaren, met name degenen die vanuit Bristol opereerden, gebruikten daarentegen vooral Europees gedistilleerd. De bronnen geven diverse aanwijzingen dat dit tenminste voor een belangrijk deel Schiedams gedistilleerd betrof. In vroegmodern Rotterdam was zo'n grote gemeenschap van Engelse kooplieden actief dat de stad bekendstond als 'Little London'. Slavenschepen op weg naar Afrika meerden er regelmatig aan om ruilgoederen in te slaan. In zijn memoires schrijft de Engelse slavenhandelaar kapitein Hugh Crow dat zijn schip vanuit Liverpool op weg naar Ghana in 1790 eerst in Rotterdam ster-

kedranken inkocht. Gezien de dominantie van de Rotterdamse handelaren op de Schiedamse markt en de enorme Schiedamse productie, zullen die in Schiedam geproduceerd zijn.

Op Nederlandse slavenschepen werden in de zeventiende eeuw voornamelijk Franse 'brandewijnen' gebruikt maar begin achttiende eeuw veranderde dit met de opkomst van moutwijn en jenever. Uit de boekhouding van de scheepsrederijen in deze periode blijkt het vooral om uit granen gedistilleerde dranken te gaan. De alcohol die was bestemd voor consumptie door bemanning en slaafgemaakten, registreerden de schepen apart onder de 'victualiën' (levensmiddelen). De alcohol uit de 'cargazoenen' (handelswaar) was bestemd als ruilgoederen in de slavenhandel. De West-Indische Compagnie gebruikte nog relatief weinig sterkedranken in de ruilhandel, zo'n vijf procent van de totale hoeveelheid goederen. De particuliere slavenhandelaren die later in de achttiende eeuw actief waren, zoals de Middelburgsche Commercie Compagnie en Coopstad & Rochussen in Rotterdam, hadden aanzienlijk meer alcohol in hun handelsladingen. De ladingen van de MCC bestonden voor ruim tien procent uit alcohol, een hoeveelheid die in de loop van de achttiende eeuw verder toenam. Het aandeel alcohol in de cargazoenen van Coopstad & Rochussen was ook zo'n tien procent.

Van de alcoholische drank aan boord van de WIC-schepen van de zogeheten Kamer Maze, de groep waaraan Rotterdam, Delft en Dordrecht deelnamen, zijn de producenten op basis van de overgebleven archieven niet te achterhalen. Wel blijkt uit de aanwezige financiële administratie dat de

sterkedrank die de schepen aan het begin van de achttiende eeuw als ruilwaar gebruikten meestal gedistilleerd op basis van granen was. Bij Fort Elmina, de hoofdpост van de Compagnie aan de Goudkust, was tussen 1762 en 1790 een constante voorraad jenever aanwezig die bestemd was voor de handel. Deze voorraad vertegenwoordigde tussen de 10 en 20 procent van de totale waarde van de goederen in het magazijn, en meer dan het aandeel van de aanwezige geweren en buskruit. Een deel van de jenever werd gebruikt als relatiegeschenk voor de lokale contacten, maar de grote hoeveelheden tonen aan dat de drank ook als handelswaar werd ingezet.

Het gebruik van alcohol aan boord van de particuliere slavenhandelaren is nauwkeuriger te reconstrueren. De Middelburgsche Commercie Compagnie kocht in de eerste tien jaar na de oprichting in 1720 voornamelijk 'bordeaux brandewijn', uit druivenwijn gedistilleerd. Na 1730 vormden moutwijn, jenever en andere uit graan gedistilleerde dranken de bulk van de inkoop. In de eerste jaren leverden Schiedamse branders het merendeel, vaak onder bemiddeling van Zeeuwse drankmakelaars. In de periode dat de MCC actief werd in de trans-Atlantische slavenhandel, tussen 1738 en 1753, leverden voornamelijk lokale Zeeuwse handelaren de moutwijnproducten. Tussen 1754 en 1770 leverde de Zeeuwse handelaar Abraham Verheeke standaard de jenever, moutwijn en anijslikeur. Van Verheeke is bekend dat hij een langdurige handelsrelatie had met de Schiedamse brander en koopman Jan Nolet. Gezien de dominante positie van de stad in de productie van jenever en het einde van de lokale Zeeuwse inkoop in 1753, zal Verheeke zijn

producten via Schiedam hebben ingekocht. De MCC blijkt een voorkeur voor graanalcohol te hebben. Wanneer hun correspondent in Suriname in 1769 suggereert om dram (een soort rum) in plaats van 'de soogenaamde korendrank' te gebruiken in de handel aan de kust van Afrika, slaat het bestuur deze suggestie vriendelijk af: het meldt in zijn antwoord dat 'onse capteijns zouden ook [de dram] niet voor onse moutbrandewijn willen praefereren'.

Ook de Rotterdamse firma Coopstad & Rochussen gebruikte brandewijn en jenever in de handelssladingen voor haar slaven-schepen. De firma kocht deze ladingen voornamelijk in bij de Rotterdamse makelaar Joan Osy en Adrianus Oudorp, beiden lid van het Rotterdamse wijnkopersgilde en bekend als grote opkopers op de Schiedamse korenbeurs. Het is dus aannemelijk dat Coopstad & Rochussen Schiedams gedistilleerd gebruikte in de ruilhandel voor slaafgemaakte mensen. Alcohol maakte in verhouding tot de andere goederen als textiel zo'n tien procent uit van de totale inkoopprijs, ongeveer evenveel als de geweren. Toch was alcohol niet altijd populair bij de handelaren. In maart 1772 schrijft kapitein Jan Clebo vanuit Cabo Lauho (tegenwoordig Ivoorkust) om zijn beklag te doen over het geringe succes dat hij heeft met het inkopen van slaafgemaakten. Hoewel de textiel en wapens aan boord gretig aftrek vonden, was de drank tijdens die reis minder populair: 'van drank vragen Zee niet van ten hoogsten 2 ankers [ca. 76 liter] op een slaaf'. Dat kapitein Clebo de afname van 76 liter drank weinig vond, laat zien hoe gangbaar het verruilen van alcohol in de slavenhandel was. De kapiteins van Coopstad & Rochussen gebruikten de drank daarnaast

als relatiegeschenk of courtage voor de lokale makelaars. 'Prins Thom' ontving bijvoorbeeld in 1754 onder meer vijftien kelders brandewijn (ca. 109 liter) en zes kelders jenever (ca. 44 liter). Bij die reis van het schip Willem & Carolina betaalde de kapitein per ingekochte slaafgemaakte minstens één kelder (ca. 7 liter) of één anker (ca. 38 liter) jenever aan de lokale handelaar.

Een kleine Hollandse stad was via zijn jeneverproductie verbonden met de slavenhandel aan de kust van West-Afrika. De rol van Schiedamse jenever in de internationale slavenhandel bleef lange tijd verborgen achter de complexe handelsketens en grote verscheidenheid aan betrokken partijen. Via de drankenmakelaars in Rotterdam en Zeeland en hun leveranties aan slavenhandelaars is er een duidelijk verband te leggen tussen Schiedams gedistilleerd en de trans-Atlantische slavenhandel. Door zijn meest kenmerkende product heeft Schiedam een significante band met de geschiedenis van de trans-Atlantische slavernij.

Merel Blok

Dit boek verschijnt 25 maart

VERDER LEZEN

- D. van den Bersselaar, *The king of drinks: Schiedamse jenever in Ghana* (Schiedam, 2007).
- Merel Blok, 'Schiedam en het Atlantisch Slavernijverleden', in: Laurens Priester, Hans van der Sloot (red.), *Historisch Jaarboek Schiedam 2020* (Schiedam, 2021), 16-37.
- P.J. Dobbelaar, 'Over de opkomst van het Schiedamsche korenwijnbrandersbedrijf', *De Economist* 69:1 (1920), 549-572.
- Michel Doortmont, *De organisatie van de Atlantische handel in het Westafrikaanse kustgebied: een voorstudie betreffende de tweede helft van de achttiende eeuw*. (Doctoraalscriptie; Erasmus Universiteit 1984)

OVER DE AUTEUR

Merel Blok is sociaal historicus en doet promotieonderzoek binnen het SevenFrontiers project bij het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis en de Vrije Universiteit Amsterdam. Eerder werkte ze als onderzoeker bij het Gemeentearchief Schiedam.

Winnaar BNG Literatuurprijs 2023

‘Een buitengewone familieroman. Een van de warmste boeken die ik dit jaar las.’ ●●●● – NRC

‘Een panoramisch uitwaaiierend familieportret van dit soort is in ons taalgebied zeldzaam en associeer je eerder met een auteur als Jonathan Franzen.’

– DE GROENE AMSTERDAMMER

LEVI JACOBS

Foto: © Fjodor Buijs

Levi Jacobs (1992) studeerde wijsbegeerte en rechtsgeleerdheid. Tot voor kort werkte hij als advocaat. Nu wijdt hij zich aan het schrijven en is hij hoofdredacteur van literair tijdschrift Liter. In 2023 ontving hij de Hollands Maandblad Schrijversbeurs in de categorie proza. *Wie ik ben* is Levi Jacobs' debuutroman.

WIE IK BEN

Wie ik ben in het kort:

De dertigjarige Levi kampt sinds zijn jeugd met depressies. Als de wanhoop hem naar de keel grijpt, reikt zijn anders zo gesloten vader hem de hand: laten we praten. Samen bezoeken ze het theaterfestival Fringe in Edinburgh. Maar tussen theater- en cafébezoek komen de gesprekken moeizaam op gang. Herinneringen over Levi's jeugd en relaties dringen zich op. Tegelijkertijd probeert Levi vat te krijgen op zijn destructieve neigingen, die werkelijk contact met een ander in de weg staan.

Levi Jacobs ontziet in de roman *Wie ik ben* niets of niemand, en al helemaal zichzelf niet. Toch blijft hij de deur naar liefde hardnekkig, meedogenloos en ontwapenend opentrappen. Met zijn krachtige pen maakt Jacobs van *Wie ik ben* niet alleen een moedig, maar ook een hoopvol verhaal.

NIETSONTZIENDE
MAAR HOOPVOLLE
BILDUNGSROMAN

WIE IK BEN

DAG I

EDINBURGH

Het is niet de stilte van vroeger, de stilte waarin hij boeken las in de houten stoel met roodleren bekleding, enkel verbroken door het omslaan van de bladzijdes of het schuren van zijn handen over zijn gezicht. Of de stilte waarin we schaakten. In gedachten verzonken, alleen het geluid van de viltjes onder de marmeren stukken, schuivend over het bord. Noch is het de zwijgzaamheid waarmee we boodschappen deden: een zak grietjes, een blikje cola, sperziebonen, zalm en rijst. Of de zwijgzaamheid als we naar de schelle stemmen van de Russische vrouwen luisterden van de cd's die hij van straatmuzikanten in Petersburg had gekocht. Spreken deed hij alleen als hij voorlas.

We zoeken niet naar woorden. Of ik zoek niet naar woorden. En dus is de stilte niet meer dezelfde. Omdat ik inmiddels een huis heb. Een auto. Omdat ik een sigaret opsteek, achteroverleun en de rook uitblaas in de vochtige zomerlucht. Omdat verwachtingen zijn ingelost, schulden afbetaald. We zijn gelijkwaardig en dus heb ik net zoveel recht om te zwijgen als hij.

Hij is mijn vader.

We zitten op een terras in Edinburgh, hoewel de locatie eigenlijk niet van belang is. Het is de reden dat we hier zitten die ertoe doet. Ik ben eenzaam, al een tijd. Een eenzaamheid, zo diep dat ik erin verdrink. Tot

een nauwkeuriger omschrijving kom ik niet.

Ik besloot hulp te zoeken – een psycholoog, sporten, mediteren. Toen ik dit aan mama vertelde, luisterde mijn vader mee – volgens haar stond de telefoon toevallig op de luidspreker. Zij gaf praktische tips: ga weer cello spelen – je werd zo gelukkig van die klanken –, spreek weer eens met iemand af, wees vooral lief voor jezelf, gun jezelf iets. Niet veel later volgde een berichtje van mijn vader: *Ik heb ermee leren leven. Laten we erover praten.* Ik kon niet inschatten of mama erachter zat. Misschien schreef hij het in een opwelling. Ik wachtte. Na een week volgde een tweede berichtje: *Fringe Festival, Edinburgh?*

Nu staart hij naar zijn glas, hij begint moe te worden. De reis duurde vijf uur. Hij had alles perfect geregeld: online ingecheckt, een parkeerplek op Schiphol gereserveerd, steeds zijn telefoon bij de hand om ons door de controles te helpen. In Edinburgh wist hij precies welke tram te nemen en waar uit te stappen.

Een glimlach verschijnt op zijn lippen, verontschuldigend, liefdevol zelfs. Sinds hij terug is bij mama, inmiddels tien jaar geleden, is hij veranderd. Ondanks de hardnekkige zwijgzaamheid is hij betrokken. Hij weet globaal wat er speelt in mijn leven. Vraagt zelfs of ik vorderingen maak met het schrijven. Zij moet hem op de hoogte houden.

Ik heb ermee leren leven. Een lege frase van een man die zijn hele leven de controle heeft gehad: als arts over zijn patiënten, als echtge-

noot over zijn vrouw en over alle vrouwen die hij er gedurende zijn huwelijk als minnares op nahield, over zijn auto, waar niemand in mocht rijden, over zijn gesprekspartners met zijn kennis en zijn belezenheid.

Ik adem diep in, sta op het punt het zwijgen te doorbreken. Ik moet gewoon ergens beginnen. De rest komt later wel.

DEN HAAG

Het kon me niets schelen dat Rafs appartement leeg was, ik was een vrij man. De bank in mijn oude huis had me vierduizend euro gekost, de lampen een fortuin, de nieuwe badkamer een heel bouwdepot. Van alles deed ik afstand, alsof ik een brief postte. De beste nachten van mijn leven had ik doorgebracht op het luchtmatras dat Raf stond op te blazen. In Yosemite, Yellowstone, Biscarrosse, iedere nacht verwonderde ik me erover hoe prima zo'n stuk plastic sliep.

'Zo, broertje.' Raf drukte het ventiel dicht. 'Als het goed is, heb je warm water tot het einde van de maand.' Het zou in de verkoop gaan, maar er waren wat problemen met de verzekering na een lekkage. 'In het weekend ben ik hier om te klussen, dan kun je beter ergens anders slapen.'

Ik volgde hem naar het balkon waar hij een sigaret opstak en een blikje cola opentrok. Hij was een vechter, een *selfmade man*. Hij won veertigduizend euro in de Lotto, gaf het uit in Thailand. Hij werd gepakt door de Belastingdienst en kluste sindsdien bij als schilder om de schuld af te lossen. 'Is dit wat je wil?' vroeg hij.

'Dit is wat ik wil.'

Hij stak me een sigaret toe. Ik was geen vaste roker, maar vandaag begon mijn nieu-

we leven. De hemel was in helderblauw voor me opengegaan, de wolken lieten geen enkel spoor na. We droegen T-shirts in oktober; als dat geen reden was om een sigaret op te steken.

'Neukt ze een beetje?'

'Vic?'

'Uhu.'

'Ze is knettergek,' antwoordde ik. 'Hoe is het met Sas?'

Met zijn duim poetste hij een zwarte veeg van het kunststof kozijn. 'Sinds ze met verlof is, is ze onuitstaanbaar.'

Saskia werkte 'uurtje-factuurtje' als nagelstyliste aan huis, een gat in de markt voor iemand die haar mond niet kon houden. Volgens Raf had ze potentie. Volgens mama was ze 'geen groot licht'.

'Weet ze dat ik hier slaap?'

Hij bolde zijn wangen. 'Ik geloof het niet.'

'Hou maar even zo.'

Ik werd misselijk bij de gedachte aan hoe mama zou zeggen dat ik Noor in de steek had gelaten.

'Weet wat je doet.' Met duim en middelvinger schoot Raf de peuk in een potje in de tuin van de onderburen. 'Een kut trekt harder dan tien paarden.'

Ik begon met het uitpakken van de twee vuilniszakken die ik had meegebracht. De kleding was belachelijk. Overhemden. Grijze pantalons. Een paar loafers. Stof uit mijn oude leven. Ik stopte de boel terug en sleepte de vuilniszakken de trap af. Twee straten verderop trof ik een container met de sticker: 'Sympany: geef goed door!' Ik opende het luik en proppte de zakken erdoorheen. 'Uw textiel voor het goede doel!' Ik kreeg spijt toen ik besepte dat al mijn dure kleding in een vintagewinkel zou belanden. Ik ken-

de de figuren die daar werkten, in ieder geval het blonde meisje dat in de koffie van de minister had gespuugd. Die zou betaald worden van de verkoop van mijn garderobe.

Ik belde het nummer van de gemeente. Een man nam op. Ik legde hem uit wat ik zojuist had gedaan.

‘Wat gebeurt er met de kleding?’

‘Rommel wordt gerecycled, geschikte kleding gaat naar kringloopwinkels.’

‘Ik wist het!’

‘Waarom belt u dan?’

‘Ik wil mijn spullen terug.’

‘Dat gaat niet, meneer.’

‘Nou, meneer, het zijn mijn spullen.’

‘Technisch gezien...’

‘Ik weet niets van techniek,’ onderbrak ik hem, ‘maar juridisch gezien zijn het mijn spullen.’

‘Ik ga kijken wat ik voor u kan doen. Heeft u een momentje?’

Natuurlijk kozen ze voor *Waiting On the World to Change* als wachtmuziek. Bij de ANWB klinkt *Driver's Seat, Fast Car* of *On the Road Again* als je met panne langs de kant staat. Op mijn situatie konden ze ook *Bonfire* plakken, *Childish Gambino. It's a bonfire, turn the lights out / I'm burnin' everything you muthafuckas talk about.*

‘Driehonderdvijftig, meneer,’ onderbrak de gemeentestem mijn gedachten, ‘om iemand te laten komen.’

Ik liep een kwartier naar de dichtstbijzijnde vintagewinkel, trotseerde de weeïge atmosfeer, raapte een paar shirts bijeen, een spijkerbroek, en een paars Adidas-jack. De nieuwe Levi was basic, een tikkeltje *badass* met het vers opgeschoren haar. De jeans zat goed, weinig stretch, straight fit. Ik slingerde een van de shirts over de roede en zag een

wit hemd hangen, een *wifebeater*. Het hemd van Tony Soprano, Chris Moltisanti, *Raging Bull* Robert De Niro. Ook ik bokste. Wikkelde vier keer per week de windsels om mijn handen, blies iedereen omver bij de *warming-up*. Ik stuitte op mijn voeten, wond mezelf op als een veer en ontladde in korte, harde stoten.

Ik ging het gordijntje door naar de lange, vale spiegel onder de lichtbak in het gangetje van de paskamers. Het hemd was voor mij gemaakt: losjes om mijn tengere schouders, naadloos overgaand in de blauwe jeans. Wat een spierdefinitie! Wat een tatoeages! Maar mijn kop. Ik was niet ruig. Mijn haarlijn was verre van onberispelijk: ik had inhammen, als een door een rups aangevreten blad.

Bij de kassa rolde een meisje een shagje. Ik liet de stapel kleding op de toonbank vallen. De tabak vloog van de vloei. Ze zuchtte en verfrommelde de restjes in haar hand. Ze scande de kaartjes. Het bedrag ging richting de honderd euro.

‘Ik heb net voor een paar duizend euro kleding gedoneerd,’ zei ik.

‘Wat nobel.’

‘Kleding die hier voor niets in de rekken komt te hangen.’

‘Dat is heel vriendelijk.’

Ik roffelde met mijn vingers op de toonbank, maar ze gaf geen sjoege.

Ik moest de consequenties van mijn keuze dragen. De kale muren hoorden daarbij, net als de versleten laminaatvloer en de oude bank waarop ik me verschool als in een fort.

De bel ging.

Daar stond ze, mijn Vic. Dit waren de droevige ogen waarvoor ik gevallen was. Ze was net zo lang als ik. Haar volle bos haar viel

over een bruin wollen vest dat met een ceintuur strak om haar middel zat. Oorbellen in de diepgroene kleur van haar ogen. Forse heupen in een vaal geworden broek. Hiervoor had ik Noor verlaten. Ik was een man met een mes en ik sneed haar zo uit mijn leven. En hier stond het filet voor me, de volle kuit in haar schoot.

Ze kustte me en liep naar de keuken. Uit de tas om haar schouder stak een komkommer. Ik wikkelde de theedoek open en haalde de twee ontbijtbordjes tevoorschijn die ik had meegenomen. Ik gaf haar de pan met daarin bestek voor twee personen. 'Hier moet je het mee doen.'

Ze nam een moment de tijd om de toestand te overzien en begon toen de groenten fijn te hakken op het houten keukenblad. Het mes liet snijsporen achter.

'Kan ik –'

'Nee,' zei ze, 'maar zet even het raam op een kier.'

Ik deed wat ze zei en ging in het kozijn zitten. Ze keek niet op of om. Haar handen werden natter, plakkeriger, viezer. Ze veegde ze af aan haar broek. In niets leek ze op Noor.

'Proef.'

Ze hield me de pan voor. De kikkererwtenglansden, de koriander brandde in mijn neus. De frisheid van een nieuw leven.

In kleermakerszit aten we op de bank. Zij babbelde, ik luisterde. Iedere zin bonkte op een deur in mijn middenrif. Ze was half Duits, half Nederlands, groeide op in Hong Kong – wat ze uitsprak als HK, waar ze naar de Canadese school ging. Ik kon me geen voorstelling maken van haar leven, het was even abstract als dichtbij, zoals Amerikaanse cultuur, toegankelijk omdat je ermee opgroeide, ver van je af omdat het ontstond

aan de andere kant van de wereld. Hong Kong. Wat deed je daar?

Ze was tweeëntwintig, ontlook onder mijn handen, bleu en volwassen tegelijk, ging op *Spring Break* – een begrip dat me opzoog, denkend aan pornokanaal *Girls Gone Wild*. Ze bezat het ongecontroleerde consumentisme dat alles wil verslinden.

We brachten de meeste tijd door op het luchtmatras. Ze kon niets doen als geen ander. Na een halve aflevering van het een of ander viel ze in slaap, met haar halfopen mond en zachte gesnurk. Ze at gulzig; de kruimels in haar mondhoeken, de vlekken op het enige shirt dat ze droeg. Ze waste zich niet. Ze liet scheten terwijl ze haar blote billen boven het laken uit stak. De naad zat vol met trillende donshaartjes. Kronkelend liet ze me van haar eten. We pijnigden het luchtmatras, dat piepend uit het ventiel zweette. Al mijn verwachtingen sneuvelde. Wat een leven had ik geleid. Al die voorwendselen. Ik had ambitie gehad, van witte huizen met strakke gazons gedroomd. Van een auto van de zaak, van conferenties in Cannes. En nu lag zij hier, zomaar in mijn armen. Vic, Vic, Vic.

'Je bent een zwijn,' zei ik.

'Ik ben absoluut een zwijn.'

Ik smolt bij het horen van haar dromen. Ze wilde onderzoek doen naar sediment in de Amazone, naar de erosie in wijngaarden aan de Moezel. Ze wilde de landbouwgrond in Afrika verrijken. Doodsbang zich te binden schoot ze van plek naar plek, liet alles achter. En nu stuitte ze op mij. 'Je bent zo stoer,' zei ik. 'Stoer en bang.'

'Je maakt me lui,' zei ze op de vierde dag. Ik was haar meer dan een uur kwijt. Ze toverde de badkamer om in een hamam, de

stoom sloop onder de deur door, de kieren leken te roken. Ze kwam tevoorschijn met een lichaam glanzend van de huidolie, rui-kend naar patchoeli, lavendel of een ander kruid, haar heuveltje een gladde, warme baan. Ik dook op haar. Ze schopte me van zich af. In een paar tellen hulde ze haar sterke lichaam in een wijde broek en een tank-top. Stopte haar spullen in een tas. 'Ik zie je later, liefje.'

Ik ging op het matras liggen. Het was als of niet alleen mijn hart, maar al mijn organen uit mijn lichaam waren gerukt. Wat doen mensen op een dag? Moest ik werken? Naar vrienden? Naar mijn ouders? Ik was een schrijver en schrijvers moesten leven. Hun dagen doorbrengen op een luchtmatras in een leegstaand appartement.

Ik moest mijn boeken hebben.

De namiddagzon scheen op de straatzijde van ons huis. Het was zondag, maar ik trof Noor niet op het bankje voor de deur waar ze gewoonlijk zat te lezen. Ik stak de sleutel in het slot, mijn sleutel in haar slot. Het huis rook anders. Ik was nog geen twee weken weg, maar mijn geur was verdwenen. Rook ze zo zonder mij? Was dit hoe dertien jaar relatie uit een huis verdween, uit een lichaam? Ik opende het washok en begon door haar vuile ondergoed te speuren. Geen spoor van een ander. Ik rook aan haar slippers en sokken, maar de vervoering was verdwenen. In de kast trof ik mijn boeken, net als haar dagboek, dat ik opensloeg. Alleen tranen over de afgelopen tijd, geen verhalen over andere mannen.

Ik liep de gang door, de tuin in, ging aan de rand van de moestuin zitten en keek naar ons huis. Strakgelakte kozijnen, HR+++ glas, een houten patio met overkapping. De verdiensten van twee advocaten. Noor viel

voor de tuin van vijftien meter diep en zeven breed, voor het immense kippenhok dat de vorige eigenaar had laten bouwen, een kleine villa voor pluimvee. 'Stel je voor,' herhaalde ze. 'Stel je voor, kleine gele kuikentjes die van dat laddertje af trippelen.' Avond na avond besteedde ze aan het opschuren en lakken van het hout.

Ik kende haar sinds mijn vijftiende. Haar vader was advocaat, haar moeder journalist. Ze droeg versleten broeken, rood of geel of groen, met wijde pijpen, stukgelopen onder de zool van haar gymmen. Later kreeg ze een leren jack met een bontkraag, dat ze half-open droeg met lage, witte shirts eronder, waardoor ik op haar hals en boezem begon te letten. Nog weer later waren het haar ogen die me trokken, mosgroen met een bruine rand. Inmiddels droeg ze mantelpakjes en mocassins, at ze vier keer per week buiten de deur met haar collega's. Collega's die stuk voor stuk in betere wijken woonden, grotere auto's reden en luxere reizen maakten. Genadeloos fatsoenlijk waren ze.

Ze verscheen in de keuken. Aan haar knikkende hoofd zag ik dat ze aan het bellen was. Ik hield me nog even stil, bekeek haar, mijn Noor, die mij sinds mijn vijftiende onder haar hoede had genomen. Bij wie ik mocht huilen. De Noor die tegen me zei dat de kruinen van de bomen net broccoliroosjes waren, dat een reiger op een man leek in driedelig grijs.

'Wat doe jij hier?'

Ze stond voor me. Kin geheven, kinderlijk boze ogen.

'Het huis ruikt anders,' zei ik.

'Flikker op!'

'Het ruikt niet meer naar mij.' Ik stond op om haar een knuffel te geven, maar ze zette

een stap achteruit. 'Het ruikt niet eens naar jou.'

'Dit is mijn huis.'

'Officieel is het nog altijd ons huis.'

'Geef me de sleutel.'

'Ik wil Salinger.' Ik haalde de sleutel van de bos. 'Gelijk oversteken.'

'Dat waren mijn cadeaus.'

'Voor mij,' zei ik.

Ze zei dat het mijn keus was om bij haar weg te gaan. Dat ik met haar ook het recht op mijn boeken had verloren. Ik had haar verdomme nooit moeten aanmoedigen advocaat te worden.

Rafs appartement lag op een halfuur lopen, dwars door de buurt die onder je ogen gentrificeerde, beginnend met coffeeshops, Turkse kappers, Marokkaanse supermarkten, Poolse slijterijen, overgaand in een ramen shop, een Afrikaans eethuis, een Libanees, eindigend in een vestiging van de Pizzabakkers en een hoekrestaurant met een glazen pui en de beste cocktails van Den Haag. Hier waren we verliefd op geworden, Noor en ik, op de ontwikkeling waar je dwars doorheen liep. We wilden in een stad leven waar de verandering gáánde was. Maar ik was degene die was veranderd.

Ik begon steeds meer te verdwalen in mijn

herinneringen. Die ene hoek waar we hadden staan turen naar de grote bomen, dat plein dat we altijd passeerden en waar onze kinderen al bijna op de klimrekken speelden. Ik kreeg behoefte aan een sigaret en kocht een pakje bij een avondwinkel. American Spirits.

Ik stak er eentje op en belde mama.

'Ik ga jou nooit meer bellen.'

'Alles prima hier,' zei ik. 'Bij jou?'

'Je moet niet denken dat je dit nog een keer kan flikken.'

'Ik denk helemaal niets.'

'Weet je wat ik van je schoonzus heb moeten horen?'

Ik zweeg.

'Je slaapt in het huis van Raf.'

'Klopt.'

'Dat ik dit van háár heb moeten horen.'

'Ik heb het volste vertrouwen in onze familie-tamtam.'

'Noor is er kapot van.'

'Heb je haar gebeld?'

'Net je vader.'

'Je hebt haar gebeld, hè?'

'Ze is er kapot van.'

Dit boek verschijnt in april

JUDITH KOELEMMEIJER

Foto: © Bob Bronshoff

Judith Koelemeijer is schrijver van literaire non-fictie. Zij brak door met haar familiegeschiedenis *Het zwijgen van Maria Zachea*, waarvan meer dan 350.000 exemplaren werden verkocht en dat werd bekroond met de NS Publieksprijs. Ook *Anna Boom* en *Hemelvaart* werden bestsellers. Meest recent verscheen van haar hand de met lof overladen biografie van Etty Hillesum, die op de shortlist stond van de Brusseprijs, de Nederlandse Biografieprijs en de Libris Geschiedenis Prijs.

DE REDDING

De redding in het kort:

Op een koude winteravond belandt de zeventigjarige Leah met haar auto in de Haarlemse Leidsevaart. Hoewel de kade al snel vol mensen staat, doet niemand iets. Tot grote frustratie van de jonge studente Mirjam, die wanhopig zoekt naar een manier om redding te bieden. Ze kan toch niet voor haar ogen iemand laten verdrinken?

Jaren later kijken de twee vrouwen terug op Leahs 'tewaterlating' – een gebeurtenis die hun beider levens voorgoed veranderde. *De redding* is een waargebeurd, troostrijk verhaal over lot, toeval en kwetsbaarheid, over redden en gered worden en over de ultieme vraag: wat zou jij doen voor een mens in nood?

WAT ZOU JIJ DOEN
VOOR EEN MENS
IN NOOD?

Judith
Koelemeijer

DE
REDDING

atlas contact

Over eerder werk:

‘Een meesterwerk.’

★★★★★ – Trouw over Etty Hillesum

‘Een prachtig boek! Spannend, subtiel en ontroerend, in een buitengewoon mooie stijl geschreven.’

– Hanneke Groenteman over *Het zwijgen van Maria Zachea*

INTERVIEW MET

JUDITH KOELEMMEIJER

Wat is het onderwerp van je nieuwe boek?

Mijn nieuwe boek, *De redding*, gaat over twee vrouwen: Leah, een vrouw van zeven-tig die op een koude winteravond onverhoopt met haar auto in de Leidsevaart in Haarlem belandt, en Mirjam, een vierentwintigjarige studente die wanhopig probeert redding te bieden. De andere omstanders doen intussen vrijwel niets. Ik heb beide vrouwen uitgebreid gesproken en in de non-fictienovelle reconstrueer ik wat er die avond precies is gebeurd, wie deze bijzondere vrouwen zijn en wat het drama voor hen betekend heeft.

Hoe ben je dit verhaal op het spoor gekomen?

Alweer bijna vijftien jaar geleden konden lezers van *Libelle* personen voordragen die in hun ogen een 'heldenspeld' verdienden. Ik was als schrijver gevraagd uit alle brieven de meest bijzondere te kiezen en op grond daarvan een artikel te schrijven. De dochter van Leah schreef *Libelle* dat ze een heldenspeld wilde geven aan Mirjam. Ik vond hun verhaal direct heel bijzonder, maar op dat moment wilden ze er niet over praten, het was allemaal nog te pijnlijk. Gelukkig zetten beide vrouwen een aantal jaren later hun deur wél voor me open. Ik heb in 2014 heel veel gesprekken met hen

gevoerd, maar moest de publicatie uitstellen omdat ik eerst mijn biografie van Etty Hillesum moest schrijven, die in 2022 is verschenen. Met steun van Leah en Mirjam heb ik *De redding* nu toch kunnen voltooien.

We volgen in het boek de twee hoofdpersonen, maar je wisselt van perspectief, kun je daar iets over vertellen?

Al in mijn debuut uit 2001, de familiegeschiedenis *Het zwijgen van Maria Zachea*, vertel ik een waargebeurd verhaal vanuit verschillende perspectieven. Ik vind het als non-fictieschrijver interessant om te laten zien hoe mensen op een heel andere manier naar eenzelfde geschiedenis kunnen kijken. Er bestaat nooit één waarheid. In het geval van *De redding* is het ook spannend en filmisch om de camera afwisselend op zowel de vrouw in de zinkende auto te kunnen richten, als op de vrouw die aan de kant toekijkt en redding wil bieden.

Hoe verplaats je je in deze twee mensen, hoe pak je dat aan?

Het werk van een non-fictieschrijver is ongelooflijk tijdrovend. Om een verhaal als *De redding* te schrijven moet je de kleinste details kennen. Wat had Leah aan die

Om een verhaal als *De redding* te schrijven moet je de kleinste details kennen

avond, hoe koud was het, lag er ijs op het water? Alleen door een groot aantal gesprekken te voeren met de hoofdpersonen en alle omstandigheden precies te reconstrueren, kun je als schrijver zó dicht bij je karakters komen dat je het verhaal echt van binnenuit kunt vertellen.

Wat heeft je zo geraakt aan dit verhaal, wat vind je er mooi en belangrijk aan?

Het verhaal gaat voor mij over een zeer wezenlijke vraag: wat ben je bereid te doen voor een ander, als het er werkelijk op aankomt? Eenieder van ons heeft de neiging om weg te kijken bij narigheid. Maar is medemenselijkheid niet het hoogste waar we naar zouden moeten streven? In *De redding* staat er een mensenleven op het spel. De meeste mensen die op de kant toekeken, deden niets. Ik wil daar geen oordeel over vellen. Maar ik hoop wel dat het verhaal de lezers tot nadenken stemt: wat doe ik eigenlijk als ik zie dat iemand hulp nodig heeft? Zelfs met een klein gebaar kun je al zoveel verschil maken.

Wat was het moeilijkste moment tijdens het schrijven van *De redding*?

Ik heb bij het schrijven van de eerste versies van het manuscript erg geworsteld met de vorm. Zo'n auto zinkt heel snel. Ik vertel die spannende minuten heel gedetailleerd, maar wil in flashbacks óók duidelijk maken wie de vrouw in de auto is. Dat vergde veel van mijn vertelkunst en ik was er erg onzeker over – maar gelukkig heb ik tot nu toe van mensen alleen maar gehoord dat ze het boek ademloos hebben uitgelezen.

Wat hoop je dat het lezen van het boek met mensen doet?

De redding is een 'klein' verhaal dat raakt aan wezenlijke, grote vragen over leven en dood. Ik hoop mensen te inspireren en in een tijd van toenemende maatschappelijke spanningen en haat na te laten denken over het belang van medemenselijkheid en solidariteit.

Dit boek is reeds verschenen

*De meeste mensen die
op de kant toekeken,
deden niets*

PHILIP SNIJDER

Foto: © Annaleen Louwes

Philip Snijder is de schrijver van romans waarin hij met een scherp oog voor details de subtiliteiten blootlegt van familiebanden en het leven in een Amsterdamse volksbuurt. In zijn scherpe, soms schrijnende observaties en beschrijvingen spaart hij ook zichzelf niet. Vanaf zijn debuut Zondagsgeld (2007) vindt Sniijders werk veel waardering.

DE VERBINDINGEN

De verbindingen in het kort:

Het is 1977, in Nederland is de dienstplicht van kracht. Jongens van achttien of negentien hebben van de ene dag op de andere een nieuw bestaan: dat van militair. Eenzaamheid, heimwee, ontreding zijn hun lot. Ook voor de verteller in deze roman – een gesjeesde student pedagogiek – begint een nieuw leven. Hij wordt radiotelefonist van een peloton en krijgt de bijnaam ‘de stekker’.

Op de NAVO-basis in Duitsland waar hij terecht komt bouwt hij als gevolg van zijn functie een vertrouwensband op met zijn medesoldaten, al blijft hij toch vooral een observerende buitenstaander. Ook met de dienstplichtige officier, die hij herkent van de keuring, voert hij vertrouwelijke gesprekken en de stekker komt de achtergrond te weten van de bizarre manier waarop de officier het commando voert. Kan de jonge, naïeve officier zijn nieuwe positie wel aan?

Drie jaar later, in een hippiehotel bij de Amsterdamse Zeedijk waar de stekker inmiddels werkt, treffen ze elkaar weer. Het zijn de hoogtijdagen van de heroïne.

Met groot inlevingsvermogen en gevoel voor humor schetst Philip Snijder het bestaan van de dienstplichtige militair, zijn ontheemding, zijn verlangen naar familie en geliefden, zijn kwetsbaarheid vermomd als rauwe stoerheid.

INDRUKWEKKENDE
ROMAN OVER
DE NEDERLANDSE
MILITAIRE DIENSTTIJD

de PHILIP SNIJDER verbin- dingen

ROMAN

atlas contact

‘Snijder weet precies te balanceren op het punt waar pijn en humor elkaar raken, sentimentaliteit en subtiliteit.’

– de Volkskrant

DE VERBINDINGEN

ROFFELEN

Op maandagavonden probeerde ik altijd om vóór elfuur in de slaapbarak in mijn bed te liggen. De tl-buizen waren dan nog aan, maar ik hield mijn ogen half dicht en trok de deken hoog op. Bijna altijd was ik de enige die dan al in bed lag, maar ik werd daar niet om lastiggevallen. De meeste andere jongens zaten dan op stoeltjes of bedden dicht bij het radiootje van Kleis Terpstra. Als het nieuws van elf uur was geweest, dempten ze hun harde stemmen en werden ze zo stil en aandachtig als gelovigen bij een kerkdienst. Mierzoete muziek stroomde de soldatenbarak binnen.

Candlelight, met Jan van Veen. Tot middernacht liet deze presentator smartlapachtige popnummers en neuzelende violen horen. Muziek die in de verste verten niet leek op de stampnummers – *That's the way, aha aha, I like it!* – die populair waren bij het vierde peloton. Toch kwam er nooit ook maar het miniemste kreuntje van afkeuring of protest uit de luisterende militairen. Vanuit mijn schijnslaap meende ik soms zelfs zuchten van ontroering te horen bij Jim Reeves of Engelbert Humperdinck.

Maar het meest kenmerkende onderdeel van Candlelight, de rubriek die het programma zo geliefd en bekend had gemaakt, dat waren de gedichten die luisteraars hadden ingestuurd en waarvan Jan van Veen er in iedere uitzending een paar voordroeg.

Vrijwel zonder uitzondering waren dat zoetsappige rijmpjes, kreupel van tekst en metrum, waarvan je je nauwelijks kon voor-

stellen dat het geen parodieën waren, dat ze niet bedoeld waren om de lachspieren te prikkelen. Maar Jan van Veen declameerde de prullen met een galmende stem, en op gedragen, bloedserieuze toon. Een en al vervoering kwam er uit dat radiootje van Kleis. Je hoorde de snik in Jan van Veens keel, die hij maar net binnen kon houden. Onder de voordrachten door klonk weeïge orkestmuziek.

Ik had inmiddels begrepen dat mijn pelotonsgenoten zich op de late maandagavond vooral om de wereldontvanger schaarden voor juist deze minuten van *Candlelight*. De wekelijkse stukjes sentimentele rijmelarij van anonieme Nederlanders konden rekenen op hun grote waardering en bewondering. Als Jan van Veen strofes voorlas als *Jij / hoort bij mij / zoals de kip / hoort bij het ei* zag ik vanachter een hoekje van mijn laken er altijd wel een paar dromerig knikken.

Zonder welke overeenkomst of afspraak dan ook had door *Candlelight* en Jan van Veen een, wat ik voor mezelf was gaan noemen, ‘zacht uurtje’ een plaats gekregen in de weekroutine van het vierde peloton. Op maandagavond lieten de jongens van mijn barak een uur lang hun rol los van ongepolijste, schreeuwende, geinende soldaat. Eén keer per week stonden ze zichzelf toe in stilte weg te zwijmelen bij niet mooie, grootse of diepzinnige, maar in ieder geval wel zachte woorden. En bij de gevoelens die die woorden probeerden weer te geven: levensgeluk, liefde, maar ook gemis en rouw.

Dat stonden ze zichzelf toe, maar ook elkaar, wat nog uitzonderlijker was. Nooit

had ik meegemaakt dat er toch eentje het niet een uur lang volhield en plotseling, over de stem van Jan van Veen en de muziek van Mantovani heen, een keiharde boer of scheet had gelaten. Om daarna die hele gewijde sfeer met een schetterende lange hoonlach aan stukken te blazen. Nooit had er eentje midden in een gedicht zoiets geroepen als: Wat een gezeik is dit! Wat zijn we voor wazige appeltjes dat we hiernaar luisteren?

Nee, tijdens *Candlelight* hield iedereen in de slaapbarak zich onwerkelijk stil, zelfs hoesten of keelschrapen hoorde je niet. Het programma liet een houding over de jongens komen die in de rest van de week absoluut ondenkbaar bij ze was. De ingezonden gedichten dwongen hun oprechte eerbied af, ze konden er niet onderuit. Een gezamenlijk beleefde emotie die zo sterk was dat ze een soort groepshypnose teweegbracht die het onmogelijk maakte geluid te maken of te bewegen.

In mijn bed had ik ooit bedacht dat de manier waarop die soldaten zaten te luisteren leek op het militaire in de houding staan: strak, zwijsend, roerloos. En dat beeld bleef me bij. Als ik tegen middernacht, bij de slot-tune van het programma, mijn ogen dan echt dichtdeed, zag ik het vierde peloton respectvol in de houding staan bij het radiootje van Kleis Terpstra. En saluerend, de eregroet brengend aan de onbekende dichters van *Candlelight*.

De allerhoogste baas van onze Süsslandse Colijn-compagnie was majoor Voorthuizen. Een breedgebouwde snordrager met een dreunende stem die zijn kantoor had ergens in het officiersgebouw. Wij soldaten zagen deze beroepsofficier niet vaak, in

ieder geval niet van dichtbij.

Op dagen dat een peloton met verlof naar Nederland ging werd er, als een soort afscheid, een appèl gehouden voor de hele compagnie. Zeven pelotons had onze compagnie, en altijd zat één daarvan op wacht bij de Amerikaanse bunkers beneden aan de heuvel. De andere zes stonden bij zo'n voltallig appèl los van elkaar aangetreden op het grote exercitieterrein, dat dan behoorlijk gevuld was. Vijf pelotons gewoon in uniform. Maar het peloton dat straks zou wegrijden met de touringcar stond daar in z'n burgerkleden van leren jekkes, overhemden met lange boordpunten en schoenen met plateauzolen.

Ook zo gekleed werden ze door hun pelotonsleiding in de houding gezet, en moesten ze alle exercitiebewegingen net zo uitvoeren als de op Rugenstein achterblijvende geüniformeerde rest. Een tijdlang had ik dat militaire stampen en salueren van jongens die eruitzagen alsof ze zich hadden opgedoofd voor een avondje discotheek erg komisch gevonden. Tot ik het zo vaak had gezien dat het normaal was geworden.

Exact in het midden van al die carrés van pelotons stond bij zo'n compagniesappèl majoor Voorthuizen. Kaarsrecht, kin vooruit, walrussnor bewegend in de wind. In de doodse stilte van tweehonderdveertig zwijgende manschappen hield Voorthuizen dan steevast een echoënde donderpreek.

De sitewacht bij de bunkers werd onge-disciplineerd en onveilig uitgevoerd. Er waren steeds meer onterechte ziekmeldingen. Voertuigen, apparatuur en wapens werden niet goed onderhouden. Het corveewerk werd met de Franse slag gedaan. Er werd te veel bier gezopen in de kantine. Dat moest allemaal per direct anders en beter.

‘Zo niet,’ was altijd zijn over het exercitieterrein gebulderde afsluiting, ‘dan ben ik van harte bereid wat flinke douwen rond te strooien!’

Straffen waren dat, in het militaire taaltje: niet met verlof mogen, of een paar dagen zwaar arrest in het celletje achter het wachtgebouw.

Als majoor Voorthuizen klaar was met al zijn verwijten, zweeg hij even. Zijn blik liet hij dan langzaam over de zes pelotons glijden. In die seconden hoorde je, hoeveel jonge mannen er daar ook bij elkaar stonden, niets anders dan de wind en het gekras van een paar Süsslandse kraaien.

Maar dan kwam de majoor toch nog met een paar woorden die de spanning een beetje uit de lucht namen.

‘Het derde peloton gaat met verlof. Ik wens jullie een prettig verlof. Maar wee je gebeente als je daarna niet weer op tijd in de bus terug naar Rugenstein zit. Dan stuur ik de marechaussee op jullie af.’

Het was traditie dat na deze slotformule met een knipoog het met verlof gaande peloton even kort een vrolijk gejoel mocht laten horen, al stonden ze dan in de houding.

De majoor salueerde, ontving tweehonderdveertig saluten terug, en marcheerde weg, het officiersgebouw in. Het compagniesappèl was voorbij.

Eén keer had ik Voorthuizen wel degelijk van dichtbij meegemaakt, van heel dichtbij zelfs.

Op een middag, om een uur of twee, zaten we met drie radiotelefonisten bij elkaar in het stekkerhok, die van het tweede en die van het vijfde peloton, en ik van het vierde. Alle drie was het ons gelukt om met het onzinverhaaltje over onderhoud aan de appa-

raatuur onder de pelotonsdienst uit te komen. In onze betonnen kelder beneden de foerierskamer konden we er ons gemak van nemen. Voor de schijn een paar radio's en wat gereedschap op tafel, wij eromheen op de metalen stoeltjes. Benen uitgestrekt, verstrengelde handen als lui steuntje achter het hoofd. Onderuitgezakt als badgasten in Zandvoort zaten we loom wat tegen elkaar aan te praten.

De stekker van het tweede peloton, Chris Eijsbouts, was een opvallend knappe, slanke jongen uit Nijmegen. Als hij zijn baret afdeed, kwam er een altijd verzorgd ogend blond kapsel tevoorschijn, alsof hij dagelijks naar de kapper ging. Baardgroei had hij niet, zijn gezicht was meisjesachtig ongeschonden en glad. In zijn uniform leek hij meer een Hollywoodacteur die zo'n soldaat speelde dan een échte Colijn-soldaat. Als ik hem tegenkwam in de eetzaal, of als we elkaar troffen in de radiokelder, was collega-stekker Chris altijd vriendelijk en zachtaardig. Hij sprak beschaafd, zelfs een beetje bekakt Nederlands, en zijn stem klonk altijd rustig en ingetogen. Het op Rugenstein algemeen gangbare soldatengebral was hem vreemd.

Ik had het hem nooit op de man af gevraagd, maar ik wist wel zeker dat deze Chris Eijsbouts tussen de rauwe jongens van zijn peloton geen gemakkelijke diensttijd doormaakte.

Het contrast in uiterlijk tussen hem en de radiotelefonist die er die middag ook bij zat, die van het vijfde peloton, kon niet veel groter zijn. Wim Spiering had vliedun lang haar dat aan de bovenkant vertrok vanuit een al wat kalende schedel en neerhing tot over zijn schouders. Zijn magere, ingevalen gezicht zat vol mee-etters en stevige puk-

kels in allerlei tinten. Maar de meest in het oog springende ontsiering van zijn hoofd was wat je achter zijn dunne lippen te zien kreeg. Tenminste, als hij er even niet aan dacht om bij het praten of lachen zijn hand voor zijn mond te houden.

Er moest in Schiedam, waar stekker Spiering vandaan kwam, een groot tekort aan tandartsen zijn. In ieder geval bezat Wim het meest afzichtelijke gebit dat ik ooit was tegengekomen. Eigenlijk kon je in zijn geval het woord ‘gebit’ niet eens gebruiken. Er was geen tand waar te nemen in die mond. Wat daar zat waren bruine – maar vooral zwarte – kleine puntige brokjes. Wim Spiering moest zijn eten bijten en kauwen met een soort gebroken peperkorrels. Maar vooral ook met niets: een flink deel van zijn tandvlees was gewoon leeg.

Zo verschrikkelijk zag dat gebit eruit dat de durf om hem er iets over te zeggen of vragen niet op te brengen was. De mond van stekker Wim Spiering legde andere monden het zwijgen op. Ik was er natuurlijk niet bij, maar ik had het sterke vermoeden dat dit ook gold binnen het vijfde peloton, waar hij deel van uitmaakte. De wrede hardheid die nodig was om deze Schiedammer uit te schelden, te pesten of te honen met zijn gebitsramp moest ook buiten het bereik van die soldaten liggen.

Maar onbegrijpelijk genoeg was Wim Spiering geen schuchtere, stille jongen, niet iemand die de neiging had anderen te ontlopen. Hij was juist een praatgraag en blijmoedig gezelligheidsdier. In de eetzaal zag je hem tussen zijn tafelgenoten altijd het hoogste woord voeren. Geamuseerd zaten ze naar hem te luisteren.

Ook was Spiering een onvermoeibare moppentapper. Als we bij het luieren in het

stekkerhok even niets meer tegen elkaar te zeggen hadden, begon hij aan een mop. Of die een sterke clou had of een heel flauwe maakte geen verschil. Terwijl er steeds even een bedekkende hand voor zijn mond schoot, vertelde Wim de mop zo dat de humor over het hele verhaaltje werd uitgesmeerd. Bij elke zin zaten we te lachen.

Ook op dat ene moment wat later die middag.

Spiering bevond zich midden in zo’n conference en Chris Eijsbouts en ik zaten met tranen in de ogen te hikken. We hingen er op die stoeltjes slapper en lamlendiger bij dan ooit.

‘Nou, en wat dénk je?’ Dat was Wims vaste opmaat naar het slot van de mop, naar de uitsmijter, de klap op de vuurpijl. Chris en ik zetten onze oren op scherp.

Toen vloog de deur van het stekkerhok open. En stampte majoor Voorthuizen, de compagniescommandant, onze kelder binnen.

‘Zo,’ klonk zijn bulderstem door de betonnen ruimte, ‘en wat hebben we hier?’

Van de schrik verstijfd bleven we veel te lang in onze luie houding. Met gesperde ogen staarden we naar die bodybuilder met zijn snor, naar deze almachtige van de compagnie. Voorthuizen ging aan de kopse kant van de tafel staan en keek ons een voor een scherp in het gezicht.

Chris Eijsbouts werkte zich op zijn benen, Wim Spiering en ik volgden zijn voorbeeld.

‘Van de verbindingen, alle drie?’ vroeg Voorthuizen. ‘Stekkers?’

We knikten maar wat. In de houding gaan staan, salueren, ‘Jawel, majoor’ antwoorden – geen van ons dacht er op tijd aan.

‘En wat jullie hier aan het doen zijn,’ ging het verhoor op topvolume verder, ‘dat noe-

men jullie onderhoud plegen?’

Waar ik de moed vandaan haalde was me een raadsel, maar ik durfde de majoor te antwoorden. Ik wees op de spullen op de tafel.

‘We waren bezig met deze radio’s...’

‘Zo zag het er niet bepaald uit. Wie ben jij, en van welk peloton ben je?’

Met een vastzittende stem leverde ik de gevraagde gegevens.

‘En jij?’

Chris Eijsbouts ging in de houding staan en noemde zijn achternaam en peloton.

Voorthuizen wendde zich tot Wim Spiering. ‘En die ook al zo ijverig onderhoud plegende stekker nummer drie, wie mag dat zijn?’

Misschien was het een zenuwtic. Of misschien wilde Spiering met een beleefd lachje laten zien dat hij het olijke sarcasme van de majoor wel kon waarden. Hoe dan ook, hij trok even zijn lippen van elkaar. En begon toen: ‘Soldaat Spie...’

Voorthuizen liet Wim niet eens de tijd zijn naam uit te spreken.

‘Wat een gruwelijk gebit heb jij, zeg!’ Hoe hard de majoor ook al had gebruld, het kon, hoorden we, altijd nog harder. ‘Wat een kerkhof is dat!’

Wim Spiering stond te schutten met een hand voor zijn mond. Uit zijn ogen spatte de pijn van iemand die een messteek diep in zijn lijf heeft gekregen.

‘Hoe komt dat?’ wilde Voorthuizen oordovend weten.

Vanachter Spierings bevende hand kwam eerst niets, en toen een paar onduidelijke, verstikte woorden. ‘Eh, nou, door allerlei dingen, eigenlijk... Door eh... van alles. Ik eh...’

Weer brak Voorthuizen hem af. ‘Jij had

nooit goedgekeurd mogen worden! Met zo’n monsterlijk gebit ben je ongeschikt voor de dienst!’

Toen draaide hij zich met een ruk om en beende resoluut het stekkerhok uit. Zo van slag was hij kennelijk door de aanblik van Wim Spierings mond dat hij vergat ons te dreigen met straf wegens dienstverzuim.

Soms verscheen er een nieuweling op Rugenstein. Een soldaat die in zijn opleidingskazerne in Nederland aan onze compagnie was toegewezen en, na de busreis ernaartoe, zijn eerste dag beleefde op de NAVO-basis. Een nieuwe jeepchauffeur, een net gediplomeerde onderhoudsmonteur voor de Dikke DAF’s, een verse radiotelefonist. Onbeschreven bladen, die de ondoorgrondelijke soldatenetiquette van het kamp nog niet kenden.

Bij de eerste warme maaltijd in de eetzaal kon je dan overkomen wat ook mijn lot was geweest op mijn eerste dag hier, eind februari.

Om zes uur was ik met de jongens van het vierde peloton meegelopen naar het grote, hoge gebouw dat behalve voor de maaltijden ook werd gebruikt als bioscoop. Eigen bestek en drinkbeker meebrengen. In de eetzaal met een nattig plateau aansluiten in het geschreeuw en geduw van een lange rij soldaten die langs de stomende ketels schuifelde. Aan de andere kant daarvan stonden de bezwete keukenjongens die soep, aardappels, groenten en een stuk vlees voor je opschepten. Je kon zoveel dikke jus over je prak krijgen als je maar wilde. Yoghurt of vla voor toe was er ook in overvloed.

Onzeker balancerend met het volle plateau liep ik met mijn eerste Süsslandse warme maaltijd de mij nog onbekende eetzaal in.

Heel veel lange tafels met banken aan weerszijden. In een galmende herrie van harde stemmen en bestekgekleetter zaten zo'n tweehonderd jongens daar te eten. Ik was me er sterk van bewust dat zij er in dit kamp al maanden hadden op zitten, en dat een nieuw gezicht ze natuurlijk niet ontging. Schichtig speurde ik om me heen naar een vrije plaats.

Het begon dicht bij me, aan de tafels waar ik vlak langsliep: een keihard geroffel. Vanuit mijn ooghoeken zag ik dat het werd voortgebracht door jongens die waren gestopt met eten en met het handvat van hun mes in een razend ritme op het tafelblad tikten. Als een olievlek van geluid breidde het geroffel zich uit, eerst over alle tafels dicht bij mij, en successievelijk ook naar tafels verder weg van me. Op het moment dat ik een plaats had gevonden en mijn plateau neerzette, zat er in de hele zaal niemand meer te eten en deed een hele compagnie soldaten mee met het messengeroffel. Zo veel lawaai hing er nu onder het hoge plafond dat het pijn deed aan je oren.

Dat het met mijn aanwezigheid in de eetzaal te maken had, met mijn debuutmaaltijd hier, dat was me duidelijk. Maar ik had geen idee wat het massale geroffel me wilde zeggen, welke boodschap ik erin moest horen. Ik bracht een trillende lepel soep naar mijn mond, in de hoop dat als ik gewoon ging eten het geroffel vanzelf tot bedaren zou komen en iedereen weer door zou gaan met zijn aardappels en rode kool.

Was het misschien een welkom, de Colijn-ceremonie om nieuwe maten binnen te halen? Wilde het me laten weten dat ik Rugenstein vanaf nu als mijn nieuwe thuis mocht beschouwen, dat ik er vanaf nu bij hoorde? Of moest die nieuwe indringer juist

oprotten uit hun eetzaal, probeerden ze me uit hun privédomein weg te roffelen?

Terwijl het donderende lawaai alleen maar verder leek aan te zwellen, loerde ik voorzichtig om me heen. Er werd door de roffelaars niet rechtstreeks mijn kant op gekeken, maar wel met schuine blikken of even heel snel. Lachen deden ze niet, echt kwaad kijken ook niet. Hoogstens kon ik wat ongeduld op hun gezichten lezen, alsof ze zich eraan zaten te ergeren dat hun eten koud werd.

Er werd aan mijn arm geschud. Een soldaat van het vierde peloton was van zijn plaats gekomen – Sidney Pengel, wist ik later – en boog zich naar me over.

‘Hé bol, hé stekker!’ schreeuwde hij in mijn oor. ‘Je baret, man!’

Ik was er zeker van dat ik die niet meer op mijn hoofd had. Na de twee maanden militair leven van de opleiding in Harderwijk wist ik dat een baret af moest zodra je van buiten over de drempel ergens naar binnen stapte. Nee hoor, mijn baret zat, keurig in de lengte opgevouwen, onder mijn linker epaulet geschoven, zoals we dat in Harderwijk allemaal hadden gedaan.

Niet begrijpend keek ik Pengel aan. Het roffelen werd nog compacter en daverender. Zwaar onweer dreunde nu door de eetzaal.

‘Nooit je baret zo, man!’ riep Sidney wijzend op de constructie op mijn schouder, die ikzelf juist zo echt stoer en militair vond staan. ‘Alleen bollen doen dat! Doe die baret gewoon in je zak, man!’

Snel trok ik mijn baret onder de epaulet weg en proppte hem in de zak van mijn uniformbroek.

Op hetzelfde moment was het geroffel verdwenen. In alle hoeken van de grote ruimte

stopte het exact tegelijk. Terwijl iedereen weer aan het eten sloeg, meende ik het nog even te horen nagalmen.

Niet lang daarna kwam er toevallig alweer een nieuwe toevoeging uit een Nederlandse kazerne bij de compagnie. Even ongewild in de interne codes van Rugenstein als ik dat een week daarvoor nog was geweest. In de zoals altijd stampvolle eetzaal zat ik tussen een paar jongens van het vierde peloton aan de warme hap toen deze vrachtwagenchauffeur voor het eerst kwam binnenstappen. Net zo wankelend met zijn plateau en net zo onzeker zoekend naar een plaatsje als ik dat had gedaan. Zo vers was nog mijn herinnering dat ik zijn ongemak en verlegenheid scherp met hem kon meevoelen.

Maar al mijn compassie en solidariteit met deze net gearriveerde lotgenoot was in één keer verdampt toen ik zag wat ik zag. Tot mijn grote voldoening had dit groentje ook zijn baret tot een kaarsrecht reepje gevouwen. En hem, jawel, op die volslagen belachelijke en streng verboden manier op zijn schouder ondergebracht.

Misschien was ik niet de allereerste, maar dan zeker toch een van de eersten die het op een hartstochtelijk roffelen zetten. Ik roffelde fanatieker en harder dan wie dan ook om me heen, mijn mes moet deukjes in het tafelblad hebben geslagen. Het roffelen – en de betekenis daarvan te kennen – bezorgde me de verheffende sensatie dat ik een grens had weten te passeren. Dat ik nu bij de in-crowd van Rugenstein hoorde, bij de door-

knede Colijners voor wie alle ongeschreven gedragsregels van dit soldatenkamp een tweede natuur waren geworden.

Het razende gebeuk op de tafels was weer uitgestroomd over de hele eetzaal en bleef maar groeien in volume en indringendheid. Achter zijn plateau met eten was de nieuwe jongen, net als ik een week eerder, één groot vraagteken geworden. Hij wierp korte, benauwde blikken om zich heen, en keek ook een moment naar mijn tafel.

Zonder hem aan te kijken probeerde ik snel mijn gezicht de licht geërgerde komter-nog-wat-van-uitdrukking te geven die ik zelf toen ook om me heen had gezien. Ik voegde er een subtiel vals grijnsje aan toe. Nog iets harder roffelde ik door. Het voelde steeds beter om door het roffelen verbonden te zijn met al die andere roffelaars, terwijl dat in elkaar gedoken nieuwe chauffeur-tje als enige een buitengeslotene was.

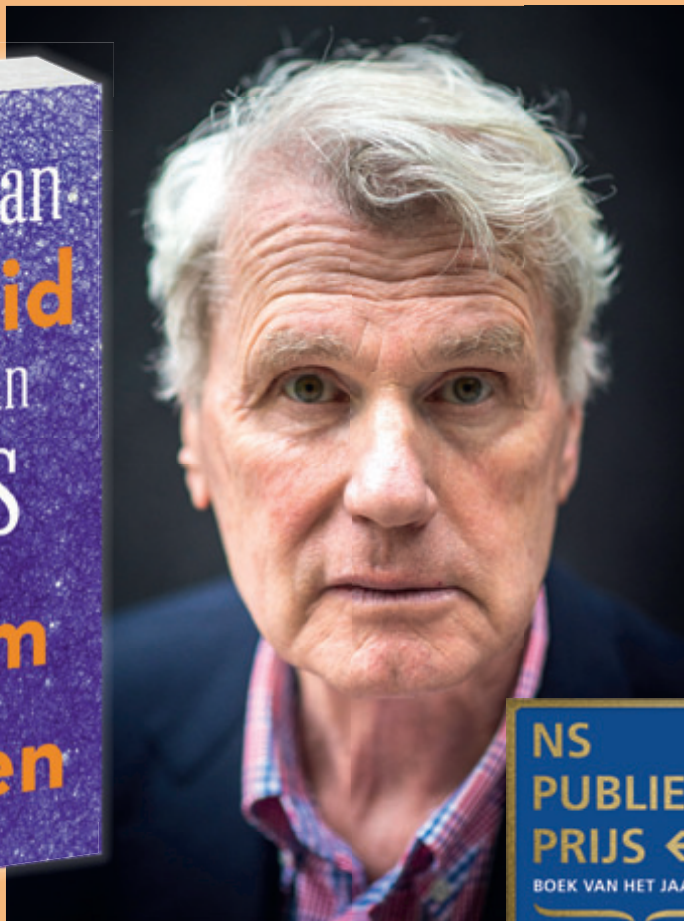
Zijn lijden duurde lang, langer dan bij mij. Maar uiteindelijk stond er ook voor hem iemand op die het niet langer kon verdragen – of zijn eten niet nog kouder wilde laten worden – en de jongen iets in zijn oor schreeuwde. De baret werd haastig uit de epaulet gerukt en in een broekzak gestopt. Op slag stopte iedereen met roffelen.

Ik natuurlijk ook. Maar ik keek al uit naar alle volgende onwetenden die, met de grote baretzonde op hun schouder, in mijn verdere diensttijd nog de eetzaal zouden komen binnenlopen.

Dit boek is reeds verschenen

ADRIAAN VAN DIS

WINNAAR NS PUBLIEKSPRIJS

‘Warmte en moed leerde Adriaan van Dis van zijn surrogaat-oma, over wie hij ontroerend en omhelzend schrijft.’ ●●●● – *NRC*

‘De zuivere Van Dis. Simpele, beeldende, doeltreffende beschrijvingen. Ritmisch, poëtisch en muzikaal.’ – *Het Parool*

TESSA LEUWSHA

Foto: © Bob Bronshoff

Tessa Leuwsha woont en werkt in Suriname. Ze schreef de meermaals genomineerde *De Parbo-blues*, *Solo, een liefde*, *Plantage wildlust* en de literaire non-fictieboeken *Fansi's stilte* en *De wilde vaart*. Op *Fansi's stilte* baseerde ze haar succesvolle en internationaal vertoonde documentaire *Moeder Suriname – Mama Sranan*. Naast haar eigen boeken schreef Tessa Leuwsha onder meer een voorwoord bij *Wij slaven van Suriname* van Anton de Kom.

BONI

Boni in het kort:

Het verhaal van de Surinaamse held Boni: wat leren we van hem over moed, verzet en het belang van het kennen van onze geschiedenis?

Rond 1730 ontvlucht een hoog-zwangere zwarte vrouw de gruwelen van de slavernij en brengt in het Surinaamse moeras haar zoon Boni ter wereld. Hij zal uitgroeien tot leider van de Marrons: ruim dertig jaar lang pleegt hij met zijn volgelingen heldhaftig verzet tegen het koloniale bewind.

Als tiener leest Tessa Leuwsha voor het eerst over deze mythische strijder in *Wij slaven van Suriname*. Vanaf dan is ze door hem geïntregeerd: wie was hij, en wat is het verhaal van zijn moedige moeder? Wat betekenden zijn daden toen en nu, hoe werkt zijn nalatenschap door in haar eigen leven? Tessa Leuwsha reist door Suriname en zoekt naar Boni's wortels in Ghana, ze spit door de schaarse archieven en put rijkelijk uit orale geschiedenis. Gebaseerd op feiten en ondersteund door haar sprankelende literaire verbeeldingskracht herschept ze de Surinaamse vrijheidsstrijder Boni als mens van vlees en bloed.

DE RECONSTRUCTIE
VAN HET LEVEN VAN DE
HELDHAFTIGE BONI

Het opperhoofd Bonni. [...]. In hem verenigen zich de kracht en moed van de jaguar met de slanke vlugheid van onze herten.

– Anton de Kom in *Wij slaven van Suriname*

1

AMSTERDAM, 1986

Wanneer las ik voor het eerst over Boni? Ik zat op de middelbare school in Amsterdam, vlak bij het Museumplein, een school die bestond uit twee panden aan weerszijden van een straat. Het ene gebouw oogde als een voormalig herenhuis, de voorname kamers heringericht als klaslokaal, in het andere gebouw lagen de lokalen aan sombere gangen.

Die dag miezerde het. Na mijn laatste les stond ik te dralen bij mijn fiets, toen een vriend op me afstapte. Hij was kort van stuk en tamelijk dun en hield zijn schouders licht voorovergebogen, fijne regendruppels glinsterden als dauw op de koepel van zijn kroeshaar. ‘Hier, dit is echt iets voor jou.’ Hij drukte een boek in mijn handen en liep haastig het fietsenhok weer uit. Hij zat niet bij ons op school, maar kwam soms op onze school buurten om ervrienden op te zoeken, zoals ik. Wij maakten deel uit van een maakten deel uit van een groep migrantenkinderen, met ouders uit Suriname, ik de enige met een Nederlandse moeder. Op onze school waren dat vijf, soms zes leerlingen, die ik De Kliek noemde. Onze ouders hadden bewust voor deze school gekozen, alsof de locatie alleen al, tussen het Rijksmuseum en het Concertgebouw, kon bijdragen aan ons aanzien. Mijn vriend zat om vermoedelijk dezelfde reden op een school niet ver van de mijne. Het omslag van het boek stelde me teleur. Zwart, met bovenaan in vierkante witte letters de naam van de

schrijver, A. De Kom (hoezo geen voor-naam?), en telkens op een aparte regel de vier woorden waaruit de titel bestond: *Wij slaven van Suriname*. Door die regels vlamden oranje en rode strepen, alsof de letters in brand stonden. Op de foto was de afro van de auteur keurig in model gebracht, en hij keek glimlachend naar iets dat zich buiten beeld bevond.

Ik sloeg het boek open, begon te lezen en liet na zo'n vijf bladzijden mijn schoolrugzak op de grond glijden. Ik had altijd al interesse gehad in geschiedenis, mijn vriend wist dat. Het taalgebruik was gedateerd, de eerste druk uit 1934, maar het leek alsof De Kom speciaal tot mij sprak. Onze ouders hadden ons stilzwijgend geleerd om onderwerpen als slavernij en kolonialisme in te slikken, bang voor een boemerangeffect: het opwekken van irritatie en zelfs haat. Mijn vader zei zelfs helemaal nooit iets over Suriname. Hij liet anderen voor zich spreken, had in de staanders van mijn moeders boekenkast vol Nederlandstalige romans twee buttons geprikt, de een met een foto van Martin Luther King en de andere met Malcolm X. Maar zij waren Afro-Amerikanen. Anton de Kom, wiens vader in slavernij was geboren, las ik later, was ook een zwarte man. Hij scheef in het Nederlands en over Suriname en wond nergens doekjes om.

Hoe lang stond ik niet in dat fietsenhok? Mijn handen en voeten raakten verstijfd van de kou en in mijn hoofd ging een roldeur omhoog, die tot dan toe potdicht was geweest.

‘Hee, wat doe jij nog hier?’ Een jongen en

zijn vriendinnetje stormden giechelend het fietsenhok binnen en ze namen me ongeduldig op. ‘Wat doen jullie hier?’ kaatste ik terug. Ik klapte het boek dicht en stopte het in mijn rugzak.

Het was taaie kost, ik deed er twee weken over om *Wij slaven van Suriname* te lezen. Daarna gaf ik het boek zorgvuldig verpakt in een plastic tasje terug aan mijn vriend. ‘En?’ vroeg hij op zijn zachte, schuchtere toon. Ik knikte alleen maar met mijn ogen halfgesloten, zoals ik deed wanneer ik naar goede muziek luisterde. Het boek was van zijn moeder, vertelde hij, ze had in Suriname in de zorg gewerkt en deed in Nederland hetzelfde. In Suriname had ze te weinig verdiend om van te kunnen leven.

We spraken een keer af. Mijn vriend las mij zijn favoriete fragmenten voor en toen het mijn beurt was, zocht ik de bladzijde over Boni op:

HET OPPERHOOFD BONNI

In zijn aderen vloei­de het bloed der blanken. Hij is niet in slav­ernij gebo­ren, hij heeft de ketenen nooit gedragen der knechtschap en niemand dorst in zijn huid het brandmerk zengen van de meester.

Hij was opgegroeid in de wildernis en verstond ieder teken der geheimzinnige zwijgende taal van het oerwoud.

In hem verenigden zich de kracht en moed van de jaguar met de slanke vlugheid van onze herten.

Maar bovenal was zijn karakter gekenmerkt door diezelfde edele trots, die wij terugvinden bij zijn moeder.

Hij schoot in de lach, en al had ik de woorden eerder ingedronken, ik nu ook. Slanke vlugheid, edele trots. Hoe oud waren we? Zeventien, achttien? Er zat iets nerveus in ons lachen om de dicht­erlijke beschrijvingen, die we zelden hoorden over mensen van kleur, zoals wij.

Pas toen ik de schoolbanken al jaren was ontgroeid, trof ik iets dergelijks aan in een boek van de Caribische schrijver V.S. Naipaul, een kind van arme arbeiders uit India. Naipaul verbaast zich tijdens een bioscoopbezoek op zijn geboorte-eiland Trinidad over het publiek, dat keihard lacht bij verdrietige scènes, en hij meent hierin een overlevingsstrategie te herkennen: wie hardheid heeft ondergaan, weet de wereld alleen met hardheid tegemoet te treden, houdt een zachte kant diep verborgen. Wat later ook pas tot me zou doordringen was dat De Kom Boni bewust een positief imago had verleend, niet langer alleen de schurk.

Maar ik lachte die dag ook om de zin: *In zijn aderen vloei­de het bloed der blanken*. Boni was zoals ik een ‘halfbloed’ (het woord halfhad me altijd gestoken) en ik sloot het opper­hoofd voorgoed in mijn hart.

2

SURINAME, JANUARI 2022

De houten boot waarin mijn man en ik zitten heeft geen dak. Onze bootsman, een zwampvisser, draagt tegen de felle zon een hoed, die zijn nek bedekt, en een doek over zijn neus en mond. Wij hebben petten op. We varen in een kanaal, dat voormalige plantages langs de rivier verbindt met de

achterliggende zwamp en dat vroeger werd gebruikt voor de afvoer van balen suiker en koffie. Het kanaal eindigt bij een opgeworpen dam, waar de boot vaart mindert en we uitstappen. Omringd door het hoog zingende geluid van cicaden, beklimmen we de helling over speciaal hiervoor aangelegde dwarslatten en onze laarzen raken onder de modder. De zwampvisser stuurt ondertussen de boot behendig achteruit en jaagt die met loeiende motor zo ver mogelijk de sleephelling op. Zo goed en kwaad als het op de glibberige latten gaat, duwen we het vaartuig naar de top, springen er weer in en zoeven aan de andere kant omlaag, de Lotusvallei in. Vanuit de boot kijken we naar de lotusbloemen, hoog op hun stengels, en naar zwevende libellen boven het wateroppervlak. De zwamp straalt ook een zekere schoonheid uit, maar zodra het geloei van de motor afneemt, zoemen muskieten in mijn oren. Domme kamikaze-muggen, die weigeren op te vliegen als ik mijn arm beweeg en die fel steken. In deze grillige wetlands probeer ik iets te ervaren van hoe het moet zijn om hier tientallen jaren te overleven.

Er is nog geen document gevonden dat de ervaringen, het zwoegen en lijden en ook het hopen en streven, beschrijft vanuit het perspectief van een slaafgemaakte in Suriname. Wel bestaan er registers, logboeken, verslagen, scheepjournaals en testamenten, waarin zwarte mensen staan genoteerd in termen van aankoop, verkoop, marteling, dood en erfenis. Voornamelijk in cijfers en getallen dus.

Die 'officiële' bronnen vertellen het volgende levensverhaal van Boni. Na zijn geboorte rond 1730, als kind van zijn slaafgemaakte moeder en vermoedelijk een witte

plantagehouder, groeide Boni op in een marronkamp, geleid door Asikan Sylvester. Marron is de geuzennaam voor een nazaat van gevluchte plantageslaven. Sylvester die bij zijn vlucht van de plantage gebruik had weten te maken van de ontstane verwarring in de kolonie na een aanval door de Fransen, had zijn marronkamp gesticht in het moerasgebied aan de kust. Boni moet er met zijn lichtkleurige huid zijn opgevallen en over leiderschapskwaliteiten hebben beschikt. In de achttiende eeuw werden slaafgemaakten uit verschillende delen van Afrika aangevoerd en ze spraken verschillende talen. Rond zijn vijfendertigste levensjaar nam Boni het gezag van Sylvester over. Het Nederlandse bewind had het bestuur over Suriname weer stevig in handen en de jacht op gevluchte slaafgemaakten opgevoerd. Vanuit het Nederlands oogpunt gezien, vormden Marrons niet alleen een schadepost op de begroting vanwege het verlies aan gratis arbeid, ook waren ze een directe bedreiging voor de veiligheid. Marrons overvielen plantages om wapens en voedsel te stelen en om slaafgemaakten te bevrijden. In 1769 wisten koloniale soldaten Sylvester gevangen te nemen, die in Paramaribo wordt gedood en zijn hoofd op een stok in Fort Zeelandia tentoongesteld, als waarschuwing voor de slavenbevolking. De Boni's trekken steeds dieper het moerasgebied in, totdat Boni besluit om midden in het zwampgebied een fort te bouwen.

Fort Buku bestond uit een wal van houten palen, gunstig gelegen op een moeraseland met slechts één duidelijk toegangspad. Het pad lag in de regentijd onder water, wanneer het moerasmeer buiten zijn oevers dreigde te raken, en het was alleen in de droge tijd toegankelijk. Vanuit het fort pleegde

Boni verschillende aanvallen, waarbij steeds meer Afrikanen zich bij hem aansloten. De vernietiging van Fort Buku begon voor het Nederlandse bewind prioriteit te worden. Daarom versterkte gouverneur Jan Nepveu, de hoogste gezaghebber in de kolonie, in 1772 het leger met het speciaal opgerichte 'Neeger Vrijcorps', ook Korps Zwarte Jagers genoemd: slaafgemaakten die werden ingezet om Marrons op te sporen en terug te brengen naar hun eigenaar. In ruil voor hun diensttijd werden de Zwarte Jagers de vrijheid toegezegd. Twee jaar eerder had Nepveu een soortgelijk experiment gelanceerd, het 'Corps vrije neegers en mulatten'. Het gouvernement had vrije zwarte mannen en kleurlingen verplicht om hieraan deel te nemen, maar de groep was maar klein en niet bepaald gemotiveerd.

Bij het 'Neeger Vrijcorps' lag dat anders. Het gouvernement kocht slaafgemaakten op van hun eigenaren die dit niet mochten weigeren. De Zwarte Jagers waren aanzienlijk beter bestand tegen de ontberingen van het oerwoud dan de witte soldaten. Op 20 september 1772 kwam Fort Buku na een langdurige belegering ten val. Boni wist met een deel van zijn mensen verder naar het oosten te vluchtten en zich snel te hergroeperen. Een jaar later stelde Nederland de bekende kolonel Louis Fourgeoud aan om de Marrons op te sporen en uit te schakelen. Fourgeoud vond in Boni met zijn guerrillaleger een geduchte tegenstander, maar hij weet de Boni's over de grensrivier Marowijne naar het buurland Frans-Guyana te verdrijven. Boni strijkt uiteindelijk neer in het zuidelijke gebied rond de Lawarivier, een zijtak van de Marowijne, en omdat de Fransen onvoldoende middelen hebben om hen te bestrijden, laten ze de Boni's ongemoeid.

De Boni's zetten hun vrijheidsstrijd voort met aanvallen in het oostelijk deel van Suriname.

Met de marronstam die al in het grensgebied woonde, de Okanisi, ook Aukaners of Ndyuka genoemd, waren de banden aanvankelijk vriendschappelijk. Het koloniale bewind had al in 1760 vrede met de Okanisi gesloten in een poging de orde in de kolonie te herstellen en het vertrouwen van de planters te herwinnen. De planters waren ernstig ontevreden geraakt, omdat hun verplichte bijdrage aan de defensiekosten van de kolonie weinig leek op te leveren. Hoewel Boni tot drie keer toe trachtte om een wapenstilstand te verkrijgen, had het gouvernement zijn verzoek telkens geweigerd. Een jaar voor Boni's dood ondernam zijn zoon Agosoe een laatste poging, maar de wapenstilstand had slechts twee weken geduurd. De toenmalige gouverneur De Frederici, die nog als luitenant betrokken was geweest bij de belegering van Fort Buku, koos voor een andere tactiek. Met een aloude verdeel en heers-politiek had hij de Boni's en de Okanisi tegen elkaar op weten te zetten. Voor de Okanisi betekende de komst van de Boni's, met wie geen vrede was gesloten en die nog altijd achtervolgd werden, immers ook een bedreiging voor de rust in het gebied. Het gouvernement maakte hier handig gebruik van door een prijs op Boni's hoofd uit te loven. Op 19 februari 1793 werd Boni gedood door Bambi Kukudyaku, opperhoofd van de Okanisi.

De geschreven witte bronnen beschrijven Boni voornamelijk als een rebel, als een opstandeling en vormen daarmee ons beeld over hem. Ze vertellen vrijwel niets over zijn persoonlijkheid en over de rol van zijn moeder en haar invloed op hem. Hoe zit het met

een andere werkelijkheid, die van overlevingen, voorouderlijke ervaringen, mythen en legenden? Die vertellingen leven onder Surinaamse Marrons, nakomelingen van gevluchte slaafgemaakten. Hier, in zijn geboorteland Suriname, zien zij en andere Surinamers Boni eerder als een heilige, als iemand die over bijzondere gaven beschikte. En hoe worden in Afrika, in een land als Ghana verhalen over de slavernij verteld? Ik ontdekte dat aan de westkust van Afrika, in het huidige Ivoorkust en Ghana, de naam Boni nog altijd toebehoort aan een voornaam familie, die eeuwen teruggaat en nog steeds respect geniet.

Tussen een weergave van Boni als rebel en als heilige, tussen archief en vertelling, gaapt een groot gat.

Hoewel Boni bijna dertig jaar verzet pleegde tegen het koloniale bewind, ook wel de Boni-oorlogen genoemd, ruwweg verdeeld in een periode voor en na de val van Fort Buku, is hij in Nederland weinig bekend. Ik wil

meer over zijn leven weten dan wat in koloniale bronnen over hem bewaard is gebleven en waaruit een eenzijdig beeld is ontstaan. Welke uitwerking hebben zijn daden gehad op zijn nazaten, nog altijd Boni genoemd, of Aluku naar een van zijn medestanders, en op mensen in het algemeen? Wat betekent Boni's nalatenschap? Wat heeft hij met zijn verzetsdaden teweeg gebracht? Hoe belangrijk was en is Boni voor de Surinaamse identiteit, en in het algemeen als symbool van verzet? En hoe belangrijk is hij voor mij? Gebaseerd op feiten en vanuit herkenbare emoties en gevoelens, wil ik hem herscheppen, als een mens van vlees en bloed en zijn verhaal invoelbaar maken. Boni's verhaal kan me mogelijk ook meer vertellen over wie ik ben, als kind van dit land.

We varen een tijd door in de brakke geur van het water en keren dan weer om.

Dit boek verschijnt in mei

Een persoonlijke zoektocht naar het belang van zachte krachten in een harde oorlog

‘Een hoopvol boek.’ •••• NRC

**‘Een indringend boek over hardheid, dat jou als lezer
toch ook weet te verzachten.’ - EVA**

FALUN ELLIE KOOS

Foto: © Wouter le Duc

Falun Ellie Koos (1992) is schrijver en filmmaker. Hen studeerde af in Writing for Performance aan de HKU. Koos won in 2022 de Joost Zwagerman Essayprijs met het essay 'Bruiklener' en in 2023 ontving Koos een C.C.S. Cronestipendium voor beloftevolle auteurs van de gemeente Utrecht. Hen schreef en regisseerde de korte film *De vloer is lava*, die werd genomineerd voor Rialto For Short. *Rouwdouwers* is Falun Ellie Koos' debuutroman.

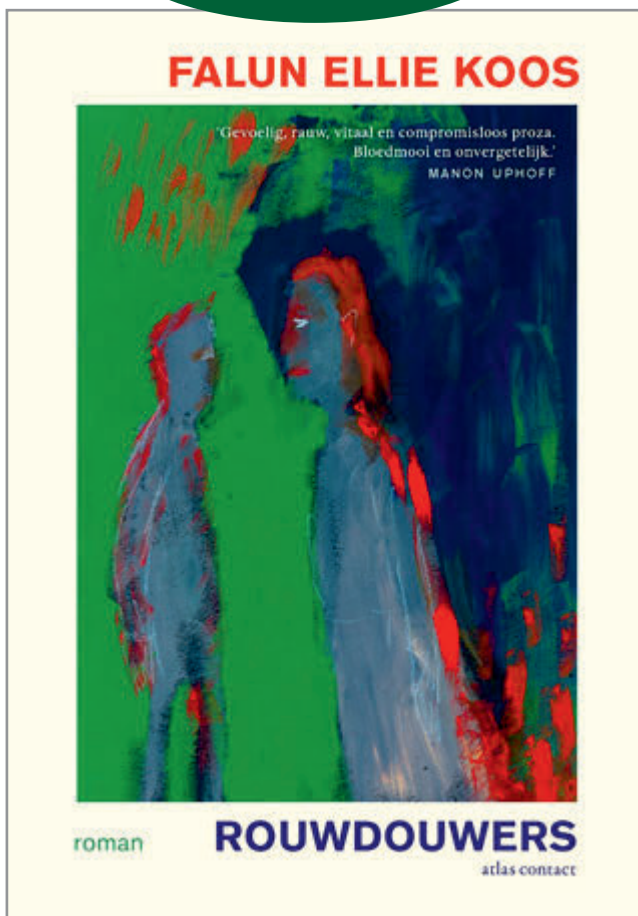
ROUWDOUWERS

Rouwdouwers in het kort:

Ada is samen met haar broer Broos opgegroeid in de stacaravan van hun vader, een verbitterde hovenier die recht wilde schoppen wat door moedervingers krom was geaaid. Hij prentte zijn kinderen in dat de wereld keihard is en dat ze zich er tegen moeten wapenen. Dit staat diep in Ada's ruggengraat gekerfd, al heeft ze geen contact meer met haar vader en broer. Nu ze haar leven als gedesillusioneerde kunststudent de rug toe heeft gekeerd en naar Galicia is vertrokken om hout te hakken met een man waar ze geen taal mee deelt, dringt haar broer zich met elke bijlslag sterker aan haar op: hij is de enige wiens lichaam dezelfde herinneringen draagt, zijn spieren hebben dezelfde reflexen. Toch kennen ze elkaar niet meer.

Rouwdouwers gaat over zinken of zwemmen, buigen of barsten. Falun Ellie Koos smijt alle pijn en ellende eerst met precisie tegen de muur, om er vervolgens vol liefde en mededogen naar te kijken. Met een uitgebeende stijl en groot psychologisch inzicht toont Koos de ambivalente aard van de mens.

LONGLIST
LIBRIS
LITERATUUR PRIJS

‘Koos kan er wat van, sleurt je het verhaal binnen en houdt je gekluisterd. De roman heeft een knappe opbouw en een onthutsend, ontroerend slot.’ ●●●● – NRC

ROUWDOUWERS

Ik kwam geluidloos uit onze moeder gebarsten. Dat is bijzonder. De meeste baby's komen jankend ter wereld. Rood aangelopen moord en brand krijsend. Dikwijls gelijk moeders schoot volschijtend. Ik niet. Ik had dan wel een rooie kop maar ik hield hem dicht. Ik weet dit omdat onze vader er te pas en te onpas over begon. Dat ik niet jankte. Het werd mijn ontstaansgeschiedenis:

Jankte Niet.

Jij wel. Dat weet ik omdat jouw geboorte mijn eerste herinnering is. Onze ouders waren toen net twintig en al kreupel, zoals dat gaat met werkpaarden, maar er moest een tweede komen want van een enig kind kon alleen een verwend nest worden.

Dat is jouw ontstaansgeschiedenis. Jij bestaat omdat ik besta. En dat onze vader eigenlijk een zoon wilde zal ook wel hebben meegespeeld. Maar daar bleek al meteen niet veel van terecht te komen. Je kwam hysterisch ter aarde: je gilde als een biggetje voetje voor voetje door een vleesmolen. Ik hoorde je eerder dan dat ik je zag terwijl ik met piepende gympen achter pa aan struikelde. Hij trok me aan mijn onderarm door de linoleumgangen van het ziekenhuis. (Wat mis ik het soms om klein te zijn en door een standvastige volwassene meegetrokken te worden. Zonder dat het je wat aangaat waar naartoe. Je gewoon een lamme arm laten trekken. Het bestaat niet meer.) Het rook in de kamer naar zweet en bloed en dier. Onze moeder had natte wangen en glimlachte. Jij zat verstopt in een

blauwe deken, ik zag alleen je neus. Ze gaf je voorzichtig aan pa, die je op zijn armen hield en je mager vond. Hij zei dat ik veel steviger was als baby, en dat ik dus niet had gejangt. Onze moeder zei dat dit klopte, maar dat mijn vader wel huilde toen ik ter wereld kwam. Dat de zusters haar achteraf hadden verteld dat hij urenlang rusteloos door de ziekenhuisgangen ijsbeerde. Op zijn leren klompen, een spoor van modderstukjes in de vorm van de kruisjes in zijn zoolprofiel achter zich aan. Toen de zusters hem kwamen vertellen dat hij een dochter had zakte hij op zijn hurken, stopte zijn gezicht in zijn handen en huilde.

'Ja, ja,' zei pa en gaf jou weer terug aan onze moeder. Je was met schrille, lange halen aan het janken en onze vader trok er strak van. Ik keek naar hem zoals hij daar stond. Stijf naast het bed. Ik kon niet geloven dat hij ooit in zijn leven gehuild had. Hij had een gezicht alsof iemand hem met een schroef in de vuist in een stuk hout had gekerfd. Onze moeder had juist nauwelijks lijnen. Ze was rond en zacht en rozig. Als een waterverfvlek per ongeluk op een papier gelekt. Steeds vager en bleker.

★

Ik word wakker maar ik hou mijn ogen dicht. Ik ben dan nog even niets, niets en nergens. Een klein moment maar. Dan begin ik iets te worden. Ik kom bij elkaar in mijn lijf, dat eerste en enige echte huis. Ik ga met mijn tong langs de binnenkant van

mijn stukgebeten wangen. Ik duw mijn ellebogen in mijn matras.

Voor ik mijn ogen open voelt het bed waar in ik lig altijd als het matrasje waar ik op sliep in de stacaravan. Alsof ik daar zo diep in ben verzonken dat ik er nooit meer helemaal uit wegkom.

Ik herinner me nog precies ieder stofdeeltje van de slaapkamer die we met zijn drieën deelden. Jij en pa deelden de twijfelaar met een muur van kussens tussen jullie in. Want een vader die het bed deelde met zijn zoon dat kon eigenlijk niet, maar een vader in bed met zijn dochter zou nog veel erger zijn. Dus ik lag op een klam, koud matras op de grond naast het bed. Naarmate ik ouder werd drukten mijn heupen steeds pijnlijker in het schuimrubber. Het matras lag dicht naast de twijfelaar aan jouw kant, het verst van de deur. Kon ik niet slapen dan pakte ik de spiraalbodem vast. Als jij je gewicht dan op een bepaalde manier verplaatste werden mijn vingers er zowat afgesneden. Ze verloren al het gevoel en pas wanneer je weer anders ging liggen kon ik ze naar me terugtrekken. Tegen mijn borst geklemd gingen ze branden en bonken, kwamen onder hevig verzet weer tot leven.

Als we 's ochtends wakker werden was onze vader nog buiten westen. We hoefden niet stil te doen tijdens het opstaan. Zijn slaap was massief. Als hij per ongeluk over je heen in slaap zou storten zou je gespartel hem niet wekken. Toch slopen we. Jij zo snel mogelijk de kamer uit, alsof blijven erom vragen was. Maar ik hurkte soms even heel stil aan zijn kant van het bed en bekeek hem van heel dichtbij. Zijn hete adem was bedwelmend en zijn roodverbrande huid gloeide van de zon waar hij de dag ervoor in had gewerkt. Je kon de hitte voelen smeulen

zonder hem aan te raken. Op zijn rechterschouder stond in dikke blokletters mijn naam: ada. De inkt door het vele zonlicht toen al blauw uitgeslagen. Op zijn linker stond die van jou: broos. Maar de mijne stond er twee jaar eerder. De haren op zijn arm waren zo blond dat ze bijna wit leken en fel afstaken tegen het broeiende rood. Als hij wakker was, kwam ik zelden dicht bij hem in de buurt. Als hij zich in de caravan bevond dan waren wij meestal buiten. Moest ik plassen en stond hij toevallig in de keuken, dan schoot ik zo snel en plat mogelijk langs hem heen met mijn blik gericht op mijn voeten. Het was zo krap dat onze kleren elkaar dan wel raakten. Een huiverige seconde lang.

Als hij zo sliep en ik bij hem zat, voelde ik de aandrang om mijn mond op zijn hete huid te drukken. De witte haren zouden mijn lippen prikken terwijl ik ze plat tegen de huid dwong en de huid zou warm en rustig onder mijn aanraking blijven.

Ik merkte altijd pas hoe benauwd het in de kleine slaapkamer door onze drie lijven was geworden als ik je naar de andere kamer volgde. In de rechthoekige kamer die zowel keuken als woonvertrek was kon je je kont niet keren. (Als pa ons op vrijdagavond bij onze moeder kwam ophalen mompelde hij vaak 'Kom, naar de schoenendoos', een sjekkie tussen zijn lippen geperst. Zijn versnellingspook in een wurggreep.) De vloer bewoog mee onder het lopen, net als de muren die meeveerden als je je hand er plat tegenaan drukte. Een bunker van bordkarton. 's Morgens altijd brood met heel veel hagelslag, zodat een groot deel tijdens het eten van de boterham op mijn bord regende en ik de chocolade met een natte vinger op kon deppen.

Soms werd de zoete, zachte smaak scherp afgesneden door een bitter vuurtje dat een gat in mijn tong brandde. Dan was er een draadje van pa's sjek tussen de hagelslag beland. Opruimen, dat gebeurde alleen als het niet anders meer kon, en pa draaide zijn sjekkies boven dezelfde borden als waar wij van aten. Even was ik daarna op mijn hoede, bij iedere vinger bang voor de rotte draadjes. Tot ik het weer vergat en het gemeene bijten me overviel. Wanneer het jou overkwam begon je te janken met je tong als een slak uit je mond, bezaaid met slijmerige stukjes chocolade. Met mijn mouw veegde ik dan je tong af en noemde je een monngool.

★

Ik doe mijn ogen open. Het is te donker om iets te zien maar ik weet dat ik niet op het matrasje op de grond lig, niet in de stacaravan ben. Ik lig in een smal bed. De muur waar het bed tegenaan geschoven is, bestaat uit ruwe brokken natuursteen. Ik schaaf er soms een arm of been aan als ik in mijn slaap iets van me afschop. De groene cijfers op de wekker naast mijn bed staan op vijf voor zes. Ik stap uit bed en kleed me in het donker aan. Mijn kleren zijn vochtig en koud van de nacht. De haren op mijn huid komen protesterend overeind.

Ik verlaat de kamer. Ik zet mijn voeten zacht op het ruwe hout van de vloer terwijl ik loop. Heel rustig, eerst de hak. Dan langzaam maar zonder haperen rollen tot de bal van de voet, dan de tenen. Dat is het echte sluipen. Op je tenen ben je helemaal niet stil. Ik daal op de tast de krakende trap af.

Molina slaapt nog. Anders zou ik hem wel horen. Het huis is zo gehorig dat alle gelui-

den die hij maakt zowel direct achter de dichtstbijzijnde muur, als ver weg en onbestemd lijken. Nu ben ik de enige die het huis doet kreunen.

In de keuken zoemen alleen de vliegen rond de lamp die ikaanklik. Het huis vervalt in een oud zwijgen wanneer ik met bewegen stop. Mijn voeten zuigen de kou van de stenen vloer in zich op. Het kruipt al naar mijn enkels.

Ik trek mijn waterdichte werkschoenen aan. Ze zijn van mij geworden omdat iemand ze heeft achtergelaten. Zo staat er wel meer onbestemd schoeisel. Er liggen ook truien, leggings, regenjassen. Dit huis bestaat uit gevonden voorwerpen, schimmen van mensen wier gezicht ik niet ken. De schoenen zijn van leer en me maar één maat te klein. Ik trek mijn tenen in en knoop ze stevig dicht.

Ik doe een klamme regenjas aan en hang de hondenriemen om mijn nek. Ik pak de bak met fruitschillen uit het raamkozijn en trek de zware houten keukendeur open. De zon komt al op. De lucht is nog donkerpaars en er hangt een dikke nevel boven het hoge gras. Ik ploeg erdoorheen naar de hooizolder, waar geen hooi ligt opgeslagen, maar op de begane, onverharde grond slapen de schapen met Bella en Lutien als beschermers. Ik hoor de honden al piepen als ik de deur nader. Ik til de zware balk die de deur op slot houdt van de deurpost en Bella valt naar buiten tegen me aan. Ook Lutien komt uit de zwarte deuropening tevoorschijn. 'Buenos dias,' zeg ik. Ik ga ervan uit dat de honden net als Molina alleen Spaans verstaan.

Ze draaien uitzinnig om me heen en bibberen van dankbaarheid. Bella komt tot mijn knieën, ze heeft een glanzende zwart

en karamelkleurige vacht en kijkt me sme-kend aan. Ze is onweerstaanbaar en ze weet het.

Lutien is een mannennaam, maar ze is ook een vrouwtje. Ze is iets groter dan Bella. Haar vacht was ooit vast wit maar nu flets, viezig geel. Ze heeft de kop van een ijsbeer. Haar ogen glimmen als zwarte zeepbellen.

Bella springt tegen me op. Ik pak haar kop vast in mijn handen, strijk met mijn duimen over haar oren zo zacht als konijn. Lutien leunt wat rustiger tegen me aan. Ik voel haar warmte tegen mijn been. Ik laat Bella met één hand los en wrijf over de flank van Lutien. Haar korte, ruwe vacht kietelt mijn handpalm. Bella duwt haar kop ertussen. Ze wil niet delen. Ik loop de hooizolder in, waardoor Lutien bijna omvalt. De schapen staan geduldig te wachten tot het gedoe klaar is. Ze zullen niet naar buiten komen voor de honden en ik weg zijn. Er zijn ook drie kippen. Ik kiep de bak met fruitschillen voor ze om. Ze beginnen pas te scharrelen wanneer ik een stap achteruit doe en houden me in de gaten met hun dinosaurusogen.

Ik eet veel fruit zodat ze wat te pikken hebben. Geld uitgeven aan diervoer doet Molina niet, de honden uitgezonderd, omdat zij ervoor werken.

De schapen zijn *free grass machinas*, de kippen (*the kitchens*) zijn gft-bakken. Bella blaft ongeduldig terwijl ik twee eieren uit het hooi raap. Ik leg ze voorzichtig in de lege schillenbak en zet die naast de deur. 'Zo, *vamano!*'

Lutien en Bella springen blij voor me uit. We ploeteren door het natte gras en steken het bruggetje de rivier over die ons terrein van het bos scheidt. De honden lopen voor me uit met hun neuzen laag bij de grond.

Soms staan ze stil en kijken of ik nog wel volg. Ik volg nog. Ik heb nooit honden gehad maar ze bevallen me. Ze willen dat je een geruststelling bent. Zo voorspelbaar als een boom.

De hondenriemen zwiepen loom tegen me aan tijdens het lopen. Ik lijn de honden niet aan, ze luisteren goed. Toch blaft Molina ze met harde bevelen af, wat ze ook doen. Hij gaat nooit met ze wandelen. Hij besteedt eigenlijk nauwelijks aandacht aan ze maar ze volgen hem overal en verkiezen zijn aanwezigheid boven de mijne.

We stampen omhoog de berg op. Het ruikt aards, vochtig, rottend. Ik kijk naar de grond en zet grote stappen. Mijn beenspieren branden. Mijn regenjas plakt tegen het zweet in mijn nek. De lucht voelt scherp en koud in mijn longen.

Halverwege de berg is een klein, vlak plateau. Daar stop ik altijd. De honden weten het en staan te wachten. Ik doe mijn regenjas uit, leg hem op de natte grond en ga zitten. Terwijl mijn ademhaling weer rustig wordt, kijk ik naar beneden. Naar de vallei en de bergkom waar we wonen. Het veld ziet er kwetsbaar uit tussen de donkere bomen. De bramen aan de randen vreten ons op als ze de kans krijgen, we hakken ze met geweld terug. Behalve het huis waar we wonen staat op het veld ook de hooizolder, en Molina's schuur. Er is ook nog een klein gebouwtje, niet meer dan een afdakje eigenlijk. Dat is de badkamer. Zo gepositioneerd dat je er vanuit het huis alleen de achtermuur van ziet. De voorkant is open. Er is geen warm water en het toilet is eigenlijk gewoon een gat naar de beerput met een wc-bril erop. Als ik sta te koukleumen onder de douche kijk ik uit op het veld en de bosrand, soms blaait er een schaap naar me.

Vanaf mijn plek op het plateau is het allemaal speelgoed. Ik kijk naar de schaduw aan de overkant, die langzaam door de zon van de berg geduwd wordt. Mijn zweet koelt af en ik ril, verlang ernaar om aan de overkant te zijn. Zodat de zon mijn koude zweet als dauw op bast kan verdampen. Bella legt haar modderige voorpoten op mijn broek en kijkt me met donkere ogen aan. Ik druk mijn lippen tegen haar vacht. Lutien zit verderop te poepen.

Wat doe ik hier, zou jij je afvragen. Ik ben met de noorderzon vertrokken. Ik ging *even* sigaretten halen. Tot nooit weer ziens. Er zijn denk ik maar een handvol mensen op de wereld bij wie dat een verstoring in het leven heeft veroorzaakt – daar reken ik jou niet toe, ik sprak je al bijna nooit en je zal me niet missen – dus ik voel me er niet al te rot over.

Een van de mensen van wie ik de gemiste oproepen nog af en toe van mijn scherm veeg, is Frédérique. Ik heb het aan haar te

danken dat ik hier nu ben, zoals ik wel meer aan haar te danken heb: studie, woonplek, alles. En dat weet ze donders goed. We waren huisgenoten. Haar vader is regisseur, beeldend kunstenaar en curator, haar moeder was schilder, net als zij zelf, al laat Frédérique zich niet tot één discipline beperken. Allebei haar ouders zijn groot in ‘het wereldje’, zoals ze het zelf noemt. Waarmee ze volgens mij gewoon bedoelt: de wereld.

Ze introduceerde me vaak als een *outsider-artist opgegroeid in een trailerpark*, met haar arm om me heen geslagen alsof ik een interessante rommelmarktvondst was.

Haar kamerdeur stond altijd wijd open. Ik bekeek haar soms vanuit de deuropening wanneer ze sliep in haar grote bed. Diagonaal op haar buik over het matras uitgespreid. Haar deken in de hoek getrappeld.

Dit boek is reeds verschenen

**'De "coup" is ineens een stuk minder
overdrachtelijk.' - De Correspondent**

**'Overtuigend. Doet soms je
mond openvallen.' - Trouw**

**Financial Times
'Best Books of 2024'**

**'Onthutsend boek.'
- De Volkskrant**

JEAN-NOËL ORENGO

Foto: © Paga

De boeken van Jean-Noël Orengo (Parijs, 1975) werden eerder bekroond met de Prix de Flore. *De ongelukkige liefde van de Führer* is zijn vijfde roman en stond op de shortlist voor de Prix Goncourt 2024, was genomineerd voor de Prix Interallié en de Prix de l'Académie française en betekent zijn internationale doorbraak.

DE ONGELUKKIGE LIEFDE VAN DE FÜHRER

FICTIE IS VERLEIDELIJKER
DAN DE WAARHEID

De ongelukkige liefde van de Führer in het kort:

Albert Speer, Hitlers lievelings-architect en minister van Bewapening, publiceert in 1969 zijn memoires. Terwijl hij zijn verleden herschrijft, van de nazicongressen tot de val van het Reich, voltooit hij de ultieme metamorfose tot 'goede nazi' en houdt hij vol niets geweten te hebben van de Endlösung. Zijn leugens smeken om duiding door zowel historici als romanschrijvers.

Jean-Noël Orenco schrijft de ultieme roman over een van de grootste bedriegers uit de westerse geschiedenis. Hij ontrafelt de 'radicale autofictie' van Albert Speer en legt de parallellen bloot met *fake news*, de kracht van beeldvorming en de alternatieve waarheden van vandaag. Fictie blijkt altijd verleidelijker dan de waarheid.

‘Een briljante roman die laat zien hoe Hitlers architect er na de oorlog in slaagde mensen zijn misdaden te laten vergeten.’ – L’histoire

DE ONGELUKKIGE LIEFDE VAN DE FÜHRER

49.

HEIDELBERG,
BONDSREPUBLIEK
DUITSLAND, LENTE 1978

‘Jazeker, het is gevaarlijk is om wat voor positiefs ook te zeggen over de mannen uit die tijd, want dat wordt altijd opgevat als bewondering of bijval.’

Die opmerking maakt hij glimlachend tegen de vrouw tegenover hem. Het is een glimlach die ze goed begint te kennen, een glimlach waarin ze weemoedigheid vermengd met tomeloze blijdschap leest wanneer hij constateert hoe wonderlijk ambigu de wereld en de mens zijn. Ze hebben het net over Goebbels gehad, over zijn zwakke punten en zijn kwaliteiten. ‘Je zou hem haast nog sympathiek gaan vinden,’ zegt ze en ontlokt haar gastheer daarmee een glimlach en een lange monoloog. Hij zet uiteen dat, nee, Goebbels helemaal niet sympathiek was, dat hij alleen een zeker talent had dat hij ten bate van het opperste kwaad inzette.

Gitta Sereny heet ze. Ze is naar Heidelberg gekomen om voor *The Sunday Times* een artikel te schrijven over de beroemde Albert Speer. Historica en journaliste is ze, geboren in Wenen, en na in Frankrijk en in de Verenigde Staten te hebben verbleven, woont ze inmiddels in Londen met haar man Don Honeyman, een Amerikaanse fo-

tograaf. Haar leven is in geen enkel opzicht een reis, al lijkt het daar wel op. De geschiedenis en haar oorlogen hebben het op zich genomen om haar bewegingen op de kaart van Europa te sturen. Haar vader was een protestantse Hongaar, haar moeder een Duitse Jodin. Zijzelf is dus Joods volgens de door mannen bepaalde wet: de wet van rabijnen en die van gojim, en vooral de wet van de nazi’s. In die tijd heeft ze daar praktisch geen besef van. Haar moeder is niet gelovig en heeft haar dochter naar een protestantse school gestuurd. Bijna dagelijks begeeft de historica zich naar de Stephansdom, steeds weer overweldigd door de schoonheid van die kathedraal. Ze is gek op Wenen en leidt er een bevoorrecht bestaan, ook al is haar vader overleden toen ze vier was.

Maart 1938, toen alles ophield, herinnert ze zich heel goed. Op de dertiende van die maand was ze zeventien jaar geworden, daags nadat de troepen van kanselier Hitler haar land waren binnengevallen en daar enthousiast waren onthaald door de bevolking. De annexatie van Oostenrijk door het nieuwe Duitsland herinnert ze zich nog heel goed, net als het geheimzinnige telefoontje waarin haar beste vriendin aandringt op een ontmoeting in een park, diezelfde avond nog. Ze herinnert zich hoe haar vriendin hilde. Haar ouders hebben haar net uit de doeken gedaan dat ze al jaren nationaalsocialisten zijn, dat de Anschluss, die ‘aansluiting’, een zegen is en dat ze nooit meer met

Joden mag praten. Hoe dan ook zullen die binnenkort toch allemaal uitgeroeid zijn, hebben ze haar gezegd. In het park horen ze kreten van het type 'Duitsland, word wakker! Joden kunnen creperen!'. Een paar dagen later zijn ze tijdens een wandeling getuige van de eerste pesterijen. Omgeven dooreen opgewonden groep mensen schrobt een groep mensen, mannen en vrouwen door elkaar, de stoep met tandenborstels, onder het toeziend oog van jonge nazi's in bij elkaar geraapte uniformen, nazi's van hetzelfde slag als lokale SA'ers. Van Wenen tot Linz plegen Joden zelfmoord, anderen ontvluchten het land als ze daartoe kans zien en het zijn die laatsten die zijn opgepakt om op hun knieën de trottoirs van de voormalige hoofdstad van het Habsburgse rijk te boenen. De historica herinnert zich nog goed dat een van de geknielde mannen dokter Berggrün is, een vooraanstaande pediatr. Hij is Joods en de historica is dat via haar moeder ook, maar niemand of bijna niemand weet dat en ze draagt de naam van haar vader. Ze kan moeiteloos doorgaan voor een Duitstalige protestant, als een Duitse uit Hongarije en Oostenrijk. Zij en haar vriendin protesteren tegen de SA'ers. Die schelden de meisjes de huid vol. Haar vriendin is heel knap, herinnert de historica zich nog. De Oostenrijkse SA'ers zijn minder ervaren dan hun collega's in Duitsland, ze houden het bij wat roepen en tieren, en staken dan gauw hun wangedrag. Achteraf is de historica ervan overtuigd dat die kerels ophielden omdat haar vriendin zo knap was. Jonge mannen tegenover een beeldschoon en vastberaden meisje, jonge mannen die bedremmeld zijn, al blijven ze roepen en tieren. Nog drie jaar zijn ze verwijderd van 1941, ze hebben nog geen erva-

ring met ontklede jonge vrouwen met een kind op de arm die ze naar kuilen voeren die zijn gegraven door hun al geëxecuteerde echtgenoten, vaders of broers, en die ze op hun beurt met een kogel doden of die ze gewond laten liggen alvorens ze levend te begraven. De historica en haar vriendin hebben geprotesteerd, de SA'ers hebben hun wrede spel zachtjes fluitend gestaakt, dokter Berggrün heeft de meisjes bijna uitgekafferd omdat ze zo'n risico hebben genomen. De historica zal later vernemen dat de arts in 1943 is vergast in het vernietigingskamp Sobibor.

Ze hebben dezelfde gebeurtenissen op dezelfde plekken meegemaakt, en de herinneringen van zijn gesprekspartner verschillen volledig van de zijne. Speer heeft niets van dien aard gezien of gehoord toen hij kort na de annexatie in Wenen verbleef. Nee, het enige wat hij zag en hoorde was de onbeschrijflijke, absoluut spontane blijdschap van al die mensen bij het passeren van de colonnes van de Wehrmacht, die al snel hun wapens opborgen om opgewekte marsen te spelen. Speer was toen de intieme vriend van de meest gefotografeerde man van zijn tijd, de hoofdarchitect van de leider, schepper van de nieuwe kanselarij in aanbouw, stedenbouwkundig planner van het nieuwe Berlijn. De internationale pers herkende in hem de bedenker en uitvoerder van het nazispektakel in Neurenberg, met de fakkels en vaandels en daartussen die onstoffelijke lichtzuilen die zich bedienden van de wolken om de meest politiek-romantische koepel van de geschiedenis te creëren. Zijn oude vriendin Leni Riefenstahl had zijn werk nog extra uitvergroot op film. In Wenen kon hij alleen maar denken aan die Ring waar de leider zo bezeten van

was en die in de verte diende als model voor de ceremoniële avenue, de wonderboulevard van de hoofdstad van het Derde Rijk. Hij leefde in het kielzog van de Führer die door de Duitse mensenmassa's en sommige buitenlandse waarnemers werd bejubeld, van 'die' Adolf Hitler, zoals hij inmiddels met walging in zijn stem zegt. En dat is nog altijd het geval: hij leeft nog altijd in het kielzog van die man.

Hij was zijn architect nummer één. Hij was zijn minister van Bewapening, de mogelijke nummer twee van het regime, de opvolger die de militairen en industriëlen zich droomden. Hij was gevangene nummer 5 in Spandau. Inmiddels is hij de vedette van historici en van de media.

Toen hij op 1 oktober 1966, om exact één minuut over middernacht, uit de gevangenis van Spandau kwam, stond een menigte journalisten hem op te wachten en in de omliggende straten wemelde het van het publiek. Hij was niet alleen, de vroegere voorman van de Hitlerjugend kende hetzelfde gelukkige lot. Samen komen ze door de gevangenispoort naar buiten en verschijnen ze voor de mensenmassa die zich daar heeft verzameld, het aantal mensen, nee, méér dan het aantal mensen dat je verwacht bij een filmfestival. En de aandacht was meteen op hem gefocust geweest, op gevangene nummer 5 die nu vrij was. Dat is niet meer opgehouden. Hij is echt de ster geworden die Riefenstahl in hem zag toen ze zijn gezicht uit een tijdschrift knipte.

De historica ziet de vedette voor het eerst in Neurenberg, tijdens het proces. Ze weet niets van hem. Hij valt haar wel op, die grote, slanke man die er met zijn veertig jaar nog jong uitziet, gedistingeerd ook. Volledig het tegenovergestelde van die botte boeren die net als hij in de verdachtenbank zitten en die hij hoffelijk begroet. Ook toont hij zich gedurende het hele proces buitengewoon alert en respectvol jegens de rechters, de advocaten, de beulen en de slachtoffers die zijn komen getuigen van de verschrikkingen van het naziregime. Hij is helemaal niet zoals Göring en de anderen, eerder hun volmaakte tegenpool. Sommige uiterlijke verschijningen zijn meer dan andere het instrument van een persoonlijkheid, ze nemen gemakkelijker dan andere de plaats in van de supersolist in het orkest. Daar zijn verscheidene redenen voor. Die houden verband met schoonheidscriteria die eigen zijn aan een cultuur, aan de onrechtvaardigheid van vormen in de natuur die maakt dat een katachtige meer kans maakt op een plek op een wapenschild dan een kakkerlak, een vogelspin of een waterwants. Ze houden verband met de gelukke of onvoordelige indruk die een gezicht maakt. Reclamemakers weten dat, propagandisten weten dat ook, iedereen weet dat, en in de ogen van de jonge historica en ook in die van de rechters, heeft de man die ze gadeslaat meer weg van een bedaarde leeuw dan zijn medegevangenen. Göring, afgekickt, afgeschminkt, vinger- en teennagels niet gelakt, speelt zijn blingbling toneelstukje, staat op om het woord te nemen wanneer hij daar niet toe is uitgenodigd, bespot de rechters en valt hen aan. De ver-

dachten vervelen zich, schuifelen heen en weer op hun stoel. Sommigen van hen lijken gek, Rudolf Hess bijvoorbeeld, de voormalige secretaris van de Partijkanselarij.

Maar de vedette niet.

De historica is vierentwintig jaar, ze is uitgenodigd om het proces bij te wonen door een bevriende tolk en van alle verdachten is het vooral die Albert Speer die haar bijblijft met zijn roerloze houding, zijn voorkomen, die volmaakte zelfbeheersing, die oogopslag waarin ze intelligentie en focus ziet, en nog andere zaken die ze niet meteen onder woorden kan brengen. Er gaat iets magnetisch van hem uit. Het is een mooie man, dat ook. En zoals de meeste toeschouwers, rechters en journalisten, tolken en secretarissen, houdt één vraag haar bezig. Ze vraagt zich af hoe zo iemand zich heeft kunnen aansluiten bij dat stelletje middelmatige lieden om hem heen. In zijn blik ziet ze ook iets wat ze *dark* noemt, donker. Ze weet niet af dat echt uit hemzelf komt of dat de sombere gloed die ze in zijn ogen meent te zien wordt veroorzaakt door de gruweldaden van de nazi's die ze tijdens het tribunaal hoort en ziet.

Zijn stem heeft ze nooit gehoord, ze heeft maar drie zittingen bijgewoond en die keren hebben de rechters hem niet bevraagd en zat hij daar alleen, roerloos en aandachtig te luisteren. Pas jaren later hoort ze hem, nadat hij is vrijgelaten uit Spandau, wanneer hij overal optreedt op uitnodiging van Duitse radio- en tv-zenders. Zelfs in Londen maakt hij zijn opwachting; de *bbc* is dol op hem. In de media spreekt hij over Hitler, het nazisme, de kampen en over zichzelf. Zij hoort het allemaal aan en ervaart die getuigenissen als ronduit onaangenaam; ze sig-

naleert een mengeling van te dik aangezette charme en al te vlot erkende schuld, en toch kan ze daar niet uit afleiden dat hij de zaken manipuleert.

Al met al boeit de situatie van die Albert Speer haar mateloos. Zij is niet de eerste die dat overkomt. Collega's bij kranten, uitgeverijen, universiteiten en ook gewoon het brede publiek delen haar gevoelens, want het zijn gevoelens, indrukken opgeroepen door die schijnbaar koele, zelfverzekerde man – zelfs als hij zich nederig en beschaamd toont over het verleden, over die verblinding, over zijn doofheid toen hij de architect, de minister, de favoriet van Adolf Hitler was. Het feit dat hij dat heeft kunnen zijn en tegelijkertijd op zijn gemakje voor de microfoons van de *BBC* zit, lijkt de realiteit van zijn leven te overstijgen en hem bijna tot een personage van *De Sade* te maken dat eens en voor altijd bewijst dat in deze wereld verdorvenheid loont en dat deugdzzaamheid het onderspit delft. De open deur dat onrechtvaardigheid de diepst gewortelde natuurwet is, is geen open deur meer als het om hem gaat, om de favoriet, de architect, de minister van Hitler die juist daarom een vedette is geworden. De historica bedenkt dat geen enkele bekende overlevende van de Shoah zo'n aura heeft in de ogen van het grote publiek en van de specialisten. Je hebt natuurlijk een Elie Wiesel of een Simon Wiesenthal, maar hun faam kan niet tippen aan die van vedette Albert Speer. Uiteraard verdient hun faam alle eerbied, terwijl de faam van de vedette afschuw oproept. Hij is niet te beroerd om dat te erkennen tegenover degenen die hem daar in interviews op radio en tv in min of meer bedekte termen op wijzen. Maar al met al verloopt alles prima voor hem, zoals welbeschouwd alles pri-

ma voor hem verloopt sinds hij het levenslicht zag. Hij komt uit een welgestelde familie. Hij is niet mishandeld door zijn ouders, door andere volwassenen of door kameraden. Hij heeft goede diploma's op zak. Hij heeft monumenten doen verrijzen. Hij heeft posities met veel aanzien bekleed. Inmiddels doet men van alle kanten een beroep op hem. Alleen die twintig jaar hechtenis komen misschien in de buurt van wat je ongeluk zou kunnen noemen. Hoewel, die tijd in de gevangenis heeft hij kunnen ombuigen tot een spirituele ervaring. Meer dan vijfduizend boeken heeft hij in die tijd gelezen en als geen ander heeft hij gereflecteerd op zijn schuld als Duitser ten opzichte van de vernietiging van de Joden.

In de ogen van de wereld is hij een uniek studieobject geworden en sinds zijn vrijlating uit Spandau, heeft hij zelf bijgedragen tot de vorming van dat beeld met twee boeken die zijn uitgegroeid tot bestsellers. De historica heeft die gelezen en ze vindt ze fascinerend, ronduit onweerstaanbaar.

Je hebt *Erinnerungen*, memoires die zich uitstrekken van zijn geboorte tot het proces in Neurenberg en die voornamelijk gaan over zijn banden met Hitler. Het is een fantastische galerij van portretten en getuigenverslagen die inmiddels dient als bron voor films en voor geschiedenisboeken op school. Die memoires voeden zowel de zoektocht naar de historische waarheid door sommigen als het schrijven van fictie door anderen, mede onder invloed van spectaculaire scènes zoals tijdens die beroemde, bijna mythologische laatste dagen van het Derde Rijk.

En je hebt *Spandauer Tagebücher*, de dagboeken die hij bijhield in de gevangenis. Fragmenten uit die dagboeken tenminste, die

voor verschijning ook nog eens danig bewerkt zijn, zoals de historica weet. In die dagboeken vindt ze hem nóg interessanter, omdat hij daarin broos is en barstjes vertoont, iemand die echt probeert een ander mens te worden. Zijn momenten van hoop en wanhoop beleeft ze met hem mee, zijn bedroefdheid om zijn kinderen zonder hem te zien opgroeien, Hitler die hem bezoekt in zijn slaap, zijn slapeloze nachten, zijn morele kwellingen, zijn tuinierswerk, de filosofische en theologische werken die hij leest – in het bijzonder die van de protestantse theoloog Karl Barth, van wie hij de kolossale delen van *Die kirchliche Dogmatik* bestudeert. Ondanks de beperkingen ontvangt hij kranten, gevangenenbewaarders geven informatie, de gedetineerden hebben onderling gesprekken, en de historica ziet hoe de vroegere machthebber een nieuwe wereld gadeslaat waarin hij niet meer handelt, waarin hij het niet meer voor het zeggen heeft. Ze ontdekt zijn vriendschap met de Franse dominee en voormalige verzetsman Georges Cazalis die optreedt als zijn biechtvader. Ze staat versteld van zijn vondsten, zoals wanneer hij besluit om van zijn dagelijkse wandelingen op de binnenplaats van de gevangenis een reis rond de wereld te maken. Heel bijzonder vindt ze dat, een echt kosmopolitische voettocht, het mooiste reisverslag dat ze kan bedenken, een verslag waarin reizen daadwerkelijk een vorm van ontsnappen is, één enkele plek omvormen tot een reisroute die de hele aarde bestrijkt, terwijl de namen van vreemde steden zijn oprechte hunkering naar elders beklemtonen. Rond de wereld wandelen. Vanaf 30 september 1954 is hij het aantal afgelegde kilometers gaan opschrijven. Zijn eerste bestemming is Heidelberg, zijn ou-

derlijk huis waar vrouw en kinderen inmiddels wonen. Het ligt op 626 kilometer afstand. Hij houdt van rekenen, van de magie van cijfers, de macht van natuurlijke gehele getallen, van nul tot oneindig, maar voorlopig eerst maar eens tot Heidelberg. Hij berekent de lengte van zijn passen, neemt daarbij zijn zool als meeteenheid. In één maand tijd legt hij 240 kilometer af. Voor hem, de man vol dadendrang, is die denkbeeldige reis rond de wereld de enige daad waar hij nog toe in staat is. De historica volgt hem op zijn omzwervingen. Wenen, Belgrado, Boedapest, Sofia, Istanboel, binnenkort het Midden-Oosten, dan het Verre Oosten. Hij gaat naar het oosten. Hij herinnert zich *Les Préludes* van Liszt en de datum 22 juni 1941, toen het leger de Sovjet-Unie binnenstormde. De drang naar het oosten, een geopolitieke notie die de romantische en nationalistische cultuur van de Duitsers zo dierbaar is, die grote en prachtige Duitse cultuur aan gene zijde van het nazisme. Hij herinnert zich zijn broer die eind 1942 of begin 1943 is gesneuveld bij Stalingrad. Op 13 juli 1959 komt gevangene nummer 5 aan in Peking. Hij bedenkt allerlei voorvalen onderweg, politieke betogingen waar hij als elegante wandelaar bij aanwezig is.

Eigenlijk vindt de historica hem meer dan ooit een kunstenaar, in de gebruikelijkste zin van het woord: iemand die in staat is vorm en betekenis te geven aan zijn verbeelding. Op 30 september 1966, de laatste dag van zijn gevangenschap, bevindt hij zich in de buurt van Guadalajara in Mexico. Een van zijn vrienden vraagt hij om hem die nacht, wanneer de poorten van Spandau opengaan, daar te komen ophalen. Hij amuseert zich. Hij is geroerd. Hij is vrij, hij heeft gecorrespondeerd met Karl Barth en anderen, hij heeft het medelijden opgeroepen bij tal van personen van wie er een aantal slachtoffer van het nationaalsocialistische regime waren, op meer dan twintigduizend velletjes pleepapier heeft hij het basismateriaal voor diverse boeken geschreven. En hij heeft de wereld bijna helemaal te voet rondgereisd, meer dan 31.936 kilometer.

De historica heeft Speers boeken dichtgeslagen. De auteur heeft haar overtuigd, maar ze twijfelt aan de man die ze op radio en televisie bezig hoort. Die gespletenheid stoort haar, maar fascineert haar tegelijkertijd.

Dit boek is reeds verschenen

ELIZABETH STROUT

Foto: © Leonardo Cendamo

Elizabeth Strout schreef o.a. de internationale bestsellers *Olive Kitteridge*, *Ik heet Lucy Barton* en *Niets is onmogelijk*. Van de Nederlandstalige *Lucy Barton*-serie zijn inmiddels meer dan 25.000 exemplaren verkocht.

VERTEL ME ALLES

Vertel me alles in het kort:

Advocaat Bob Burgess is verstrikt geraakt in een moordzaak waardoor heel Crosby, Maine in rep en roer is. Hij is sinds een tijdje ook nauw bevriend met schrijfster Lucy Barton. Tijdens hun wekelijkse wandeling praten ze over hun levens, hun angsten, de dingen waar ze spijt van hebben, wat had kunnen zijn. Lucy wordt eindelijk voorgesteld aan de iconische Olive Kitteridge. In het seniorenflatje van Olive vertellen ze elkaar verhalen over de levens van mensen die ze hebben gekend.

Nieuwe vriendschappen, oude liefdes, het verlangen om iets van blijvende waarde achter te laten, al is het 'maar' een verhaal: Elizabeth Strout weet feilloos waar het echt om gaat in het leven. Zoals Lucy Barton zegt: 'Liefde kent zoveel vormen, maar het is altijd liefde.'

'JE MOET GEWOON
ALLES VAN HAAR LEZEN.'
– TROUW

'Strout heeft zo'n aansprekende en toegankelijke stijl en schrijft met zoveel liefde over mensen, je moet gewoon alles van haar lezen.' – Trouw

VERTEL ME ALLES

Kerstmis begon al vóór Thanksgiving: op eens galmden er kerstliedjes door de winkels, verschenen er bij veel huizen grote plastic kerstmannen op het gazon, ontstak de gemeente zelf de lampjes in de grote dennenboom midden in het park en werden er lichtsnoeren opgehangen tussen de lantaarnpalen in de hoofdstraat, hoewel er maar een heel klein beetje sneeuw was gevallen. Maar de week voor Kerstmis was er een zware sneeuwstorm, en de sneeuwruimers waren de hele nacht in de weer en de school bleef dicht en iedereen leek blij met al die bergen maagdelijk witte zachte sneeuw. En toch was dit voor sommigen een moeilijke tijd: voor mensen die geen familie hadden, voor mensen die een hekel hadden aan hun familie maar er toch naartoe moesten, voor mensen die heel weinig geld hadden en dan op het laatste moment moesten stressen om maar te zorgen dat er genoeg cadeautjes onder de boom lagen.

Bob Burgess had altijd een heimelijke reactie op de feestdagen: hij werd er verdrietig van. En hij was voor zichzelf tot het inzicht gekomen dat dat kwam doordat hij als kind een keer in al zijn onschuld tegen zijn moeder had gezegd: 'Ik hou eigenlijk niet zo van Kerstmis', en zijn moeder had hem woedend aangekeken en was vervolgens in tranen uitgebarsten. De jonge Bob vond dat zo vreemd en angstaanjagend dat hij de kamer uit was gelopen. Maar hij was het nooit vergeten, en toen hij ouder was, realiseerde hij zich dat Kerstmis heel moeilijk moest zijn geweest voor zijn moeder: ze had weinig geld en bovendien was haar man er niet

meer. Dat Bob die woorden tegen haar had gezegd, had een groot litteken van oprecht verdriet en spijt achtergelaten op zijn ziel.

Hij had het verhaal aan Margaret verteld toen ze elkaar net kenden, en hij had het ook aan zijn eerste vrouw Pam Carlson verteld, en ze hadden allebei heel aardig gereageerd, maar de volwassen Bob begreep: mensen waren niet echt geïnteresseerd, of hooguit een paar seconden. Daar konden ze niets aan doen, over het algemeen waren ze domweg niet in staat om oprechte interesse op te brengen voor andermans leven.

Maar Margaret genoot van Kerstmis: ze had al die kerkdiensten en iedereen was blij dat ze fysiek aanwezig konden zijn, na maandenlang alleen maar Zoom-diensten te hebben gevolgd, al droeg een enkeling nog steeds een mondkapje. Margaret had ook een mondkapje op dat ze alleen afdeed tijdens de overdenking. Bob zat op de derde rij en zijn maag knorde. Lucy Barton en haar ex-man William kwamen naar de kerstnachtendienst en gingen na afloop met Bob en Margaret mee voor een glaasje.

Margarets preek was over liefdadigheid gegaan. 'Nooit eerder heeft er in Crosby zo'n lange rij gestaan bij de voedselbank. En nooit eerder hebben we in Crosby zoveel mensen gehad zonder een dak boven hun hoofd,' had ze gezegd.

William hief zijn glas en zei tegen Margaret: 'Mooi gesproken, Margaret. Echt, heel mooi.'

En Bob zag hoe verguld Margaret daarmee was, en dus viel hij hem bij, net als Lucy, en

Margaret zei: 'Tja, je weet nooit of het echt goed overkomt, maar ik doe mijn best.' En ze zeiden alle drie dat het een succes was, en toen leek ze gerustgesteld en vroeg ze aan William hoe het met zijn parasieten ging: William was parasitoloog en hij probeerde samen met een groepje aardappelboeren in Aroostook County een nieuw aardappelras te ontwikkelen dat klimaatbestendig was. William gaf omstandig antwoord (Lucy keek Bob vermoeid aan), maar ze luisterden allemaal; ze voelden zich bij elkaar op hun gemak, deze vier vrienden.

Toen vroeg Margaret: 'En hoe gaat het met Chrissy?'

William leunde naar achteren in zijn stoel en zei: 'Waarom toch die naam? Aiden! Ik snap het nog steeds niet.' Hij haalde een hand door zijn witte haar, waardoor het overeind ging staan.

'Goed hoor, dank je. Het gaat al een stuk beter met die postnatale toestand, ik heb haar een paar weken geleden gezien en ze beginnen hun draai te vinden.'

'Maar waarom die náám?' vroeg William weer; hij had zijn ene lange been over het andere gelegd. Hij trok aan zijn dikke, witte snor en nam een slok uit zijn wijnglas.

'Ik vind het een prima naam,' zei Bob, en Margaret was het met hem eens.

'Maar ze hebben geen van beiden ook maar een druppel Iers bloed,' volhardde William, en Lucy boog zich naar voren, gaf een tikje op Williams knie en zei: 'Hou nou maar op over die naam, William.' Ze zei het vriendelijk.

Tijdens een van hun wandelingen had Lucy aan Bob verteld dat William volgens haar stiekem had gehoopt dat de baby naar hem zou worden vernoemd. Nu zei William: 'Het is een schattig ventje. Stel je voor, een jongen in de familie, geweldig.'

'Ja, geweldig,' zei Margaret, en daarna zei ze dat de slotenmaker in de stad heroïneverslaafd was en dat de geestelijke gezondheid momenteel de grootste crisis van het land was. Lucy dronk meer dan anders – dat viel Bob op – en ze liep rood aan. Maar het was allemaal heel gezellig en ze praatten over van alles.

'Eigenlijk heb ik twee banen: Lucy en de parasieten,' zei William. En hij vervolgde: 'Maar Lucy komt op de eerste plaats.'

En toch was er iets geks aan de hand: toen ze opstonden om afscheid te nemen, zag Bob dat Lucy tranen in haar ogen had. En haar mondhoeken trokken even trillend omlaag. 'Dag hoor,' zei ze, en ze liep behoedzaam de trap af, met haar hand tegen de muur, gevolgd door William.

'Wat een gezellige avond,' zei Margaret, en Bob beaamde dat.

Maar Bob bleef erover nadenken en toen ze in bed stapten, zei hij tegen Margaret: 'Volgens mij was Lucy aan het eind van de avond een beetje overstuurd. Ik vind het maar niks dat William haar als een kind behandelt.'

'Weet ik, dat heb je al eens eerder gezegd.' Margaret, die haar lange flanellen nachtjapon aanhad, sloeg de dekens terug en kroop eronder. 'Maar zoals ik toen ook al zei: ik denk dat hij zich gewoon schuldig voelt over al zijn...' ze maakte aanhalingstekens met haar vingers '... misstappen.' Margaret ging zo liggen dat ze Bob kon aankijken, met een hand onder haar hoofd. 'Ik denk dat het daarmee te maken heeft. Hij voelt zich belangrijk als hij voor haar zorgt. Zo hebben ze de rollen verdeeld.'

'Zo heeft hij de rollen verdeeld,' zei Bob. 'Ze is geen kind.'

Margaret leek even na te denken. 'Nee,

maar ze is wel kinderlijk.' En terwijl ze zich op haar rug draaide, voegde ze eraan toe: 'Ze is een kunstenaar, en die zijn nou eenmaal zo.'

Maar Margaret lag in het donker na te denken over Lucy en William; ze was op beiden erg gesteld. Lucy – en dit inzicht kwam tot haar als een lichtstraal die plotseling doorbrak aan de horizon – Lucy had iets eenzaam over zich wat ze doorgaans goed kon verhullen, maar het was een eenzaamheid die Margaret – en de lichtstraal aan de horizon werd breder – nu bij zichzelf herkende: ze had haar leven ten dienste gesteld van anderen omdat ze verlangde – met heel haar hart, al realiseerde ze zich dat nu pas echt – naar verbondenheid met anderen. Ze mijmerde hier even over door; het was een van de redenen waarom ze Lucy zo graag mocht – met haar kon ze zich verbonden voelen. Margaret voelde zich niet altijd verbonden met haar gemeente – die serieuze gezichten en die verveelde gezichten en die oude Avery Mason die altijd in slaap viel op de voorste bank – dat was een nieuw inzicht – en ze dacht: ach, natuurlijk voel ik me wel met ze verbonden. En ze draaide zich om en een paar minuten later lag ze zachtjes te snurken.

★

Zoals gezegd waren de huizenprijzen in Crosby, Maine sinds de pandemie omhoog geschoten. En overal verschenen nieuwe appartementencomplexen. Bij het oude vliegveld werd het ene na het andere gebouw uit de grond gestampt – en ze waren niet goedkoop, die nieuwe woningen. Er kwamen appartementen in een oude steenfabriek in de stad zelf, en die waren nóg

duurder. Ook het voormalige politiebureau werd omgebouwd tot woningen. Waar kwamen al die mensen vandaan? Waar kwam al het geld vandaan? Niemand leek het te weten. Maar iedereen was het erover eens: de stad zou nooit meer hetzelfde zijn.

Er was een vrouw van vijfenvijftig die Charlene Bibber heette en al haar hele leven in Crosby woonde. Ze maakte drie ochtenden per week schoon bij de bewoners van Maple Tree, en nu was ze bang dat ze financieel in de knel zou komen. Net als bij iedereen was haar onroerendgoedbelasting flink gestegen. Haar man was al jaren dood en tot hun beider verdriet hadden ze geen kinderen kunnen krijgen. Dus had Charlene onlangs het huisje verkocht waar ze met haar man had gewoond, al was het met pijn in het hart, en hoewel ze zich een paar dagen lang heel rijk voelde, concludeerde ze op basis van een rekensom dat als ze nog vijftwintig jaar te leven had, ze best eens op straat zou kunnen belanden. Want zelfs met de opbrengst van haar kleine huis kon ze de huur van die nieuwe woningen niet betalen. Na de verkoop trok ze in een goedkoop appartement in een groot oud, houten huis. Die oude, omgebouwde huizen leken op het huis aan de rand van de stad waar Ricky Davis met zijn enorme achterwerk tot een paar jaar geleden had gewoond, alleen stonden deze midden in de stad, een paar straten bij het centrum vandaan. En toch kon je stellen dat de welvarender inwoners, met name de nieuwkomers natuurlijk, ze vreemd genoeg gewoon niet zagen. Dat lag deels aan de locatie: je moest er zijstraten voor inslaan waar je normaal niet kwam, maar zelfs als die rijkere mensen toevallig een keer langs die huizen reden, zagen ze ze in zekere zin nog steeds niet.

Charlene wist dat. Ze raakte in de greep van een niet-aflatende lusteloosheid.

Ze nam een extra baan als caissière bij de grote supermarkt, maar ze kreeg zo'n last van haar rug door het urenlange staan dat ze na drie maanden moest opzeggen. Wel ging ze weer eens in de week bij de voedselbank werken. Als kind had Charlene nooit genoeg te eten gehad en dat deed nog steeds pijn, dus vulde ze daar elke week tassen met levensmiddelen voor de gezinnen die buiten in hun auto zaten te wachten.

Bij de voedselbank had ze, nu al meer dan twee jaar geleden, Lucy Barton leren kennen toen die op een dag inviel voor Margaret Estaver. Charlene merkte dat ze maar doorpraatte tegen deze Lucy. Charlene vond haar anders, een rustige, ontvankelijke luisteraar, en achteraf schaamde Charlene zich ervoor dat ze zoveel had gepraat; ze had het idee dat de eenzaamheid uit al haar poriën was gesijpeld, maar toen ze Lucy later een keer tegenkwam in het park, zei die: 'Hé, Charlene! Loop je een eindje mee langs de rivier?'

En sindsdien spraken Charlene en Lucy om de zoveel weken af bij de rivier, en dan zaten ze hoofdzakelijk op een van de grote granieten banken dicht bij het beginpunt van de wandeling, omdat Charlene niet zo ver kon lopen. De dag na Kerstmis had Lucy haar gebeld en nu zaten ze op een van die banken, dik ingepakt tegen de kou. Lucy vroeg aan Charlene hoe kerst was geweest.

'Ik was alleen,' zei Charlene, en Lucy legde haar in een want gehulde hand op Charlenes knie. 'Dat had niet gehoeven,' legde Charlene uit. 'Mijn neven hadden me uitgenodigd, maar dat is drie uur rijden, heen

én terug, en dat kost een heleboel benzine.'

'Ik weet het.'

'Maar eigenlijk was het niet eens zo erg. Ik bedoel, Jerry en Louise kwamen naar beneden...' – dat was een stel dat boven Charlene woonde, wist Lucy – '... en die zijn heel aardig. Jerry is er slecht aan toe vanwege zijn behandelingen. Maar hij kon wel een tijdje bij ons zitten. En ik heb altijd nog Boober.' Boober was de hond van Charlene, een collië uit het asiel. O, wat was Charlene dol op die hond! 'In zekere zin heeft hij mijn leven gered,' zei ze nu. Dat had ze al eens eerder gezegd, en Lucy knikte. En toen zei Charlene: 'Dus heb ik op kerstavond uitgebreid zitten nadenken in mijn eentje. En weet je wat ik bedacht: mensen zijn hufters.'

Lucy keek haar aan.

'Toen ik mijn huis verkocht, zei die afschuwelijke makelaar tegen me: "Charlene, je moet dat huis nú verkopen, ik weet wel iemand." Dus dat heb ik gedaan. En meteen na de overdracht, toen we wegliepen, zei diezelfde makelaar: "Je had moeten wachten, Charlene, dan hadden we er twee keer zoveel voor kunnen krijgen." Dat zei hij echt, Lucy! Maar hij had het eerste het beste bod geaccepteerd omdat hij zo snel mogelijk zijn provisie wilde opstrijken. De lul.'

Lucy zei met een diepe zucht: 'Vreselijk.'

'Het leven is gewoon zwaar.'

Lucy keek haar aan en staarde toen naar de rivier. 'Ik weet het.'

'Hoe gaat het met je zus? Is ze al wat aardiger tegen je?' vroeg Charlene.

'Nee.' De twee vrouwen keken elkaar aan en schoten in de lach. 'Nee. Vicky heeft ook een zwaar leven. Zoals ik al had verteld.'

'Weet ik. Daarom vroeg ik er ook naar. O, Lucy! Dat vergeet ik helemaal te vertellen. Olive Kitteridge heeft me je eerste autobio-

grafie meegegeven. Vorige week, toen ik bij haar schoonmaakte. Ze zei... net voor ik weg wilde gaan zei ze: "Wacht even, jij kent Lucy Barton, hè? Hier, neem haar boek maar mee." En toen gaf ze het aan me.'

Charlene zag dat Lucy rood werd en Lucy zei: 'Charlene, je hoeft het niet te lezen.'

'Ik wil het graag lezen. Weet je, van alle mensen bij wie ik schoonmaak is Olive Kitteridge de enige die aardig tegen me doet.'

'Weet ik. Dat heb je al eens gezegd.' Lucy kroop nog verder weg in haar jas en sloeg haar armen om zich heen.

'Ik maak nu schoon voor een nieuw stel. Uit Connecticut. Zij is echt een kreng. Ze doet alsof ik onzichtbaar ben, Lucy. Ik bedoel, ik ben natuurlijk maar de werkster, dus ik ben totaal onbelangrijk. Maar ze zegt wel elke keer dat ik de badkamer verkeerd schoonmaak. Ze wil dat ik de wc met de hand doe in plaats van met de toiletborstel.' Charlene trok haar muts dieper over haar voorhoofd. Het was een rode gebreide muts, die altijd minder warm bleek dan ze dacht. 'En ook geen kerstbonus natuurlijk. Het zijn gewoon vreselijke mensen. Dat vindt Olive ook. Een van de regels als je daar werkt is dat je nooit met de bewoners over andere cliënten mag roddelen, maar bij Olive mag ik altijd even uitrusten en soms zitten we alleen maar te praten. Zij heeft ook een hekel aan die lui.'

'Wat vervelend allemaal,' zei Lucy, met een blik op Charlene.

'Ja. Nou ja, zolang ik het maar niet over politiek heb met Olive, is er niks aan de hand.'

'Jij en ik hebben het ook niet over politiek,' zei Lucy, en Charlene moest lachen en zei: 'Weet ik. Wel zo prettig.'

'Tijdens mijn studie maakte ik ook schoon. Voor een docente scheikunde op de univer-

siteit, dat weet ik nog. Ze was best aardig.' Lucy rilde terwijl ze dat zei. 'Ze had een au pair, en die au pair – ze kwam uit Engeland – die vroeg 's ochtends altijd: "Wil je koffie?" En dan ging ik bij haar in de keuken zitten, maar ik was bang voor haar, ook al was ze volgens mij heel aardig, ik wist gewoon niet wat ik tegen haar moest zeggen.'

'Wat is een au pair?' vroeg Charlene.

'O, iemand die alleen maar voor de kinderen zorgt.'

'Dus die docente had jou om schoon te maken en iemand anders om voor de kinderen te zorgen?' Charlene tuurde Lucy door haar oogharen aan terwijl ze dat vroeg.

'Ja. Ik weet nog dat die au pair vroeg: "Wil je suiker en melk?" Maar ik was zo verlegen dat ik nee zei en dus zat ik daar zwarte koffie te drinken.' Lucy schudde haar hoofd. 'Ik was toen vast heel vreemd.' Lucy keek uit over de rivier. 'Op een dag vroeg die docente of ik de bovenste plank van de kast van haar man wilde schoonmaken, en toen vond ik allemaal porno. Bizarre victoriaanse blaadjes. Met van die ouderwetse zwart-wittekeningen.'

'Wat heb je ermee gedaan?' vroeg Charlene.

Lucy zei: 'Ik heb ze afgestoft, er een nette stapel van gemaakt en gewoon daar laten liggen.'

Charlene vermoedde dat Lucy niet doorhad hoezeer ze genoot van haar gezelschap. Bijna net zo veel als van Olive Kitteridge' gezelschap. Maar nu zat Lucy te rillen, en toen Charlene dat zag stond ze op en zei: 'Zullen we gaan?'

Later die avond, nadat ze naar het nieuws had gekeken op haar favoriete tv-zender – het enige nieuwsprogramma waar ze naar

keek – kroop Charlene in bed en begon Lucy's boek te lezen, maar na een paar bladzijden legde ze het weg. Het speelde zich af in New York en het ging veel over Lucy's kinderen toen ze nog heel klein waren, en daarvoor kwam Charlenes verdriet over haar eigen kinderloosheid naar boven. Hier wilde ze niet over lezen. En ze had niets met New York. Ze legde het boek naast het bed, waar het ongelezen bleef liggen.

★

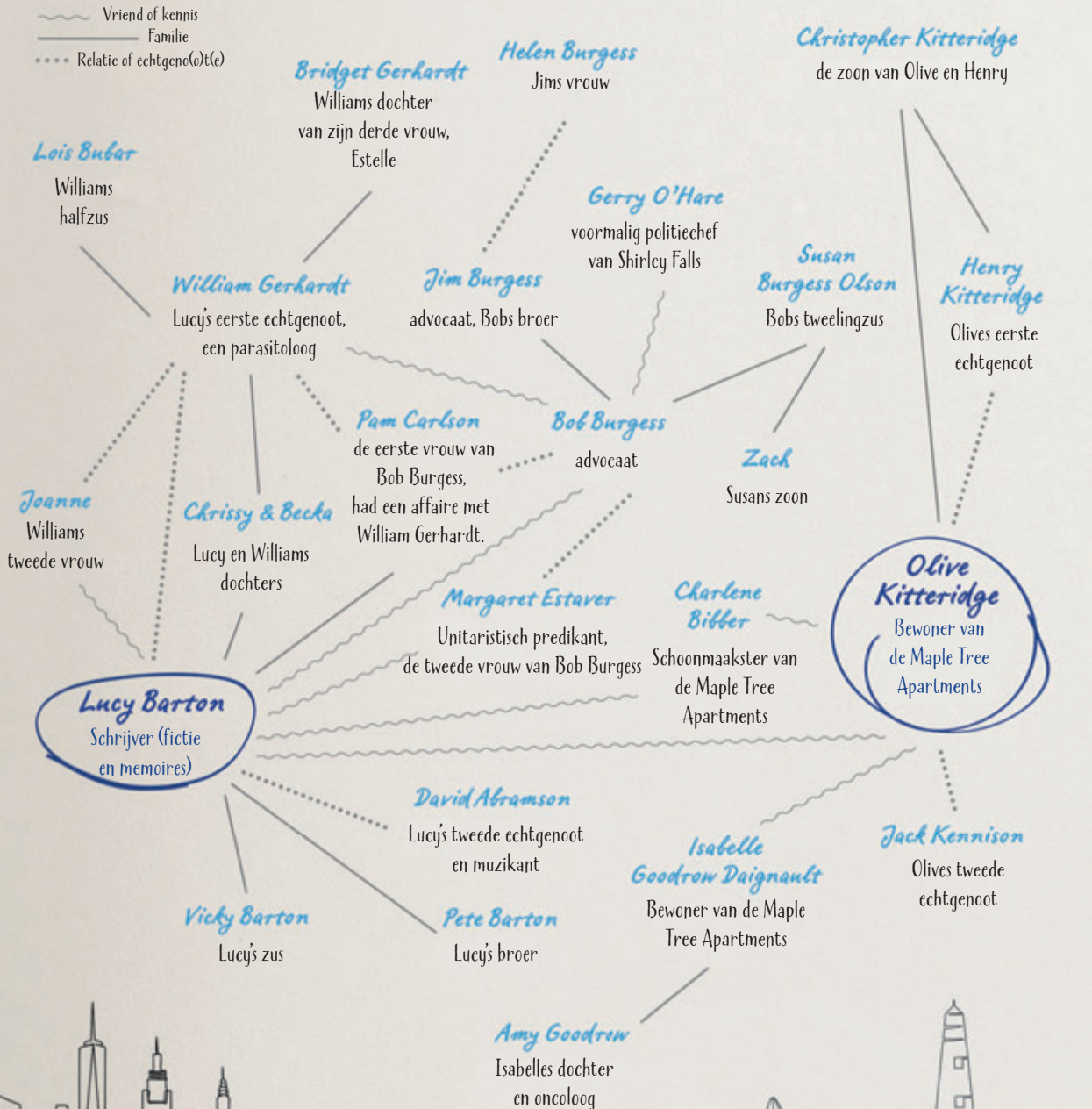
Toen Bob de week na Kerstmis met Lucy ging wandelen, vroeg hij of er iets aan de hand was geweest, die avond bij hem en Margaret thuis. En Lucy haalde diep adem en zei: 'Ik weet niet, Bob. De laatste tijd voel ik me soms gewoon, vanuit het niets, zo moedeloos.'

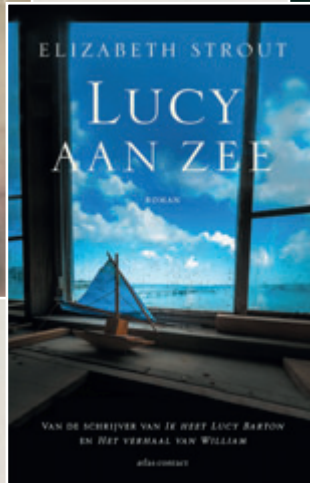
'Het lijkt bijna alsof jij de postnatale depressie van Chrissy hebt overgenomen,' zei hij terwijl hij naast haar liep. En ze stond stil en keek hem aan. 'Wat ben je toch slim, Bob. Zo voelt het precies. Die nieuwe baby, begrijp me niet verkeerd, ik ben heel blij

voor Chrissy, maar soms krijg ik opeens echt een steek van verdriet. En het voelt inderdaad alsof ik die postnatale ellende van haar heb overgenomen.' Terwijl ze weer verder liepen, zei ze zacht: 'Weet je, Chrissy en Michael en Becka hebben ons niet eens uitgenodigd voor Kerstmis, en dat is natuurlijk helemaal niet erg, maar op de een of andere manier had ik verwacht dat alles nu anders zou worden, we hebben ze natuurlijk bij ons uitgenodigd, maar ze hebben het druk met van alles en ik vind het heus niet erg, Bob, echt niet, ik was er alleen van uitgegaan dat ik Kerstmis altijd met hen zou vieren. Chrissy doet anders tegen me, allebei de meisjes eigenlijk. Alsof ik geen rol meer speel in hun leven. Ach, laat maar. En Bridget...' – Bridget was de dochter van William en zijn derde vrouw – '... ik dacht dat die misschien wel zou komen met Kerstmis, maar nee. Tja, ze is een puber, wat moet zij met zulke oude lui?' Lucy slaakte een diepe zucht. 'Het leven zit gewoon raar in elkaar.'

Dit boek is reeds verschenen

Het universum van Elizabeth Strout

Lucy Barton

Olive Kitteridge

MENNO SCHILTHUIZEN

Foto: © Gijs Versteeg

Menno Schilthuis is als evolutiebioloog en -onderzoeker verbonden aan het Naturalis Biodiversity Center en doceert aan de Universiteit Leiden. Hij schrijft regelmatig over evolutie en biodiversiteit voor NRC, de Volkskrant, New Scientist en Science. Van zijn hand verscheen onder andere *Darwin in de stad*, dat werd bekroond met de Jan Wolkersprijs.

DARWIN IN DE ACHTERTUIN

Darwin in de achtertuin in het kort:

In iedere stedeling schuilt een bioloog. Dat is de boodschap van Menno Schilthuis, die je met dit boek uitnodigt om je stadse omgeving te ontdekken. Hij geeft speelse tips en verrassende tools, want net als de natuur evolueert ook de manier waarop zij wordt onderzocht. En vandaag de dag hebben wij allemaal de nieuwste wetenschappelijke technologieën binnen handbereik. Dus gebruik bijvoorbeeld je smartphone als microscoop om de zeldzame metselbij te bestuderen, die haar nest bouwt in lege slakkenhuizen. Of help vanuit huis mee om met behulp van open data's werelds paddenstoelen te rubriceren. In een tijd waarin de meeste mensen in een betonnen jungle leven en zelden verder komen dan het stadspark, is het nieuwe boek van Schilthuis een wervend pleidooi om je aan te sluiten bij de almaar groeiende groep van de amateur-wetenschappers. Want wie de ecosystemen om zich heen begrijpt, zet een belangrijke stap richting een van de grootste uitdagingen van dit moment: het behouden van biodiversiteit.

BEKIJK JE OMGEVING
DOOR DE BRIL VAN EEN
BIOLOOG EN ONTDEK HET
VERBORGEN LEVEN
OM JE HEEN

Over *Darwin in de stad*:

‘Schilthuis is een enthousiaste, ervaren gids en zijn verhalen zitten vol eye-openers.’ – NRC

DARWIN IN DE ACHTERTUIN

VOORWOORD

De dure Maxim-aansteker van mijn vader, een cadeau van zijn collega's voor een jubileum op het werk, zeilde dwars door onze huiskamer en raakte de muur met een scherpe klap. Te midden van een regen aan plastic scherven landde het ding op het tapijt voor de boekenkast. Ik staarde in ontzetting naar het tafereel en had meteen spijt dat ik mijn woede op die aansteker had gekoeld.

Een half uur eerder had ik een bezoek gebracht aan wat mijn moeder plagend mijn kruidentuin noemde: een klein braakliggend landje verderop in de straat. Er groeide grote kattenstaart en witte dovenetel, en fluitenkruid dat tot mijn borst reikte. Het was hooguit vijf bij tien meter, maar voor mij was het mijn privéjungle en het enige stukje wilde natuur in de verder keurig bijgehouden buitenwijk van Schiedam waar wij woonden. Ik vond er mijn eerste citroenlieveheersbeestjes en dagpauwogen – doodgewone insectensoorten, maar voor mij als elfjarige natuurliefhebber in de dop was het alsof ik olifanten en leeuwen ontdekte. Ik ging er ook vaak vers gras halen voor mijn drie konijnen, die in een hok onder ons balkon woonden.

Maar die dag was het eerste wat ik zag een vrachtwagen van de gemeente en twee mannen in overalls die bezig waren wit spul over mijn kruidentuin te spuiten. Vergif, begreep ik, tegen al het onkruid. In een poging om ze zich schuldig te laten voelen voor wat

ze hadden aangericht, begon ik koppig gras voor de konijnen te snijden. 'Hee jochie, je kunt daar beter wegblijven,' riep een van de mannen terwijl ze in hun wagen stapten. 'We hebben daar net gif gespoten.'

Vol machteloze kwaadheid rende ik terug naar huis, pakte het eerste voorwerp binnen handbereik en gooide het met al mijn kracht tegen de muur. Die avond, toen ik wat gekalmeerd was, liet ik mijn vader beteuterd zijn gemangelde aansteker zien en biechtte op wat er was gebeurd. Ik moest van hem een nieuwe kopen van mijn zakgeld en hij zei me dat ik mijn woede beter moest leren beheersen.

In eerste instantie lukte me dat niet, en niet lang daarna begon ik me bezig te houden met een vorm van jeugdig milieuactivisme die me in contact bracht met autoriteiten die een stuk minder goedaardig waren dan mijn vader – meer daarover later in dit boek. Maar uiteindelijk slaagde ik erin om mijn passie voor de natuur en haar behoud op een meer volwassen manier vorm te geven.

De kracht van burgerwetenschap

Vijfenveertig jaar na het verlies van mijn kruidentuin bevind ik me in Leiden. Een andere woonplaats, een ander soort stadsnatuur, dezelfde verontwaardiging over hoe een gemeente omspringt met wilde vegetatie, maar nu met een constructievere ma-

nier om daarmee om te gaan. We hebben een laboratorium geïmproviseerd bij de woonboot van Rudolf Tenzer. Hij is leraar en koestert al sinds de jaren tachtig een lange, verlaten strook ruigte, ingeklemd tussen het spoor naar Utrecht en het voormalige kanaal, waar zijn woonboot ligt. In die tijd is daar aan de Spoorweghaven een wild stuk stadsbos ontstaan – ondoordringbaar braamstruweel en kreupelhout met els en vlier. Driehonderd meter lang en slechts vijftien meter breed, zonder paden of andere infrastructuur en aan beide lange zijden ontoegankelijk: dat alles maakt dat het niet past binnen de geaccepteerde, officiële categorieën. Het is geen privétuin en te onofficieel en vreemd van vorm om als stadspark te worden aangemerkt – en dus een makkelijk doelwit voor de gemeente, die van plan is er een ‘fiets snelweg’ over aan te leggen.

In plaats van spandoeken en protestleuzen (laat staan het werpen van luxe sigaretten-aanstekers) hebben Tenzer en ik besloten een heel ander soort wapen in stelling te brengen om zijn stadsbos te redden: burgerwetenschap. Tenzer heeft een groep bezorgde buurtbewoners gerekruteerd en ik heb een legertje biodiversiteitsexperts gerecenseerd. En iedere maand komt dit bonte gezelschap samen bij Tenzers woonboot om gezamenlijk de dieren, planten en fungi te bestuderen die het ecosysteem van het Spoorweghavenbos vormen. We werken met vlindernetjes, afgedankte microscopen van de universiteit, stapels veldgidsen en verschillende beeldherkennings-apps en opklikbare macrolensjes voor de mobiele telefoons.

Vandaag hebben we leden van de gemeenteraad uitgenodigd om te komen kijken bij

onze operatie en een paar zijn zowaar komen opdagen. We nemen ze mee naar de rand van het spoortalud om ze *Zodarium rubidum* te laten zien, de sepia-mierenjager; een klein spinnetje dat daar tussen de kiezels leeft. Die was nog nooit eerder in Nederland gevonden. Hij maakt geen web, maar jaagt op mieren en draagt de resten van zijn prooien met zich mee. Daardoor ruikt hij naar mier, waardoor hij niet wordt opgemerkt door nog levende nestgenoten van zijn slachtoffers zodat hij... nog meer mieren kan vangen. We geven een loep door zodat iedereen het spinnetje goed kan bekijken. De raadsleden slaken kreetjes van verbazing.

Vervolgens tronen we hen mee naar de watterval van klimop langs de stam van een grote esdoorn en brengen daar een ouderwets apparaat in stelling dat nog het meeste wegheeft van iets uit de film *Ghostbusters*, maar door ons liefkozend ‘de insectenzuiger’ genoemd wordt. Het is een met een benzinemotor aangedreven luchtpomp waarop een pijp en een fijnmazig netje zijn gemonteerd en waarmee kleine insecten uit dichte vegetatie kunnen worden opgezogen. Nadat we het apparaat een paar minuten door de klimop hebben geschoven (de raadsleden mogen het ook even proberen) strooien we de inhoud van het netje op een witte doek en tussen de andere spinnen en insecten die haastig een goed heenkomen zoeken vallen een paar kleine bruine kakkerlakken op, met een fraai wit horizontaal streepje over hun lichaam. Het zijn nimfen van de dwarsbandkakkerlak, een soort die bijna alleen in steden te vinden is. Tenslotte laten we de plaatselijk politici de lege slakkenhuisjes zien waarin *Osmia spinulosa*, de gedoornde slakkenhuisbij, alweer een

zeldzaamheid, haar nestjes bouwt.

Beduusd van alle Latijnse namen vertrekken aan het eind van middag de raadsleden weer naar het gemeentehuis. En een paar maanden later kondigt de gemeente aan dat de plannen voor de fietssnelweg zodanig zijn gewijzigd dat de route langs bestaande wegen kan lopen en de 'speciale biodiversiteit' van Tenzers stadswildernis gespaard kan blijven.

Al meer dan 35 jaar werk ik als academicus en doe ik evolutiebiologisch, ecologisch en biodiversiteitsonderzoek aan universiteiten en instituten. Ik heb tientallen wetenschappelijke projecten gedaan aan onderwerpen die uiteenlopen van de evolutie van Kretenzische landslakken en de penisvorm van grottenkevers in Duitsland tot het DNA van bergvogels op Borneo. En altijd schreef ik in mijn publicaties een paar plichtmatige zinnen dat het onderhavige onderzoek kon bijdragen aan de kennis en bescherming van de diersoort of het landschap in kwestie. Maar nog nooit had ik daadwerkelijk iets weten te beschermen – tot die dag.

Door te werken met leergierige leken die hun eigen omgeving willen begrijpen en verkennen, bevond ik me ineens midden in een hecht team van stadsbiologen die wetenschappelijke gegevens verzamelden waarmee ze kennis bijdroegen en waarde toevoegden aan die omgeving en vol vuur en enthousiasme hun ontdekkingen wereldkundig maakten. De sepia-mierenjager, de dwarsbandkakkerlak en de slakkenhuisbij werden mascottes voor het Spoorweghavenbos en pronkten prominent op de website die de buurtbewoners voor het project hadden opgezet. Die bijzondere diersoorten, maar vooral ook de trots waarmee de

buurtbewoners ze toonden aan de bezoekende gemeenteraadsleden, maakten dat het terreintje promoveerde van waardeloze wildgroei tot een gekoesterde hotspot voor biodiversiteit, en op het laatste moment van de ondergang gered werd.

Maar nog bijzonderder dan die zeldzame ongewervelden waren Tenzer en zijn team van honoraire buurtbiologen. Het is verleidelijk om hen citizen scientists te noemen, burgerwetenschappers, maar die term zou kunnen suggereren dat ze slechts de 'echte' wetenschappers assisteerden, terwijl in werkelijkheid hun invloed veel groter was: zij waren de bedenkers, gangmakers, uitvoerders en rapporteurs van hun eigen onderzoeksproject. Het veldwerk vond plaats midden in de buurt waar ze met hun gezinnen woonden. Ze kwamen elkaar en hun vrienden soms tegen op straat en praatten dan over de nieuwste ontdekkingen, die werden gedeeld op de buurt-appgroep. Met andere woorden: het waren *community scientists*, buurtwetenschappers. Het was hun eigen onderzoeksproject in hun eigen buurt en de professionele wetenschappers deden slechts mee om wat sturing en focus te bieden.

Dit verhaal laat zien dat de moderne wetenschap eigenlijk weer terug is waar ze is begonnen. Het begon allemaal als een intellectueel tijdverdrijf voor gegoede dames en heren; in de negentiende eeuw waren beroemde wetenschappers altijd amateurs. Mensen als Charles Darwin en de dames en heren in zijn netwerk waren dominees, notarissen, artsen, huisvrouwen, gepensioneerden, onderwijzers en advocaten. Geen van hen was wetenschapper van beroep. Ze

deden hun baanbrekende onderzoek thuis, in de tuin of in de serre. Veldwerk werd gedaan tijdens dagjes uit met het gezin en artikelen werden 's avonds geschreven bij de gaslamp aan de keukentafel en voorgelezen aan geestverwanten op bijeenkomsten van wetenschappelijke genootschappen.

Toen kwam de twintigste eeuw en de wetenschap maakte een professionalisering door. Met het toenemen van kennis en technologie werd het almaar moeilijker voor leken om een bijdrage van betekenis te leveren. Je begon niets meer zonder grote laboratoria vol studenten, analisten, dure apparatuur, miljoenen aan onderzoekbeurzen, grote bibliotheken en computers om je gegevens te catalogiseren en te analyseren.

Maar sedert een jaar of twintig heeft de wetenschap stilletjes die tuinschuren en keukentafels weer in bezit genomen. Dank zij de *open science* revolutie is de wetenschappelijke literatuur van de gehele wereld beschikbaar via Google Scholar en Sci-Hub. Op Markplaats, eBay en Amazon kun je goedkope PCR-apparaten, geigertellers en zelfs elektronenmicroscopen op de kop tikken. Enorme bestanden met wetenschappelijke gegevens, van genoomsequenties tot metingen aan bodemverontreiniging kunnen door iedereen gratis gedownload en geanalyseerd worden op een gewone laptop met open-source software. De vaardigheden die je daarvoor nodig hebt kun je leren op *massive open online courses* (MOOC's) en via online forums, tutorials en Facebook-groepen kan de nieuweling op gang komen en gemotiveerd blijven. Net als twee eeuwen geleden is geavanceerde wetenschap opnieuw toegankelijk voor iedereen die bereid is zijn hersenen te laten werken en de

verbinding wil zoeken met de kennis en het enthousiasme van anderen. Je kunt vandaag de dag weer een negentiende-eeuwse natuurvorser zijn.

Nog belangrijker is dat buurtwetenschap de romantiek weer heeft aangewakkerd die de beroepsmatige wetenschap bezig is kwijt te raken. De steeds verstikkendere bestuurslagen waar zij onder gebukt gaat, de *key performance indicators* en de almaar moordender wordende jacht op financiering en publicaties in toptijdschriften hebben er-toe geleid dat veel hedendaagse beroepswetenschappers academische managers zijn geworden, die het leuke veldwerk moeten overlaten aan studenten, de laboratoriumproeven aan analisten en het schrijven van wetenschappelijke publicaties aan die nomadische korte-termijnonderzoekers die postdocs genoemd worden. Buurtwetenschappers, daarentegen, kunnen hun nieuwsgierigheid, enthousiasme en de romantiek van het bedrijven van wetenschap nog de vrije loop laten.

Nieuwe natuurvorsers

In het eerste deel van dit boek gaat het over alles wat je zoal nodig hebt om een urbane buurtwetenschapper te worden. En hoewel ik daar internetbronnen en houtje-touwtje-apparatuur voor thuisbiologie de revue zal laten passeren, ligt de nadruk minder op technische kneepjes en handigheidjes en meer op de nieuwe kijk op de wereld die ontstaat wanneer je een leven als stadswetenschapper kiest. Ik heb het over de zegeningen van het opbouwen van een natuurhistorische collectie en praat over de ethiek van het al dan niet wegnemen van samples

uit de natuur voor de wetenschap. Ik laat ook zien hoe nauwkeurige observaties je kunnen helpen nieuwe ideeën te vormen, nieuwe onderzoeksvragen te bedenken die tot echt origineel wetenschappelijk onderzoek kunnen leiden. Ik introduceer een nieuwe subcultuur van mensen die hun belangstelling voor hun eigen omgeving nieuw leven hebben ingeblazen en ontdekt hebben hoe leuk het kan zijn om je aandacht te richten op dat wat nabij is.

Het tweede deel, een reeks losjes aan elkaar verbonden vignetten, is bedoeld om te laten zien dat de stad de ideale omgeving vormt om je als natuurvorser op te storten. De ongewone, door de mens vormgegeven ecologie van de stad, het ecosysteem dat is opgebouwd uit inheemse soorten en uit de landbouw-, huisdieren-, tuin- en aquariumhandel ontsnapte exoten, en de gefragmenteerde geografie die wordt doorsneden door corridors en barrières zowel boven als onder de grond, is een goudmijn voor de nieuwsgierige buurtwetenschapper. Ik neem je mee op avontuur dwars door de stad en laat zien hoe de urbane biotoop voor de moderne natuurvorser net zo spannend en verrassend is als de 'wilde' natuur vroeger. Zoals ik al vertelde in mijn boek *Darwin in de Stad*, zijn we getuige van de evolutie van een splinternieuw ecosysteem, aangedreven door de acties van een enkele diersoort, namelijk de mens: een unieke gebeurtenis in de geschiedenis van het leven op aarde. In dit nieuwe boek geef ik voorbeelden uit de hele wereld van hoe stadsnatuurvorsers de stad kunnen gebruiken om fundamentele en onverwachte ontdekkingen te doen van ecologische en evolutiebiologische aard.

In het derde en laatste deel van het boek benadruk ik dat steden niet alleen interessant zijn vanuit een biologisch oogpunt. Ze zijn ook per definitie de plekken waar heel veel mensen samenleven en dus waar spontaan gemeenschappen kunnen ontstaan rond een gedeelde liefde voor en zorg om een lokaal stukje stadsnatuur. Dankzij een veelheid aan oorzaken is dagelijkse blootstelling aan natuur goed voor onze mentale en lichamelijke gezondheid, maar het wordt vaak vergeten dat die blootstelling net zo goed in ons hoofd gebeurt als in de buitenlucht. Door het bestuderen van de natuurlijke historie van dieren, planten en schimmels die vaak ongezien blijven wanneer onze ogen er niet voor geopend worden, raken urbane natuurvorsers veel meer bewust van alle vormen van natuur die om ons heen bestaan en kunnen ze verhalenvertellers in hun eigen gemeenschap worden, wat op zijn beurt dan weer ervoor kan zorgen dat andere buurtbewoners hun omgeving opnieuw leren zien en waarderen. In een wereld waarin steden razendsnel groeien en steeds meer stedelingen zelden nog in de 'wilde' natuur komen, gaat het genieten en zorgen voor stadsnatuur een essentiële behoefte voor ons welbevinden worden.

Ik verweef ook graag wat persoonlijke verhalen in mijn betoog. Hoewel ik de eerste in mijn familie was die naar de universiteit ging, kom ik uit een achtergrond waar burgerwetenschap al iets was wat gedaan werd lang voordat er die term voor bedacht werd. Mijn vader en diens vader hadden allebei 'gewone' banen, maar in hun vrije tijd experimenteerden ze naar hartenlust met een breed repertoire aan wetenschappelijke liefhebberijen, zoals natuur- en scheikunde-proeven in de keuken, het verzamelen

van mineralen en fossielen, zelf uit elektronische onderdelen allerlei apparaten bouwen, van vleermuisdetectors tot experimentele muziekinstrumenten, en het samenstellen van tele- en microscopen uit oude lenzen. Dankzij hen raakte ik al vroeg bezield met een gevoel van verwondering en opwinding over alles wat maar met wetenschap te maken had. Op jonge leeftijd begon ik een eclectisch rariteitenkabinet, dat uiteindelijk leidde tot een professionele carrière als bioloog. Maar ergens gedurende die carrière raakte die oorspronkelijke drijfveer almaar verder op de achtergrond door

de dagelijkse beslommingen van het academische leven. In dit boek beschrijf ik hoe ik daarom een nieuwe, eigen stijl van wetenschapscommunicatie en buurtwetenschap creëerde en daarmee ook de intellectuele romantiek hervond die ik bijna was kwijtgeraakt. En ik beschrijf hoe ik, vooral door zij aan zij te werken met buurtwetenschappers en hun besmettelijke enthousiasme, weer helemaal opnieuw verliefd word op mijn eigen vakgebied en op het leven als natuurvorser.

Dit boek verschijnt in april

LARS MYTTING

Foto: © Mathias Fossum

Lars Mytting (1968) is bestsellerauteur van onder meer *De man en het hout* en de roman *De vlamberken*. *Hellenacht* vormt het slotakkoord van de succesvolle *De Zusterklokken*-trilogie, verder bestaande uit *De Zusterklokken* en *Het Zustertapijt*. Het was het bestverkochte boek van 2023 in Noorwegen.

HELLENACHT

Hellenacht in het kort:

Butangen, eind jaren dertig: een Noors dorp in de schaduw van oplopende spanningen. Dominee Kai Schweigaard ziet in de 17-jarige Astrid Hekne een volwaardige erfgename van haar strijdbare grootmoeder en naamgenote. Alleen Astrid vertrouwt hij het verloren gewaande Zuster tapijt toe, een mysterieus kunstwerk dat eeuwen geleden werd geweven door de legendarische Hekne-zusters. Volgens de overlevering wordt op dit tapijt het einde der tijden en de dood van de dominee afgebeeld. Schweigaard is tachtig jaar, maar nog lang niet klaar om te sterven. Hij wil eerst de grootste vergissing uit zijn leven rechtzetten. Wanneer de Duitsers Noorwegen bezetten gaat Astrid in het verzet. In het oorlogsgeweld proberen beiden overeind te blijven en beseft Schweigaard dat hij de profetie van het Zuster tapijt uit zal moeten laten komen om Astrid te redden.

‘EPISCHE ROMAN.’
– TROUW

‘Zoals De Zusterklokken en Het Zuster tapijt is ook dit boek een pareltje.’

★★★★★ – Hebban, Renske

INTERVIEW MET LARS MYTTING

Lars Mytting neemt de lezer in zijn nieuwste roman *Hellenacht*, het afsluitende deel van *De Zusterklokken*-trilogie, opnieuw mee naar het ruige landschap van Noorwegen. In dit interview gaat hij in op familiebanden, mystieke krachten, de intense emoties van afscheid nemen en hoe een eeuwenoude legende uitgroeide tot een episch verhaal.

DOOR: RONALD KERSTMA

Je trilogie verweeft diepe thema's als familiebanden, liefde en verraad met het adembenemende landschap Noorwegen. Hoe ontstond het idee voor deze trilogie?

‘Het begon als een lange reis, geworteld in een eeuwenoud verhaal dat al minstens tweehonderd jaar werd doorverteld. Dat verhaal ging over twee kerkklokken, gegoten ter nagedachtenis aan twee zusters met een bijzondere lotsbestemming. Zo’n mondeling overgeleverd verhaal bevat gaten, en ik moest het opnieuw vormgeven om er de basis van een groots, episch verhaal van te maken. Wat me telkens weer verbaasde, was hoe krachtig de legende bleef, in elke fase van het schrijfproces. De trilogie beslaat een periode van zeventig jaar, maar telkens wanneer ik de

legende beroerde, bracht het een diep gevoel van mysterie, magie en emotionele kracht in het verhaal.’

Moest je veel zelf bedenken, of was de legende zelf genoeg en hoefde jij alleen het verhaal te vertellen?

‘De legende, zoals bij alle goede fictie, is een puzzel van verschillende delen die oorspronkelijk nooit bij elkaar hoorden. Het bevat elementen die deels waar zijn, deels zijn overdreven, en bevat zelfs stukken die uit heel andere delen van Noorwegen komen. In het begin was ik teleurgesteld toen ik ontdekte dat het pure fictie was en dat er geen volledig verhaal om te vertellen bestond. Maar juist dat gaf me de vrijheid mijn eigen verbeeldingskracht te gebruiken. Het gaf me de kans

het verhaal opnieuw vorm te geven en me in te leven in het perspectief van degenen die de legende ooit tot leven brachten.'

Hellenacht is het slotdeel van de trilogie over de zusters, over Astrid, Kai Schweigaard, en al die personages en het dorp Butangen in Noorwegen. Was het moeilijk om afscheid te nemen van al deze geliefde personages?

'Dat was het zeker. Het schrijven van een trilogie is überhaupt een enorme uitdaging voor elke schrijver. Vooral het afscheid nemen van Astrid vond ik moeilijk. Ze heeft iets ongrijpbaars, bijna mysterieus. Je weet nooit helemaal zeker of er één Astrid is, of drie, omdat er onverklaarbare verbanden tussen hen lijken te bestaan. In Hellenacht ontmoet je bijvoorbeeld haar kleinkind, dat niet alleen haar naam draagt maar ook verrassend veel op haar grootmoeder lijkt. Het voelt alsof je in een kaartspel al je sterkste kaarten weggeeft. Een gevoel van kwetsbaarheid, alsof je alles kunt verliezen. Het afscheid van een dierbaar personage (ik verklap niet wie) was misschien wel het zwaarst. Maar dat verlies dwong me om dieper te graven, emotioneel en creatief, en bracht me naar onverwachte plekken in het verhaal.'

In Hellenacht schrijf je ook over de Tweede Wereldoorlog, met indrukwekkende oorlogsscènes die zich afspelen in Noorwegen en Dresden. Hoe heb je je onderzoek gedaan?

'Het schrijven over de oorlog brengt een uitdaging met zich mee: namelijk het risico dat het verhaal verandert in een oorlogsboek, in plaats van dat het een roman is die om je eigen personages draait. De "onderzoekslast" was daarbij aanzienlijk, omdat alles gebaseerd is op lokale gebeurtenissen uit mijn eigen stad. Het echte werk zat 'm in het kanaliseren van dat onderzoek. Door de historische gebeurtenissen te bekijken door de ogen van mijn personages, kon ik de balans vinden tussen het persoonlijke en het historische, waardoor de oorlog niet de hoofdrol speelde, maar juist een gelaagd decor werd voor hun verhalen.'

Wist je toen je begon met het schrijven van *De Zusterklokken*, deel 1 in de trilogie, al waar je met de trilogie wilde eindigen?

'Gaandeweg wist ik dat er een verband zou zijn met Dresden in 1945, een van de kantelpunten in de Europese cultuurschiedenis. Ik vond een link tussen de gebeurtenissen in mijn eerste boek en de verwoesting in dat jaar. De uitdaging was om die breedte in het verhaal te krijgen en alle details te laten kloppen. Toch veranderde zeker zeventig procent van mijn plannen tijdens het schrijven. Steeds kwamen er nieuwe ideeën op die het verhaal beter maakten, en dat onverwachte proces is juist wat het schrijven zo spannend maakt.'

HELLENACHT

DE GEUR VAN DE DOMINEE

Zoveel herinneringen. Het was dus toch niet verdwenen, dat tapijt dat driehonderd jaar geleden in dit huis was geweven.

Astrid stond in haar kamertje op de bovenverdieping. Ze keek door het raam. Stelde zich de zusters voor op het erf, voor het oude voorraadhuis, onlosmakelijk verbonden met elkaar. Zag voor zich hoe ze het huis binnenliepen. Vroeg zich af hoe hun voetstappen beneden hadden geklonken. Een vastberaden maat, een bijzonder gewicht en een eigen ritme op de vloerplanken.

Op school had Astrid zich vaak anders gevoeld. Nu voelde ze zich uitverkoren. Adolf en Ingeborg hadden verteld dat de dominee naar het tapijt had gezocht, maar ze dachten dat hij het had moeten opgeven. Ze kon nog steeds niet begrijpen waarom Schweigaard haar vader niet over het tapijt had verteld. Was dat omdat hij erin zat, zoals de dominee zei?

En dan was er nog iets. Deze gouden ring.

Astrid wendde zich af van het raam en ging op haar bed zitten. Rolde de ring tussen haar vingers heen en weer. Zag liefde er zo uit? Zonder begin, zonder einde? Elke dag die verstreek zou het moeilijker worden de ring terug te geven. Ze kon niet nog een keer de klokkenstoel binnensluipen, en ze kon de ring niet zomaar op zijn bureau neerleggen. Ze keek om zich heen.

Dit was haar eigen kamertje, met een houtkachel en een lampetstel, met aan de wand een plankje met boeken, een wereldkaart en

een paar knipsels uit geïllustreerde weekbladen. Onder haar bed een oud naaikistje dat ze zelden openmaakte, omdat ze een bloedhekel aan naaien had. Daar verstopte ze de ring in en ze liep de gang op.

Hoe vaak had ze deze gang niet gezien? Nu was het alsof ze alles met nieuwe ogen moest bekijken en zich moest afvragen hoe het huis eruit had gezien ten tijde van de Hekne-zusters.

De vloer was grijs, de deuren in de gang waren blauw en rood geverfd, maar die van Taralds kamer was oranje en goudbruin, met groene biezen tussen de panelen. Hij had hem vorig jaar zelf zo geverfd.

Ze ging voor Taralds deur staan. Hoorde de stem van Sigmund uit hun klas. Ze waren gisteren op een of andere bijeenkomst in Fåvang geweest en aan hun manier van praten hoorde ze dat daar nu blijkbaar over gediscussieerd werd.

Ze liep de trap af, langs de deur van Esthers kamer. Dat was ooit de voorraadkamer geweest en Astrid herinnerde zich de dag nog dat haar vader alle planken van de muur haalde, de kamer blauwverfde en zei dat Esther dit kamertje zou krijgen zodat ze dan geen trappen hoefde te lopen.

De keuken was verlaten. Haar vader en moeder waren zoals gewoonlijk aan het werk, ook al was het zondag. Toen ze klein waren, maakte Ingeborg hier altijd eten terwijl Adolf de kachel oppoekte. Nu was dit een ander huis, nog steeds een fijn huis, maar 's ochtends erg druk en altijd romme-

lig. Op andere boerderijen hadden ze mensen in dienst die de huishouding deden, maar haar moeder wilde thuis geen personeel hebben, het stuitte haar tegen de borst dat mensen in haar privédomain rondhielden, zei ze.

Een paar jaar geleden hadden Astrid en haar broer en zus geklaagd dat hun ouders zo vaak weg waren. Kristine was boos geworden en had gezegd dat ze maar eens goed om zich heen moesten kijken om te zien wat het verschil tussen hen en de andere kinderen was.

‘Jullie hebben iets wat ik en jullie vader nooit hebben gehad. Jullie hebben tijd voor jezelf. Tijd om te lezen en te tekenen. Tijd om je huiswerk te maken. Kijk om je heen. De mensen hebben het zwaar, de kinderen moeten van jongs af aan al meewerken. Jullie mogen spelen! En dan klagen jullie dat wij er niet zijn? Wij werken toch voor jullie!’

Astrid liep de salon binnen. In zulke kamers hoorden mensen te zijn, want als ze leeg waren, zoals nu, benadrukten ze als het ware de eenzaamheid van degene die er binnenstapte. De zelfgemaakte radio onder het raam stond zachtjes aan en Astrid ging ervan uit dat Esther hier gezeten had, maar was weggelopen toen het programma met de orkestmuziek begon.

Ze zette de radio uit.

Astrid duwde haar knie tegen een deur die door het vocht klem zat in het kozijn. Daarachter lag een koude, lage ruimte die naar stofrook. Oude kranten en rommel. Een afgedankte wieg. Een rugzak aan een wandhaak.

Het woonhuis van Hekne was vele malen verbouwd en uitgebreid. Deze kamer behoorde tot het oudste gedeelte, gebouwd in het begin van de zeventiende eeuw.

Vroeger had ze zich nooit afgevraagd waarom de doorgang naar deze kamer zo breed was.

Ze deed de deur achter zich dicht.

Hier was het Zustertapijt gemaakt, in de loop van vele jaren.

De kamer was vrij donker, de houten wanden bruin van ouderdom. De kamer lag op de hoek van het huis en had meer smalle openingen – met luikjes ervoor – dan gebruikelijk was. Zodat ze de hele dag licht hadden om bij te werken?

In die openingen zat tegenwoordig glas. Ze liep naar een raam en keek naar het Løsnestvatn. De zusters hadden hetzelfde gezien als zij nu. Weer dacht ze aan de afbeelding op het wandtapijt. Zou die kunnen betekenen dat ze voortleefden als twee kerkklokken?

Astrid ging in het midden van de kamer staan. Op een plek die paste bij de inval van het ochtendlicht zag ze een langwerpige verdieping in de vloer. Uitgesleten door vier voeten, naast elkaar.

Ze liep naar de kelder om aardappelen te halen. Een lichtpeertje brandde in de vochtige kou. Nog een resultaat van haar vaders voorliefde voor het moderne.

Terug in de keuken deed Astrid het elektrische fornuis aan en begon aan het avondeten. Ingeborg was opgetogen geweest over dit apparaat. Ze werd nog blijer toen er buizen vanuit de beek naar het huis werden geleid en die werden aangesloten op een warmwaterinstallatie. De oude vrouw was elke keer dat er weer een zwaar vrouwenklusje kon worden afgeschaft zielsgelukkig geweest. Nooit meer water dragen. Nooit meer zelfs 's zomers de houtkachel opstoken om warm water te krijgen.

Ze deed een klont boter in de koekenpan

en legde er plakken bloedworst in, maar haalde de pan weer van het vuur en dacht na.

Ze sloeg met een houten pollepel op een pot. Dat was geen fraai geluid. Het was het geluid van keukens en verdorde vrouwenlevens.

Bah!

Ze liep naar Esthers kamer. Zoals gewoonlijk had ze geen tijd om aan te kloppen voordat de stem in de kamer zei: 'Kom binnen, Astrid.'

Esther zat op bed met Mopsie op schoot. Dat was een langharige, chagrijnige poes die elke bezoeker strak aanstaarde. Anderen vonden het eng als Esther daar zo met afgewend hoofd zat terwijl ze toch alles wat er gebeurde meekreeg. Alsof de kat haar ogen was. Esther droeg haar haren altijd los, het was bruin als dennenschors, glanzend als een waterspiegel. Twee jaar jonger dan Astrid, maar irritant volwassen voor haar leeftijd. Ze had vanaf haar achtste op de blindenschool in Trondheim gezeten, maar sinds vorig jaar had ze het daar niet meer naar haar zin en ontdook ze de leerplicht.

'Kom eens dichterbij, zusje.'

Astrid stak haar handen uit. Esther rook eraan.

'Wortel, in elk geval,' zei Esther. 'Geraspte wortel. En bloedworst. En kool ruik ik al van verre. En je bent in de kelder geweest, dus hebben we verse aardappels, geen opgewarmd kliekje.'

'Fout,' zei Astrid. 'We eten ook erwtes.'

'Puh,' zei Esther, 'dat verzin je ter plekke.'

'Ja. Dat verzin ik ter plekke.'

Astrid legde Mopsie op haar rug en kroelde het dier in haar nek. De poes leek zoals elke keer dat ze dat deed in trance te raken en bleef met halfopen bekje liggen.

'Wat heb je daarstraks eigenlijk gedaan?' vroeg Esther.

'Hoe bedoel je?'

'In de kerk kun je niet geweest zijn, ook al zei je tegen moeder dat je daar was. Je ruikt raar. Naar iets wat ik nog nooit eerder heb geroken. Iets ouds en kouds. En daaroverheen hangt de geur van de dominee. De tabakslucht van de dominee. En ik merk dat je bang bent geweest.'

'Esther,' begon Astrid. 'Ik heb vandaag iets gezien.'

'Ja?'

Opeens bedacht ze zich. Wat ze wilde vertellen, was te onbegrijpelijk om goed uit te kunnen leggen. En iets wat gezegd was, kon nooit meer ongezegd worden gemaakt.

Astrid stond op. Mopsie sprong op de vloer.

'Over een halfuur kunnen we eten,' zei Astrid.

'Ben je boos?'

'Nee. Ik ben niet boos. Ik moet alleen de aardappels afgieten.'

Astrid ging verder met koken, maar haar gedachten dwaalden voortdurend af naar het moment waarop ze het wandtapijt had aangeraakt. Het merkwaardige gevoel dat alle tijd eigenlijk gebundeld was, dicht op een, als de bladzijden van een boek. Maar dat ze alleen die bladzijde kon zien die op dat moment werd geschreven, zich alleen die bladzijde kon herinneren. Alles daarvoor was tot stof vergaan, onzichtbaar, alsof de woorden weggestorven telegrafiesignalen waren.

Ze moest denken aan het morsetoestel dat ze hadden gekregen toen ze nog klein waren. Jehans had het gebouwd in de zomer dat zij acht werd en de dynamo's in de elektriciteitscentrale onstabiel waren. Hij

moest steeds de berg op, naar Hellorn, om reparaties uit te voeren. 'Als het licht op Hekne knippert, knippert het in het hele dorp,' zei hij terwijl hij opstond van tafel, met nog een halfvol bord voor zich. Vaak moest hij tot laat in de avond op Hellorn blijven om er zeker van te zijn dat de elektriciteit stabiel was, en dan werden er daarvan dan morsetekens heen en weer gestuurd, tussen hem en de kinderen.

Korte gesprekjes met een drukke vader, gesprekken die letter voor letter ontstonden en daarna verdwenen. Vaak zei hun vader meer in morsetekens dan wanneer ze oog in oog stonden. Esther leerde het alfabet heel snel, zoals ze ook het blindenalfabet had geleerd, en daardoor was ze voor haar vader daar op Hellorn niet te onderscheiden van haar broer en zus. Astrid herinnerde zich hoe ze elke avond hoopten dat er geen einde aan het contact zou komen, maar hoe langer ze bleven zitten, des te dichterbij kwamen ze bij de gevreesde tekens die hij waarschijnlijk met evenveel moeite verstuurde als zijn kinderen ze ontvingen:

... ..- -..

Bedtijd.

Tovenarij, noemde Ingeborg de geluiden van het morsetoestel. Maar alle rare dingen waar zijzelf in geloofde noemde ze nooit tovenarij. Ze was ervan overtuigd dat de seters als winterwoningen voor het onderaardse volkje fungeerden, en wanneer ze na de winter voor het eerst weer bij de seter kwamen, bonkte ze hard op de deur en riep 'we komen eraan!'. Ze wilde dat Astrid en Tarald een kwartier wachtten voordat ze naar bin-

nen gingen, zodat de wezentjes hun spullen konden pakken en ze als dank voor het overwinteren hun niet het leven zuur zouden maken.

Destijds had Astrid dat bespottelijk gevonden. Maar nu vroeg ze zich af of Ingeborgs rituelen niet een restant waren van een contact met iets wat achter het zichtbare lag. Morsetekens buiten het morsealfabet om.

Astrid schudde de vragen van zich af en had opeens, heel ongewoon voor haar doen, behoefte aan gezelschap. Ze liep de trap op, naar Taralds kamer. Ze klopte aan en keek om de hoek van de deur. Zijn kamer was zoals altijd keurig opgeruimd en netjes. Sigmund zat op de grond een krant te lezen. Hij was zo iemand die over alles wilde discussiëren. Hij droeg sinds kort een hoed en rookte pijp. Tarald zat aan zijn tekentafel. Hij wees opgewekt naar een tekening aan de wand. Een trein die door de Amerikaanse prairie reed. Dikke rook uit de schoorsteen en bizonen die naast de wagons renden.

'Wat vind je ervan?'

'Niet gek,' zei Astrid.

'Zijn het niet te veel bizonen? Had de trein groen moeten zijn? Sigmund twijfelde.'

'Veel bizonen is goed. Hoe was die bijeenkomst gister?'

'Beh, saai,' zei Sigmund.

'Luister, we gaan zo eten,' zei Astrid.

'We gaan altijd zo eten om deze tijd,' zei Tarald.

Dit boek is reeds verschenen

SASKIA SCHEPERS

Foto: © Ruud van Gaal

Saskia Schepers is adviseur en spreker op het gebied van HR, welzijn en neurodiversiteit. Ze heeft gewerkt voor bedrijven als Ahold, ABN AMRO en Douwe Egberts, voor overheden en maatschappelijke organisaties. In 2023 verscheen *Als alle breinen werken*, dat werd genomineerd voor Managementboek van het Jaar. Al ruim 10.000 verkocht!

ALS ALLE BREINEN LEREN

Als alle breinen leren in het kort:

De bestseller *Als alle breinen werken* gaf duizenden werknemers en leidinggevendenden de sleutel tot meer ruimte voor neurodiversiteit op het werk. Maar dit begint al veel eerder: op school. Veel kinderen, zoals die met ADHD, dyslexie of autisme, worstelen niet omdat ze minder leergierig zijn, maar omdat hun unieke leerwijzen vaak geen plek krijgen in een gestandaardiseerd systeem.

Schepers laat in *Als alle breinen leren* zien dat neuroinclusief onderwijs voor iedereen beter werkt. Door de kracht van verschillende breinen te benutten, creëer je een leeromgeving waarin alle leerlingen zich kunnen ontwikkelen tot zelfbewuste, veerkrachtige individuen die klaar zijn voor een veranderende wereld. Dit boek biedt docenten, ouders en onderwijsprofessionals verhalen, inspiratie en praktische werkvormen om meteen mee aan de slag te gaan.

**‘IEDER KIND WIL LEREN,
ZO SIMPEL IS HET.’ HET IS TIJD
VOOR BREINVRIENDELIJKER
ONDERWIJS!**

Over *Als alle breinen werken*:

‘Een verrijking van het maatschappelijke debat rondom diversiteit en inclusie.’
– Juryrapport Managementboek van het Jaar

ALS ALLE BREINEN LEREN

‘Het is heel eenvoudig: zorg dat iedereen erbij hoort en de leerlingen gaan vanzelf beter presteren op school. Het gevoel onderdeel te zijn van het geheel, dat is wat telt.’
– António Castel-Branco (Portugese schooldirecteur)

‘Alle kinderen goed onderwijs’ is de naam van het ondersteuningsplan van Samenwerkingsverband De Eem en is een routekaart voor inclusief onderwijs. Het is het eerste samenwerkingsverband waar ik destijds werd uitgenodigd voor een inspiratieavond voor zevenhonderd ouders, docenten en onderwijsondersteuners. Het plan kent vier bewegingen: van passend naar inclusiever, van problematiseren naar normaliseren, van individueel naar collectiever, van curatief naar preventiever. Dat is een directe uitnodiging om ruimte te maken voor neurodiversiteit in het onderwijs. Directeur-bestuurder Anne Maljers schrijft in het plan: ‘School is in het realiseren van dromen, in het mogen zijn wie je bent en het worden wie je wilt enorm belangrijk. Onderwijs is een van de grootste makers van dromen. En soms ook breker van dromen als het niet zo gaat zoals gehoopt en gedacht. Onze droom is dat alle kinderen zo dicht bij hun huis als mogelijk is naar een voor hen goede school gaan, waar ze de ondersteuning krijgen die voor hen nodig is.’²

Neuro-inclusief onderwijs levert veel op – ik focus in dit hoofdstuk op de zes onderstaande punten.

- 1 Verminderen van stigmatisering
- 2 Persoonlijk afgestemd onderwijs
- 3 Verbetering van sociale vaardigheden en samenwerking
- 4 Voorkomen van mentale gezondheidsproblemen
- 5 Benutten van neurodivergent talent
- 6 Iedereen de eindstreep laten halen

Verminderen van stigmatisering

‘Een tikkeltje anders, is eigenlijk heel normaal.’³
– Jelle (10)

Veel neurodivergente leerlingen ervaren stigmatisering of uitsluiting door hun gedrag, leerproblemen of communicatiestijlen. Voortdurend neergezet worden als anders of afwijkend of in een klas moeten zitten met diverse problematieken doet iets met de identiteit van het kind. Een kind wil best bijzonder zijn, maar niet buiten de groep vallen. Neuro-inclusief onderwijs normaliseert dat breinen verschillend leren en bevordert juist begrip en acceptatie van neurologische diversiteit, waardoor stigmatisering vermindert en een gevoel van verbondenheid en zelfwaarde wordt vergroot. Docente Elleke Boot vertelde mij: ‘Al met kleine aanpassingen of toevoegingen in

je les kunnen neurodivergente leerlingen makkelijker meekomen. Hierbij kun je denken aan visualiseren, de manier waarop je instructie geeft, herhalen van lesstof of meer duidelijkheid geven dan dat je gewend bent.'

Met elkaar rekken we de norm op, waar we als maatschappij baat bij hebben. In deel twee gaan we verder in op veranderingen die ons helpen toe te werken naar neuro-inclusief onderwijs.

Persoonlijk afgestemd onderwijs

*'Als onderwijs niet werkt voor mij, kan ik bovenwijs dan proberen?'*⁴

– Iris Kok (16)

Neuro-inclusief onderwijs zorgt ervoor dat alle leerlingen, alle breinen, kunnen leren op een manier die hun manier van denken en leren faciliteert, met hulpmiddelen en contactmomenten tussen docent en leerling. Neuro-inclusief onderwijs stimuleert docenten om verschillende leermethoden te gebruiken. Dit zorgt ervoor dat onderwijs flexibel en adaptief is, wat ten goede komt aan alle leerlingen, neurodivergent of niet.

Verbetering van sociale vaardigheden en samenwerking

Door leerlingen met verschillende breinen samen te laten leren, kunnen ze vaardigheden ontwikkelen in communicatie, empathie en samenwerking. Dit helpt bij de vorming van een inclusieve maatschappij, waar diversiteit wordt gewaardeerd. Docent Elleke Boot vertelde mij: 'Neurodivergente leer-

lingen hebben meer sociale ondertiteling nodig dan neurotypische leerlingen. Daarmee bedoel ik dat je bijvoorbeeld na een sarcastische opmerking uitlegt wat sarcasme is, dat je bij een ruzie uitleg geeft over hoe deze is ontstaan en wat je kunt doen om het bij te leggen. Het lijkt een open deur, maar deze vorm van ondertitelen is voor sommige neurodivergente leerlingen van belang om hun sociale vaardigheden te versterken.'

Onderwijsadviseur Astrid Verstappen vult aan: 'Allereerst is het belangrijk dat leerlingen het samen leren leuk gaan vinden. Leerlingen met een neurodivergent brein, hebben vaak te maken gehad met teleurstellende sociale interacties in groepen en daarom adviseer ik om klein te beginnen. Het werken met een buddysysteem werkte in mijn klassen vaak erg goed. Ik liet leerlingen aan het begin van het schooljaar aan mij kenbaar maken waar ze goed in waren en waar ze nog iets wilden leren. Daarna koppelde ik specifieke talenten en ontwikkelpunten aan elkaar.' Astrid zette 'de planners' bij de minder goede planners en de 'creatievelingen' bij de leerlingen die graag wat creatiever wilden zijn. Dit gaf een goede interactie en een fijne dynamiek in de klas (ook voor Astrid zelf, als docent met 25 vmbo-leerlingen, was dit fijn). In projecten konden leerlingen juist hun eigen talent inzetten. 'Zo hebben leerlingen ooit een heus galadiner voor ouders georganiseerd in plaats van een ouderavond. De leerlingen die graag op het podium stonden om producten of portfolio's te showen, konden dit doen en de leerlingen die liever 'de techniek' verzorgden, natuurlijk ook. Zij groeiden in hun samenwerking en mijn trots en inlevingsvermogen groeiden door hen zo goed bezig te zien!'

Er leiden meer wegen naar Rome

Ivar Berkman is afgestudeerd aan de Erasmus Universiteit Rotterdam in filosofie en sociologie. Hij heeft speciaal onderwijs doorlopen vanwege zijn dyspraxie en ADHD, en zet zich nu in voor leerlingen in het speciaal onderwijs. Ivar benadrukt dat de logische uitstroom vanuit speciaal onderwijs vaak beperkt is tot vmbo of dagbesteding, terwijl de mogelijkheden voor deze leerlingen veel groter zijn. 'Dit perspectief willen ik en mijn stichting L'Oiseau Bleu bieden aan leerlingen en ouders door cursussen aan te bieden.'

Ivar zelf volgde een ongebruikelijke route. Na een reguliere basisschool ging hij naar een mytylschool voor de havo, waar hij in kleine klassen met gespecialiseerde zorg zat. Hoewel dit een veilige

omgeving was, merkte Ivar later dat het hem sociaal achterstelde toen hij naar de universiteit ging. Dit inspireerde hem om zich af te vragen hoe studenten uit het speciaal onderwijs die sociale achterstand kunnen inlopen. In zijn scriptie onderzoekt hij inclusief onderwijs vanuit drie filosofische perspectieven, gebaseerd op zijn ervaringen. Ivar beschrijft hoe het verwijzen naar speciaal onderwijs, ongeacht de CITO-score, al zorgt voor een gemarginaliseerde groep die buiten de reguliere sociale interactie valt. De gespecialiseerde zorg kan een goede overgang naar de maatschappij belemmeren, waardoor sommige leerlingen beperkt blijven in hun leerpotentieel.

Ivar kijkt naar inclusief onderwijs

Voorkomen van mentale gezondheidsproblemen

'Als ieder kind bloeit, hoeft een kind niet op te bloeien.'

– Teun Dekker (onderwijsbestuurder)

Neurodivergente leerlingen lopen vaak meer risico op stress, angst en depressie als hun behoeften niet worden erkend of ondersteund. Door maskeren verliezen studenten een hoop energie wat hun leren in de weg staat. Neuro-inclusief onderwijs kan deze negatieve consequenties helpen voorkomen door de druk om zich aan te passen aan traditionele onderwijsmethoden te ver-

lichten. In deze tijd waarin de mentale gezondheid van onze jongeren daalt, wordt de urgentie voor inclusief onderwijs nog groter. Dat kan door het verminderen van stress en overprikkeling. Studies⁵ laten zien dat een stressarme leeromgeving een positief effect heeft op het welzijn en de emotionele stabiliteit van neurodivergente leerlingen. Rustige werkruimtes, flexibele lestijden en duidelijke structuren, zijn aanpassingen die stressfactoren die tot angst en depressie kunnen leiden, verminderen.

In een omgeving waarin meer oog is voor de talenten van neurodivergenten heeft dat een positief effect op hun zelfbeeld en zelfwaarde, wat cruciaal is voor hun mentale

vanuit de ‘*Capability Approach*’ van Martha Nussbaum, die gelijkwaardigheid en de focus op menselijke capaciteiten als uitgangspunt neemt. Hij sluit zich aan bij Thomas Armstrongs ‘strength-based’ benadering, waarbij de sterke punten van leerlingen centraal staan. Daarnaast benadrukt hij de principes van ‘*Universal Design for Learning*’ (UIL, zie ook deel twee), die flexibiliteit in het onderwijs aanmoedigt om het toegankelijk te maken voor alle leerlingen, inclusief die met gedragsproblemen of ondersteuningsbehoeften.

Met zijn stichting L’Oiseau Bleu wil Ivar het verhaal van leerlingen in het speciaal onderwijs veranderen en hun zelfwaarde vergroten. Hij ontwikkelt een cursus waarbij elke week een andere spreker

aan bod komt, tevens bevat de cursus rolmodellen en oefeningen zoals sollicitatiegesprekken in een veilige omgeving. Ivar deelt zijn eigen verhaal over veerkracht, waarin hij vertelt over zijn onveilige thuissituatie, zijn sociale angst en hoe hij zichzelf heeft geleerd om te gaan met zijn ADHD door structuur aan te brengen in zijn leven, bijvoorbeeld door lijstjes en dagoverzichten te maken.

Ivar gelooft sterk in de uitspraak ‘use it or lose it’: ‘Je moet je vaardigheden blijven ontwikkelen en je niet laten beperken door jouw bedrading. Iedereen verdient het om alle mogelijkheden te zien die er zijn en die te kunnen benutten.’

gezondheid. Wie niet aan een norm voldoet kan aan zichzelf gaan twijfelen. Ook kan dit tot gevoelens van minderwaardigheid leiden, zeker als anderen complimenten krijgen die jou niet gegeven worden.

Inclusiever onderwijs kan ook overdiagnose voorkomen doordat de norm ruimer is. Zoals in de al eerder aangehaalde documentaire *De kind en het badwater* namen doorverwijzingen naar specialisten rap toe toen de norm werd aangescherpt. Volstrekt normale kinderen werden het medische model ingetrokken.

Benutten van neurodivergent talent

Neurodivergenten kunnen vaak op unieke manieren denken en problemen oplossen. Het zijn vaak degenen met creativiteit, ondernemerschap, patroonherkenning en muzikaliteit. Zaken waar in het onderwijs niet per se aandacht voor is. Door een focus op alleen taal en rekenen sluiten we alle andere soorten slim uit. Vanuit het neurodiversiteitsprincipe collectieve intelligentie – we hebben alle breinen nodig – zullen we ervoor moeten zorgen dat ieder brein diens unieke toegevoegde waarde kan ontwikkelen. Door een breder aanbod in vakken en

door de kwaliteiten van het kind in te zetten: laat degenen met twee rechterhanden technische dingen op school oplossen, laat de storytellers een lastige opgave opfleuren met een goed verhaal. In inclusief onderwijs kunnen neurodivergente leerlingen ook bijdragen aan de leeromgeving en hun sterke kanten in te zetten, wat hun betrokkenheid en zelfwaarde vergroot.

Veel autistische leerlingen hebben bijvoorbeeld een scherp oog voor detail en een hoge mate van nauwkeurigheid. Dit talent kan worden benut in vakken als kunst, ontwerp en technologie. Betrek deze leerlingen bij grafische ontwerpen of presentaties voor schoolprojecten. Ze kunnen dan hun talent inzetten, maar goed visueel materiaal kan ook veel andere, niet-neurodivergentie, leerlingen helpen.

Leerlingen met een ADHD-brein zijn vaak heel creatief en hebben veel verbeeldingskracht. Deze sterke punten zijn in te zetten bij vakken zoals literatuur, muziek en drama. ADHD'ers kunnen veel van hun creatieve ideeën en levendige verbeelding kwijt in het schrijven van verhalen of toneelstukken. Door hun talent te benutten in een context waar hun creativiteit waardevol is, worden ze aangemoedigd om hun sterke punten te ontwikkelen, maar zullen ze zich ook meer betrokken voelen bij de lesstof.

Dyslectische kinderen kunnen uitblinken in logica en analytisch denken, wat een voordeel kan zijn in vakken zoals wiskunde en wetenschap. Het zijn de probleemoplosers dus kan het oplossen van complexe wiskundige problemen of het uitvoeren van natuurkundige experimenten hen goed afgaan. Ook zijn ze vaak goede verhalenvertellers en goed in improviseren. Allemaal dingen die goed in te zetten zijn in de klas.

Iedereen de eindstreep laten halen

Veel kinderen vallen uit op iets specifiek als toetsen. Met neuro-inclusief onderwijs zorgen we dat meer kinderen testen en toetsen halen. Zoals Johannes Visser in *Is het voor een cijfer?* schrijft, toetsen we gemiddeld 104 keer per jaar in het voortgezet onderwijs. Dat is überhaupt veel, maar voor een neurodivergent brein spelen vaak factoren mee die dit hoge aantal extra belastend maken: faalangst of perfectionisme voor iemand met hoogbegaafdheid, de moeite om zich lang te kunnen concentreren voor iemand met ADHD. Of dyslecten die overal kansen en mogelijkheden zien en vaak slechter presteren bij meerkeuzevragen; er is immers voor elke optie wel een gedachtekrinkel te vinden. Voor degene die de toets maakt, bestaat er misschien maar één logica. Ook kan hier het taliger worden van onderwijs een rol spelen. Wie al minder goed is in begrijpend lezen, loopt zo ook risico op minder goede kansen in andere vakken omdat de toetsen te veel leunen op taal om de vragen uit te leggen.

Rekening houden met mentale variatie kan het toetsen inclusiever maken en meer jongeren de kans op een diploma geven: het ontbreekt ze vaak niet aan kennis en inzicht maar om de kunde dat op een standaardmanier te laten zien.

Onderwijs van de toekomst

Er valt dus veel winst te behalen als we deze verschuiving kunnen maken. Inclusief onderwijs is overigens niet alleen een (*really*) nice thing to have, maar ook een door de Verenigde Naties vastgesteld recht. UNESCO

stelt dat onderwijs ‘aanpasbaar moet zijn, met ondersteuning voor leerkrachten en scholen om in te spelen op de unieke behoeften van individuele leerlingen en op de veranderende behoeften van de samenleving, evenals op lokale behoeften en contexten’.⁶

Het mooie ervan is bovenal – en ik kan het niet genoeg benadrukken: alles wat je doet om inclusiever te worden werkt voor iedere leerling beter en daardoor leren we dat we allemaal verschillen van elkaar. Want bij inclusief onderwijs wordt het onderwijs voor alle leerlingen verbeterd.⁷ Hoe dat komt? Door rekening te houden met verschillen wordt het onderwijs persoonsgerichte. ‘Een inclusief onderwijssysteem gaat namelijk uit van diversiteit. Het (h)erkent de talenten van alle leerlingen en bouwt erop voort, om zo effectief aan hun individuele leerbehoeften te beantwoorden. Een inclusief onderwijssysteem verbetert zo de leerresultaten van alle leerlingen.’⁸

Dit boek verschijnt in april

NOTEN

- 1 <https://www.ftm.nl/artikelen/onderwijs-in-europa-portugal-inclusief-onderwijs#:~:text=Het%20is%20heel%20eenvoudig%3A%20zorg,hel%20Fonds%20Bijzondere%20Journalistieke%20Projecten.>
- 2 https://www.swvdeeem.nl/wp-content/uploads/2024/10/Ondersteuningsplan-2024-2028_def.pdf
- 3 <https://www.youtube.com/watch?v=Om-Aaakpggty>
- 4 https://www.linkedin.com/posts/activity-7276950162793455617-jmbB/?utm_source=share&utm_medium=member_ios
- 5 https://www.theguardian.com/uk-news/2024/dec/23/the-worst-its-ever-been-teachers-decry-send-crisis-in-englands-schools?utm_source=chatgpt.com
- 6 https://www.european-agency.org/sites/default/files/Agency_Position_%282nd%20edition%29_Background_Information_Paper.pdf
- 7 <https://www.unia.be/nl/actiedomeinen/onderwijs/inclusief-onderwijs/waarom-is-inclusief-onderwijs-belangrijk>
- 8 <https://www.unia.be/nl/actiedomeinen/onderwijs/inclusief-onderwijs/waarom-is-inclusief-onderwijs-belangrijk>

VONNE VAN DER MEER

Foto: © Annaleen Louwes

Vonne van der Meer bouwde 40 jaar aan een imposant oeuvre dat bestaat uit romans, novellen, verhalen, beschouwingen en toneel. Met haar scherpe observaties van menselijke gevoelens en gedragingen is ze een onverwisselbare stem in de Nederlandse literatuur.

AAN HAAR LIPPEN

Aan haar lippen in het kort:

Een jonge man doet zijn werk voor de Thuiszorg bij voorkeur gehuld in vrouwenkleren. Een weduwe nodigt de vroegere minnares van haar man onder valse voorwendsels bij zich thuis uit. De man die al ruim dertig jaar Jezus speelt moet zijn glansrol opgeven na een mislukte schoonheidsbehandeling.

Nogal wat personages in deze bundel verzetten zich tegen de werkelijkheid door zich over te geven aan een fantasie. In het korte autobiografische verhaal waarmee de bundel opent, lezen we hoe de schrijfster op vijfjarige leeftijd omvergeblazen werd door de kracht van verhalen. Vonne van der Meer is het genre altijd trouw gebleven. Ook enkele van haar romans (de *Eilandgasten*-trilogie, *De vrouw met de sleutel* en *Vindeling*) zijn opgebouwd rond verhalen. Met deze bundeling van nieuw en niet eerder in een boek opgenomen vroeger werk, viert Van der Meer dat ze in 1985 debuteerde met *Het limonadegevoel en andere verhalen*, dat bekroond werd met de Geertjan Lubberhuizenprijs.

EEN EERBETOON AAN
DE KRACHT
VAN VERHALEN

‘Vonne van der Meer is met haar bondige stijl, haar vermogen om met een paar streken situaties en personen neer te zetten en in kort bestek spanning op te bouwen een verhalenschrijfster pur sang.’

– NRC

AAN HAAR LIPPEN

DE MAN ACHTER DE STREEPJES

De boekenkast beneden in de hal was het gesprek van de dag. Wat een goed idee: zag je iets wat je wilde lezen dan nam je het mee, en het boek dat je uit had kreeg een plek in de kast. Een van de bewoners had hem zelf ontworpen en in elkaar gezet: een mooie blankhouten kast, met vier planken waarvan de onderste op kniehoogte aan de muur was bevestigd. Precies goed voor haar. Nel – of liever, de gekrompen versie van wie zij eens was – kon net bij de bovenste plank, en hoefde voor de onderste amper te bukken. Dat deed ze liever niet, voor ze het wist viel ze om. Ze woonde pas een jaar in deze flat, zelfstandig nog, tussen mensen van alle leeftijden; als dit niet haar laatste huis was dan het een na laatste. Voor de komst van de kast kende ze alleen haar naaste burens. De een was steward, en altijd onderweg; haar jonge buurvrouw had een drukke baan en een nog uitputtender sociaal leven. Alle schoenen, tassen, computerkabeltjes die ze op internet bestelde werden bij Nel Veerman afgegeven want die was altijd thuis, wist de pakketbezorger inmiddels. Veel te vroeg of te laat belde de buurvrouw van wie ze de voornaam steeds vergat dan bij haar aan: ‘Dank u wel, top, superlief, heel erg bedankt. Komt u gauw eens wat drinken?’ Het was er nog niet van gekomen, en misschien was dat ook niet zo erg.

De boekenkast bracht meer kleur in Nels leven, ineens maakte ze praatjes met wildvreemden. ‘En, staat er iets voor u tussen?’

vroeg ze, terwijl ze op de lift stond te wachten. Van het een kwam het ander. De wat gereserveerde vrouw van de vierde verdieping had een sterke voorkeur voor horror. Met een spinnig glimlachje liet ze Nel het boek zien dat ze zojuist van de plank had gepakt, het bloed droop van het omslag. Een goedgebouwde veertiger, die iedere avond plichtsgetrouw zijn rondjes door het park holde, ook als het regende, greep naar een boek over gokverslaving. Hij zette het vlug terug toen zij eraan kwam, maar terwijl ze doorliep zag ze in de reflectie van de glazen tussendeur dat hij het er weer uit haalde en als een winkeldief onder zijn jas verborg. Er was geen peil op te trekken wie wat las, welke liefhebberijen of geheimen de flatbewoners hadden.

De kast was een bron van vermaak, voedde haar nieuwsgierigheid. Op een dag stond er een dikke pil, zuurstokroze met een titel als – nu ja, heel precies wist ze het niet meer – iets als: *Seks, de lusten, niet de lasten*. Voor Nel zich kon afvragen wie het boek had achtergelaten, en belangrijker: wie het mee zou nemen, was het al weggesnaaid. Binnen het uur. Door wie? De driedelige bruine encyclopedie daarentegen stond er na een maand nog steeds. Drie weeskinderen, dicht tegen elkaar aan gedrukt om maar zo min mogelijk plaats in te nemen. Overbodig, nutteloos, want alles wat die boeken aan kennis bevatten, vond je tegenwoordig op internet. Ze kreeg meelij met ze, had ze wel willen adopteren – totdat ze terugdacht aan de doos.

Vorige herfst, vlak na haar verhuizing hier-

heen, had ze een doos boeken weggedaan die nog van Olaf waren geweest. Onderwerpen en titels zeiden haar niets. Zij las liever verhalen en romans, hij gedichten en biografieën. De eerste jaren van hun huwelijk wilde hij haar nog weleens een gedicht voorlezen, plechtig en met een lichte galm; dan trok zij haar luistergezicht maar dacht aan andere dingen – tot hij het merkte en ophield met lezen. Sorry, zei ze dan en ze sprong op om iets te gaan doen, mijn hoofd staat er nu niet naar. Hij vond dat pijnlijk, zij niet, er was immers genoeg dat ze wel deelden. Samen konden ze uren naar Hilversum 4 luisteren, en dat deed ze na zijn dood nog steeds, maar zijn boeken over componisten zou ze nooit lezen. En ook niet de herinneringen van verzetshelden, staatshoofden, politici. Wat moest ze ermee? Drees – hun kinderen wisten amper wie dat was.

Bel maar een antiquariaat, had hun oudste dochter gezegd, en ze had een telefoonnummer opgeschreven. Maar in de chaos rond de verhuizing was Nel het kwijtgeraakt. De doos met Olafs boeken stond in de weg; in de berging was geen plaats meer. Op een avond, nadat ze er voor de zoveelste keer bijna over gestruikeld was, had ze de doos met een steekkarretje naar buiten gereden en aan de straatkant naast de container met oud papier gezet. Beetje cru, dacht ze achteraf, toen het te laat was, om niet te zeggen harteloos. Ach, was de kast in de hal er maar eerder geweest.

Pas een week of twee na de komst van de kast had iemand een boek achtergelaten waarvan ze dacht: Dit is misschien wel iets voor mij. Na een paar bladzijden wist ze dat ze zich vergist had, maar toen ze de roman terugbracht was zijn plaats alweer ingeno-

men door een Zweedse thriller. De kast was tjokvol, er kon geen boek meer bij. Hoewel het tegen de regels was legde ze het boek dwars op het rijtje naslagwerken en maakte zich uit de voeten. 'Dat is niet de bedoeling, anders wordt het een rommelzooitje,' hoorde ze achter zich – de stem van een vrouw die niet alleen de huisregels kende, maar in alle opzichten een voorbeeldig leven leidde. Knarsetandend nam Nel het boek weer mee naar boven, maar 's avonds ging ze terug en schoof en schikte net zo lang tot haar misleu- ertussen paste.

Een paar dagen negeerde ze de kast, tot dat ze er op een ochtend weer naartoe werd getrokken door een dwars boek dat zich niets van de regels aantrok. Nieuwsgierig pakte ze het beduimelde boek op; omslag en titel hadden iets vertrouwds, deden een bel rinkelen, maar niet zo dwingend als de schoolbel vroeger: haast je, je komt te laat. Het was eerder een zacht, lokkend belletje: neem me mee, lees me. En hoewel ze zelden gedichten las besloot ze het erop te wagen. Eenmaal boven las ze de bundel niet meteen, en ook later niet in één keer van kaft tot kaft. Voorlopig had ze genoeg aan de streepjes die de vorige eigenaar in het boek had gezet. Eigenares – ze wist het zeker, iemand die zo herkenbaar reageerde was een vrouw.

Het volgende moment twijfelde ze weer. 'Er stond een kind op de kade/ – ik was het, ik was nog klein –/ het had niets meer nodig op aarde/ om volkomen gelukkig te zijn.'

Ze zag het kind voor zich, op de rug. Iedereen kon zichzelf in dat kind zien, er een streepje bij zetten. De ene keer had de onbekende een paar woorden onderstreept, dan weer een hele regel. Soms stond er een verticaal streepje in de kantlijn, dun als de

afdruk van een vogelpootje op het strand bij eb, en bij één gedicht zelfs een uitroep-ten: '... Zeven maal om de aarde te gaan/ als het zou moeten op handen en voeten...' Die regels kwamen haar bekend voor, en al lezende veranderde de stem in haar hoofd, haar eigen stem, vanzelf in die van een man, waardoor ook de hand die de streepjes gezet had van een man werd.

Het gebeurde ongemerkt, ze wilde hem leren kennen. Ze was hem dankbaar voor de beelden die de aangestreepte zinnen opriepen. Bij ieder streepje was het alsof hij haar aanstootte: let op, nu komt het, lees hier niet overheen. Het was alsof hij via de streepjes tegen haar praatte, en zij praatte terug. Ze vertelde hem hoe bijzonder ze deze ontmoetingen vond, misschien konden ze een keer afspreken en dan zou ze hem vragen waarom hij deze bundel had weggedaan. Dat moest haast wel een vergissing zijn, een boek als dit wilde je toch de rest van je leven bij je houden?

Ze liet er geen gras over groeien en schreef meteen een briefje dat ze met punaises op de zijkant van de kast in de hal prikte. *Nel Veerman van 184 zoekt contact met de vorige eigenaar van een boek, getiteld Verzamelde gedichten enzovoorts.*

Nog diezelfde avond was het briefje weggehaald. Gespannen wachtte ze tot er werd aangebeld, beneden via de intercom of direct bij haar aan de deur. Ze luisterde of ze voetstappen hoorde naderen, een kuchje op de gang. Alle mogelijke ontmoetingen stelde ze zich voor, ook de vervelende, om een teleurstelling te voorkomen: de man was misschien niet zo bijzonder als zijn streepjes, of hij had het boek in de kast gezet omdat de inhoud hem niets meer zei; boeken konden hem niet meer boeien, mensen

trouwens ook niet. Zo iemand zou ze in zijn sop gaar laten koken.

Maar het volgende moment zag ze hem al zitten, daar, tegenover haar in Olafs stoel, een man helemaal zoals de streepjes beloofden. Hij las haar een gedicht voor, en zij hem een column uit de krant. Ze aten samen, bij hem dan weer bij haar, en luisterden naar Radio Klara. Ze keken met zijn tweeën naar iets meligs op de tv, om er eensgezind over te kunnen klagen. Programma's over mislukte verbouwingen, liefdes, verhuizingen naar het buitenland – daar bleven ze graag voor thuis.

Op zaterdagochtend, een paar dagen later, stond er een tengere rossige man voor haar deur. Ze zag het meteen, hij was niet ouder dan veertig en droeg een trouwring. In zijn ene hand had hij haar briefje, in de andere een plastic tas met boeken. Floris, ze was hem weleens tegengekomen met zijn zwangere vrouw. Ze leken een beetje op elkaar, dat zag je wel vaker bij paren. Op de vriendelijke oogopslag na was hij niet de man die ze had verwacht, toch vroeg ze hem binnen. Hij antwoordde dat hij weinig tijd had – 's zaterdags deden ze altijd boodschappen –, maar een kop koffie sloeg hij niet af. Terwijl ze die zette herstelde ze zich en informeerde naar zijn zwangere vrouw, of ze inmiddels al was bevallen?

'Een zwangere vrouw? Dat moet mijn zus geweest zijn.'

Ze keek naar de gouden ring aan zijn vinger.

'Ik ben getrouwd ja, met een man. Met mijn zus gaat het goed, dank u. Ze loopt op alle dagen, zo heet dat toch?' Hij zwaaide met het briefje. 'Wat wilde u weten?'

Ze wees naar het boek op tafel. 'Ik werd gewoon steeds nieuwsgieriger. Door de zin-

nen die u heeft aangestreept.’

‘Zegt u maar je. Ik had uw zoon kunnen zijn.’

Ze nam hem nog eens goed op, ondanks het leeftijdsverschil konden ze misschien bevriend raken.

‘Sommige streepjes, onder bepaalde regels, toevallig nét die mij ook raken. Daardoor was het alsof je hier in de kamer zat en tegen me praatte. Deze bijvoorbeeld: “Zeven maal om de aarde te gaan/ als het zou moeten op handen en voeten;/ zeven maal, om die éne te groeten”... Ik leer dit gedicht nu uit mijn hoofd, zodat ik het ook bij me heb als ik op een dag misschien blind word.’

Ze beet op haar lip, ze wilde niet volschieten, maar het was lang geleden dat ze zo fijn met iemand had gepraat.

‘Die streepjes zijn niet van mij,’ zei hij.

‘Niet van jou? Van je vriend dan, je man bedoel ik?’

Hij schudde van nee. ‘Ik heb dat boek nooit gelezen, ik heb het op straat gevonden.’

Vlak voor de regen met bakken uit de hemel viel had hij de doos gered. Hij was er net op tijd bij, vertelde hij, de bovenste boeken had hij met de pand van zijn jas beschermd. Ze knikte en keek uit het raam. Die bui had ze verdrongen, maar nu herinnerde ze zich

weer dat ze al bij de eerste druppels voor zich zag hoe Olafs dierbare boeken één grote brij werden, waarin de letters als mieren in een bord pap voor hun leven vochten. Om het geluid van de regen niet te hoeven horen had ze de televisie harder gezet.

‘Af en toe haal ik een boek uit die doos maar als het me na een paar bladzijden niks zegt leg ik het weg,’ zei Floris. ‘Dankzij de kast in de hal komen ze nu gelukkig goed terecht.’

Het bleef even stil. In één slok dronk hij zijn kopje leeg.

‘Ik heb nog een paar dichtbundels voor u uit de doos gevist.’ Hij wees naar de plastic tas aan zijn voeten. ‘Als u ze niet hebben wil gaan die ook in de kast.’

‘Nee, geef maar hier.’ Ze strekte haar hand uit en voelde dat ze begon te blozen.

Sneller dan ze gehoopt had nam Floris afscheid en was ze weer alleen, maar minder alleen dan voor zijn komst. Ze wierp een blik in de plastic tas, voorlopig had ze genoeg te lezen. Het was nooit te laat om de man achter de streepjes beter te leren kennen.

Dit boek is reeds verschenen

BOEKENVERLANGLIJST

IK WIL GRAAG LEZEN:

GERWIN VAN DER WERF

Wilgeneiland

JUDITH KOELEMEEIJER

De redding

GEERT MAK

Wisselwachter

PHILIP SNIJDER

De verbindingen

PERCIVAL EVERETT

James

TESSA LEUWSHA

Boni

CHRISTIEN BRINKGREVE

Beladen huis

FALUN ELLIE KOOS

Rouwdouwers

MIRA ALUÇ

Sprokkelaars

JEAN-NOËL ORENGO

*De ongelukkige liefde van
de Führer*

ANN DE CRAEMER

Taal is een kat

ELIZABETH STROUT

Vertel me alles

CALEB CARR

Mijn lieve kattenkop

MENNO SCHILTHUIZEN

Darwin in de achtertuin

NADIA BOURAS, JAN HEIN FURNÉE,

HILDE GREEFS, JELLE HAEMERS,

MANON VAN DER HEIJDEN EN

ANNE-LAURE VAN BRUANE (RED.)

*Wereldsteden van
de Lage Landen*

LARS MYTTING

Hellenacht

SASKIA SCHEPERS

Als alle breinen leren

LEVI JACOBS

Wie ik ben

VONNE VAN DER MEER

Aan haar lippen

Shortlist Libris Literatuur Prijs 2024

‘De onbedoelden is niet zomaar een adoptieverhaal, het is een roman met meeslepend geschreven pogingen tot hereniging van een tweeling die uiteen is gerukt.’ – JURY LIBRIS LITERATUUR PRIJS 2024

‘Een rijke en buitengewoon boeiende, hecht gecomponeerde roman.’ ●●●● – NRC

‘Hartverscheurend.’ – TROUW

**Feestelijke boekenweekedities
van de ongekennde bestsellers van
Paulien Cornelisse over taal**

**BOEKEN
WEEK90**